

T.C.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

2017-YL-087

**ANADOLU'DAKİ KORİNTH DÜZENLİ
TAPINAKLAR**

Hazırlayan

Yiğit TÜMER

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ

AYDIN - 2017

T. C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
2017-YL-087

**ANADOLU'DAKİ KORİNTH DÜZENLİ
TAPINAKLAR**

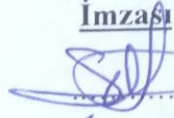

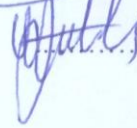
Hazırlayan
Yiğit TÜMER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ

AYDIN - 2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Yiğit Tümer tarafından hazırlanan "Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınaklar" başlıklı tez, 22 Eylül 2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu</u>	<u>İmzası</u>
Başkan: Yrd. Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ	ADÜ	
Üye : Doç. Dr. Suat ATEŞLİER	ADÜ	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ufuk ÇÖRTÜK	MÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıylatarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdür V.

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2017

Yiğit TÜMER

ÖZET

ANADOLU'DAKİ KORİNTH DÜZENLİ TAPINAKLAR

Yiğit TÜMER

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Bölümü

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ

2017, 186 sayfa

Bu çalışmada, Anadolu coğrafyasında inşa edilmiş Korinth Düzenine sahip tapınaklar tespit edilmiş olup, bu yapılar çalışma içerisinde incelenip değerlendirilerek aktarılmıştır. Çalışmanın konusu ise iki ana başlık altında toplanmıştır.

Birinci bölümde, her tapınak kendi içinde konum, plan-altyapı, oranlar, tarihleyici kriterler ve kültürler bazında ele alınıp, önceden yapılmış çalışmalardan da yararlanılmış ve başka yapılarla benzeşen özellikler ön plana çıkarılıp, bu tapınaklar tanıtılıp tanımlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan “Karşılaştırmalı Değerlendirme” kısmında ise, çalışmadaki bütün yapıların ortak özellik gösteren yönleri ve birbirlerinden ayrılan özellikleri, Anadolu dışındaki örnekler de göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Önceki bölümde elde edilen verilerin, ikinci kısımda yayılım alanları, konum, altyapı, plan, düzen, kullanılan malzemeler, inşa tarihleri ve kültürler gibi çeşitli alt başlıklar altında yorumlanması ile bir takım sonuçlara ulaşılmış, bu sonuçlar ise çalışmanın daha sağlıklı kavranılması adına, istatistiki veriler halinde tablolar ve grafikler ile birlikte sunulmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Anadolu, Korinth Düzeni, Tapınak, Mimari, Arkeoloji.

ABSTRACT

THE CORINTHIAN TEMPLES IN ANATOLIA

Yiğit TÜMER

Master's Thesis, Department of Archeology

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Sedat AKKURNAZ

2017

This study was conducted as a result of the identification of the temples of the Corinthian order built in the Anatolian geography and the examination and evaluation of these structures. The topic covered in the study is divided into two main headings.

In the first chapter; representation and identification of the individual temples while emphasizing the common properties with the other temples is tried by the means of location, planning-infrastructure, architectural ratios, dating criteria and cult basis.

In the “Comparison-Analysis” named second chapter, all temples which are included in the case are analysed with the common properties and the differing properties also considering the outer Anatolian Doric Temples. By the means of gathered data in theaforimentioned chapter, some sorts of consequences are revealed by commenting in the subchapters location, planning-infrastructure, architectural ratios, choronological order and cults. These consequences are represented as statistical data with the help of tables and graphs to achieve a deeper comprehension.

KEYWORDS: Anatolia, Corinthian Order, Temple, Architecture, Archaeology.

ÖNSÖZ

Arkeoloji dünyasının en gösterişli eserlerini oluşturan mimari kalıntıları incelerken, bunu her zaman insanoğlunun bilgi birikimini somutlaştırma çabası olarak gördüm. Bu yapılar ortaya konulurken erken evrelerde basit amaçlar güdülse de, bilim ve sanatın gelişmesiyle anıtsallık ve estetik ön plana çıkıp, bu yapılara çeşitli görevler yüklenmiştir. Antik Dönem’de ise bu olguların temsil ettiği ve kültürlerin ortaya koyduğu en önemli eserlerin, tapınak yapıları olduğunu gördüm.

Yukarıda saydığım nedenlerin etkisi ile mesleki hayatımda Antik Dönem mimari konuları üzerinde çalışmaktan heyecan duyduğumu belirtmek isterim. Bu isteğimin amacını belirtecek olursam, arkeoloji bilimi için son derece önemli olduğunu düşündüğüm mimari unsurların gelişimini takip etmek, barındırdıkları matematiğin ve sanatın etkilerini gözlemleyebilmek, insanların neden görkemli yapılara ihtiyaç duyup dini ve siyasi unsurlarla birlikte bütünleştirme çabasında bulduklarını ortaya koyabilmektir.

Bu konuda oldukça zengin eserleri barındıran ve mimarlar yetiştirmiş Batı Anadolu coğrafyasında büyümüş biri olarak, Antik mimari alanında çalışmaya karar verip, tez konumu belirlemede zorluk çekmedim. Bu noktada çalışmamın, mimari eserlerin en önemli unsuru olduğunu düşündüğüm cephe düzenlemesi ile ilgili olması gerektiğine inanarak, alanında kısmen de olsa bir eksikliği gidermesini hedefledim.

Tez konusunu belirlemede ön ayak olan, çalışmanın bütün aşamalarında her türlü fikri, ilmi ve materyal yardımı esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ ile tüm eğitim hayatım boyunca maddi manevi yanımda olan sevgili aileme sonsuz teşekkürler.

Yiğit TÜMER

Eylül 2017

AYDIN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xv
HARİTALAR LİSTESİ	xvii
LEVHALAR LİSTESİ.....	xix
GİRİŞ	1
1.AMAÇ YÖNTEM KAPSAM	7
2. ANADOLU'DAKİ KORİNTH DÜZENLİ TAPINAKLAR	9
2.1. Mysia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	9
2.1.1. Pergamon Demeter Tapınağı	9
2.1.2. Pergamon Traianus Tapınağı	12
2.1.3. Kyzikos Hadrianus Tapınağı.....	14
2.2. İonia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	17
2.2.1. Ephesos Hadrianus Tapınağı.....	17
2.2.2. Ephesos Serapis Tapınağı	19
2.2.3. Notion Athena Polias Tapınağı	21
2.3. Galatia Bölgesi'ndeki Tapınaklar.....	23
2.3.1 Ankyra Augustus Tapınağı	23
2.4. Karia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	26
2.4.1. Euromos Zeus Tapınağı (Zeus Lepsynos).....	26
2.4.2. Kaunos Korinth Tapınağı.....	29
2.4.3. Knidos Korinth Tapınağı.....	31
2.4.4. Lagina Hekate Tapınağı	33
2.5. Lykia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	37
2.5.1. Patara Ante (Korinth) Tapınağı.....	37
2.6. Pisidia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	40
2.6.1. Adada D Tapınağı	40

2.6.2. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı	42
2.6.3. Kremna Hadrianus Tapınağı.....	45
2.6.4. Kremna Antoninus Pius Tapınağı.....	46
2.6.5. Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı	47
2.6.6. Sagalassos Dionysos Tapınağı.....	49
2.6.7. Termessos N1 Tapınağı	51
2.6.8. Termessos N2 Tapınağı	53
2.6.9. Termessos N4 (Artemis ve İmparatorlar) Tapınağı.....	55
2.6.10. Termessos N6 Tapınağı	56
2.7. Pamphylia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	58
2.7.1. Side Dionysos Tapınağı.....	58
2.7.2. Side N1 Tapınağı.....	61
2.7.3. Side P Tapınağı.....	63
2.7.4 Side Tykhe Tapınağı.....	64
2.8. Phrygia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	67
2.8.1. Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı	67
2.9. Kilikia Bölgesi'ndeki Tapınaklar	70
2.9.1. Elaiussa Sebaste Tapınağı	70
2.9.2. Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı	71
2.9.3. Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı	73
3.KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME	76
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	107
KAYNAKLAR.....	111
TABLolar.....	130
HARİTA	137
LEVHALAR.....	137
ÖZGEÇMİŞ.....	186

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1	Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Bölgesel Dağılımı. 130
Tablo 2	Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Kent İçindeki Konumları..... 131
Tablo 3	Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Planlarına Göre Dağılımı 132
Tablo 4	Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınaklar-İnşa Malzemesi Eşleşmesi 133
Tablo 5	Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Ölçü ve Oranları . 134
Tablo 6	Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların İnşa Tarihleri 135

HARİTA LİSTESİ

Harita	Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Bulunduğu Kentleri Gösteren Harita.....	136
--------	---	-----

LEVHALAR LİSTESİ

- Levha 1 Prostýlos Planlı Tapınaklar.
- Levha 2 Peripteros Planlı Tapınaklar.
- Levha 3 Dipteros Planlı Tapınaklar.
- Levha 4 Pseudo Peripteros Planlı Tapınaklar.
- Levha 5 Pseuedo Dipteros Planlı Tapınaklar.
- Levha 6 Templum In-antis Planlı Tapınaklar.
- Levha 7 Yuvarlak Planlı Tapınaklar.
- Levha 8a Pergamon Demeter Tapınağı Genel Planı.
- Levha 8b Pergamon Demeter Tapınağı Günümüzdeki Görünümü.
- Levha 8c Pergamon Demeter Tapınağı Kompleks İçindeki Çizim. (*Radt 2002: 179*).
- Levha 8d Pergamon Demeter Tapınağı Krepidoma ve Stylobat Düzlemi.
- Levha 9a Pergamon Traianus Tapınağı Kent İçi Konumu ve Planı. (*Radt 2002: 181*).
- Levha 9b Pergamon Traianus Tapınağı Planı. (*Radt 1983, 141*).
- Levha 9c Pergamon Traianus Tapınağı Korinth Başlığı.
- Levha 9d Pergamon Traianus Tapınağı Architrav ve Friz Bloğu.
- Levha 9e Pergamon Traianus Tapınağı Friz Kuşağındaki Medusa Başları.
- Levha 10a Kyzikos Hadrianus Tapınağı Kent İçi Konumu. (*Schorndorfer 1997:60*).
- Levha 10b Kyzikos Hadrianus Tapınağı Plan Önerisi. (*Barattolo 1995: 108*).
- Levha 11a Kyzikos Hadrianus Tapınağı Cephe Restitüsyonu ve Galerileri (*Barattolo 1995: 79*).
- Levha 11b Kyzikos Hadrianus Tapınağı Korinth Başlığı.
- Levha 11c Kyzikos Hadrianus Tapınağı Medusa Başı.
- Levha 11d Kyzikos Hadrianus Tapınağı Aslan Başı Çörtlen.
- Levha 11e Kyzikos Hadrianus Tapınağı Friz Parçası. (*Laubscher 1967: 211-217*).
- Levha 12a Ephesos Hadrianus Tapınağı Planı. (*Miltner 1959: 265*).
- Levha 12b Ephesos Hadrianus Tapınağı Cephe Restitüsyonu. (*Ward-Perkins 1981: 282*).
- Levha 12c Ephesos Hadrianus Tapınağı Cephe Görünümü.

- Levha 13a Ephesos Hadrianus Tapınağı Ante Korinth Başlığı.
- Levha 13b Ephesos Hadrianus Tapınağı Architrav ve Friz Bloğu.
- Levha 13c Ephesos Hadrianus Tapınağı Üst Yapı Elemanları Genel Görünüm.
- Levha 14a Ephesos Serapis Tapınağı Alanı.
- Levha 14b Ephesos Serapis Tapınağı Restitüsyonu. (Thuswaldner 2012: ÖAI).
- Levha 14c Ephesos Serapis Tapınağı Geison ve Sima.
- Levha 15a Notion Athena Polias Tapınağı Kent İçindeki Konumu. (*Bean 1997: Şek. 87*).
- Levha 15b Notion Athena Polias Tapınağı Cephe Restitüsyonu. (*Büyükkolancı-Erdemgil 1995: Şek. 90*).
- Levha 16a Notion Athena Polias Tapınağı Genel Planı. (*Büyükkolancı-Erdemgil 1995: Şek. 88*).
- Levha 16b Notion Athena Polias Tapınağı Girlandlı Boğa Başı Süslemesi.
- Levha 17a Ankyra Augustus Tapınağı Genel Görünümü.
- Levha 17b Ankyra Augustus Tapınağı Res Gestae Divi Augusti yazıtı.
- Levha 17c Ankyra Augustus Tapınağı Gravürü. (*Dereli 1999: Res. 16, Çiz. J.B. Hilair*).
- Levha 18a Euromos Zeus (Lepsynos) Tapınağı Genel Görünümü.
- Levha 18b Euromos Zeus (Lepsynos) Tapınağı Korinth Sütun Başlığı.
- Levha 19a Euromos Zeus (Lepsynos) Tapınağı Krepis Basamakları ve Stylobat.
- Levha 19b Euromos Zeus (Lepsynos) Tapınağı Architrav ve Friz Bloğu.
- Levha 20a Kaunos Korinth Tapınağı Teras içindeki Konumu. (*Held 2017: Abb. 1*).
- Levha 20b Kaunos Korinth Tapınağı Genel Durumu. (*Held 2017: Abb. 4*).
- Levha 20c Kaunos Korinth Tapınağı Rekonstrüksiyon Planı. (*Held 2017: Abb. 17*).
- Levha 21a Knidos Korinth Tapınağı Kent İçindeki Konumunu Gösteren Plan. (*Mert 2005: Res. 1*).
- Levha 21b Knidos Korinth Tapınağı Podyumu Gösteren Uzun Cephe Rekonstrüksiyon Çizimi. (*Mert 2005: Res.11*).
- Levha 22a Knidos Korinth Tapınağı Plan Özelliklerini Gösteren Rekonstrüksiyon Çizimi. (*Mert 2005: Res. 6*).

- Levha 22b Knidos Korinth Tapınağı Cephe ve Üst Yapı Özelliklerini Gösteren Rekonstrüksiyon Çizimi. (*Mert 2005: Res. 13*).
- Levha 23a Lagina Hekate Tapınağı Krepidoma Görünümü.
- Levha 23b Lagina Hekate Tapınağı Alt Yapıda Kullanılan Konglomera ve Mermer Bloklar.
- Levha 24a Lagina Hekate Tapınağı Cella Alt Duvarındaki Orthostat Blokları.
- Levha 24b Lagina Hekate Tapınağı Güney-doğusundaki Altar ile Konumu.
- Levha 24c Lagina Hekate Tapınağı Peristasis Sütun Kaidesi.
- Levha 24d Lagina Hekate Tapınağı Architrav bloğu.
- Levha 24e Lagina Hekate Tapınağı Friz sahnesi.
- Levha 24f Lagina Hekate Tapınağı Korniş bloğu (Sima, Geison, Aslan Başı Çörten).
- Levha 25a Patara Korinth Tapınağı Genel durumu.
- Levha 25b Patara Korinth Tapınağı Arka Cephe.
- Levha 26 Adada D Tapınağı Friz Kuşağı.
- Levha 27a Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı Tapınak ve Tapınağı Çevreleyen Portik. (*Özarlan 2013: Res. 1-2*).
- Levha 27b Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı Rekonstrüksiyonu. (*Özarlan 2013: Res. 6*).
- Levha 28a Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı Taşıcı Elemanları. (*Özarlan 2013: Res. 3*).
- Levha 28b Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı Kıvrık Dal(Ranke) Bezemeli Bloklar (*Özarlan 2013: Res. 4*).
- Levha 28c Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı Gırlanlı Boğa Başlı Friz Bloğu. (*Özarlan 2013: Res. 7-8*).
- Levha 28d Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı Köşe Akroteri. (*Özarlan 2013: Res. 12*).
- Levha 29 Kremna Hadrianus Tapınağı Üst Yapı Elemanları ve Süslemeleri (*Mitchell 1995: Fig. 86*).
- Levha 30 Kremna Antoninus Pius Tapınağı Friz Kuşağı.
- Levha 31a Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı Genel Durumu. (*Gülbay 2009: Şek. 129*).
- Levha 31b Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı Kutsal Alan ve Planı. (*Waelkens-Mitchell-Owens 1990: 190*).

- Levha 31c Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı Ön Cephe Rekonstrüksiyonu. (*Waelkens-Mitchell-Owens 1990: Şek. 129*).
- Levha 32a Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı Kıvrık Dal (Ranke) Friz Kuşağı. (*Gülbay 2009: Şek. 129*).
- Levha 32b Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı Hadrianus'un Adının Yazdığı Architrav Parçası. (*Gülbay 2009: Şek. 129*).
- Levha 33a Sagalassos Dionysos Tapınağı İç Cephe Architrav Friz Bloğu.
- Levha 33b Sagalassos Dionysos Tapınağı Dış Cephe Architrav Friz Bloğu.
- Levha 34a Termessos N1 Tapınağı Planı. (*Lanchkoronski 1892: Res. 37 vd*).
- Levha 34b Termessos N1 Tapınağı Restitüsyonu. (*Lanchkoronski 1892: Res. 38 vd*).
- Levha 35a Termessos N1 Tapınağı Architrav ve Friz Bloğu. (*Lanchkoronski 1892: Res. 39 vd*).
- Levha 35b Termessos N1 Tapınağı Üst Yapı Elemanları (*Lanchkoronski 1892: Res. 40*).
- Levha 36 Termessos N2 Tapınağı Üst Yapı Özelliklerini Gösteren Görünümü.
- Levha 37a Termessos N4 (Artemis ve İmparatorlar) Tapınağı Genel Durumu.
- Levha 37b Termessos N4 (Artemis ve İmparatorlar) Tapınağı Yazıtlı Kapı Lentosu.
- Levha 38a Side Dionysos Tapınağı Tiyatro ile Konumu ve Planı. (*Büyükkolancı 2005: Çiz. 1*).
- Levha 38b Side Dionysos Tapınağı Krepis Basamakları. (*Büyükkolancı 2005: Res. 7*).
- Levha 38c Side Dionysos Tapınağı Orthostatlı Podyum Görünümü.
- Levha 39a Side Dionysos Tapınağı Korinth Düzenli Yarım Sütun Başlıkları. (*Büyükkolancı 2005: Res. 9-10-10a.*).
- Levha 39b Side Dionysos Tapınağı Architrav. (*Büyükkolancı 2005: Res. 12*).
- Levha 39c Side Dionysos Tapınağı Friz Bloğu. (*Büyükkolancı 2005: Res. 13*).
- Levha 40a Side N1 Tapınağı Rekonstrüksiyonu. (*Mansel 1978: Şek. 8*).
- Levha 40b Side N1 Tapınağı Korinth Sütun Başlığı. (*Mansel 1978: Şek. 9*).
- Levha 40c Side N1 Tapınağı Konsollu, Medusa Başlı Friz Bloğu. (*Mansel 1978: Şek. 10*).
- Levha 40d Side N1 Tapınağı Üst Yapı Elemanlarını Gösteren Korniş Bloğu. (*Mansel 1978: Şek. 11.*).

- Levha 41a Side P Tapınağı Antik Kent Planı ve P Tapınağı'nın Konumu. (*Kaymak 2015: Res. 1*).
- Levha 41b Side P Tapınağı Podyum ve Tapınak Durumu. (*Kaymak 2015: Res. 2*).
- Levha 42a Side P Tapınağı Anıtsal Kapı Cephe Restitüsyon Denemesi. (*Kaymak 2015: Çiz: Kaymak, Res. 29*).
- Levha 42b Side P Tapınağı Architrav-Friz Bloğu. (*Kaymak 2015: Res. 15*).
- Levha 43a Side Tykhe Tapınağı Restitüsyonu. (*Mansel 1978: Şek. 6*).
- Levha 43b Side Tykhe Tapınağı Plan. (*Mansel 1978: Şek. 7*).
- Levha 43c Side Tykhe Tapınağı Kıvrık Dal (Ranke) Bezemesi. (*Mansel 1978: Şek. 9b*).
- Levha 43d Side Tykhe Tapınağı Girland Bezemesi. (*Mansel 1978: Şek. 10a*).
- Levha 44 Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı Genel Planı. (*Devreker-Hugo-Frank 1995: Pl. 4*).
- Levha 45a Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı Girlandlı Friz Kuşağı. (*Devreker-Hugo-Frank 1995: Pl. 5*).
- Levha 45b Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı Anıtsal Merdiven. (*Devreker-Hugo-Frank 1995: Pl. 6*).
- Levha 46a Elaiussa Sebaste Tapınağı Genel Durumu.
- Levha 46b Elaiussa Sebaste Tapınağı Podyum Görünümü.
- Levha 47a Elaiussa Sebaste Tapınağı Stylobat Düzlemi.
- Levha 47b Elaiussa Sebaste Tapınağı Korinth Başlıkları.
- Levha 47c Elaiussa Sebaste Tapınağı Girlandlı Friz Kuşağı.
- Levha 48a Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı Genel Durumu.
- Levha 48b Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı Korinth Sütun Başlığı.
- Levha 49a Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı Genel Durumu.
- Levha 49b Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı Peripteral Sütunları.
- Levha 49c Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı Korinth Sütun Başlığı. (*Keil-Wilhelm 1931: Pl. 67*).
- Levha 49d Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı Sikke üzerindeki Tapınak Tasviri. (*BMC Lycaonia, Isauria and Cilicia, PL XII:14*).

GİRİŞ

Antik Dönem mimarisinde cephe düzenlemesi, bu dönemdeki yapıların etkisini arttırmakta büyük bir rol oynamıştır. Özellikle tapınak mimarisinde asıl yapının önüne geçerek işlevinden çok göze hoş gelme üzerine oluşan cephe düzenleri, o dönemde yaşamın her alanında kullanılan matematiksel oranlar çerçevesinde olmak üzere, ideal güzellik kavramı ile tertiplenip, yapıların sadece bir bina olmadığını vurgularken, onların birer sanat eseri niteliğinde algılanmasının en önemli unsuru haline gelmiştir. Cephe düzenlemesi için erken uygulamalarda iki düzen ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Arkaik Dönem'in başlarında ortaya çıkmış ve kendisine daha çok Kıta Yunanistan'da kullanım alanı bulmuş Dor Düzenidir¹. Bunlardan ikincisi olan İon Düzeninin ise ilk olarak Erken Arkaik Dönem'de Kuzey-Batı Anadolu ve Ege Adaları'nda kullanılmaya başlandığı görülürken, bu düzendeki sütunlar Dor Düzenindeki sütunlara göre sütun çapı daha ince ve sütun boyu daha uzundur². Bu iki düzenin dışında daha erken evrelerde kullanılan Kuzeybatı Anadolu kökenli Aiol Düzeni ise, Arkaik Dönem'den sonra işlevselliğini yitirmiştir³. Aiol Düzeninin Kuzey Ege Havzası'ndaki kullanımına rağmen, stilistik olarak Yakındoğu kültürlerinin etkisini taşıdığı görülür⁴. İon ve Dor Düzenleri ise ilk kullanım evrelerine kıyasla Klasik üsluplarına ancak daha sonraki kullanım dönemlerinde ulaşabilmişlerdir⁵. Dor Düzeninin Klasik üslubuna ancak, Arkaik Dönem'in sonlarına doğru ulaştığı görülürken⁶, İon Düzeninin ise tam anlamıyla MÖ geç 4. yy.dan itibaren ulaştığı görülür⁷. Hellenistik Dönem'den itibaren bu iki düzenden Dor Düzenine kıyasla, İon Düzeni temel alınarak geliştirilen Korinth ve Kompozit gibi farklı cephe düzenleri ortaya çıkmış ve geniş bir kullanım alanı görmüştür⁸. Aynı şekilde,

¹ Dor Düzeninin kökeni ve ortaya çıkışı için. Bkz. Vitruvius IV, II, 2; Holland 1917: 117; Rhodes 1987: 477; Lawrence 1996: 99; Gruben 2001: 31, 35, Res. 21; Jones 2002: 353, Fig. 1; Ayrıca, Dor Düzeninin kökeninde Mısır mimarisinde görülen kütsel sütunlu yapıların yer aldığı düşünölmektedir. Bkz. Chitham 1985: 22.

² Tomlinson 2003: 21.

³ Robertson 1943: 60.

⁴ Dinsmoor 1950: 61.

⁵ Jones 2002: 359.

⁶ Friedell 1994: 111.

⁷ Tomlinson 2003: 22.

⁸ Erken Arkaik Dönem'den itibaren görölen cephe düzenlerinin, Arkaik Dönem'de birlikte kullanıldığına ilişkin hiçbir mimari veri tespit edilememiştir. Bkz. Akkurnaz 2007: 1.

Roma Dönemi'nde özellikle İtalya'da kullanımı görülen Toskana Düzeninin, Dor Düzeni üzerinden türetildiği Vitruvius tarafından belirtilir⁹.

Çalışmanın sınırlarını oluşturan Anadolu coğrafyasında Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'de İon Düzenli tapınaklar ön planda iken, Dor Düzeni ise Anadolu'daki kentlerde daha çok stoaların, proskenelerin ve propylaionların cephe düzenlemelerinde kullanılmıştır¹⁰. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise bu düzenlere ek olarak, özellikle tapınak mimarisinde Korinth ve Kompozit Düzenlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Klasik mimariden günümüz modern mimarisine kadar halen daha etkileri ve uygulamaları gözlemlenebilen Korinth Düzeni¹¹, Klasik mimarlıkta yukarıda da bahsedilen bu iki düzenden daha sonra ortaya çıkmış olup, adını Antik Yunan şehri Korint'ten alır. Korinthli mimar Kallimakhos, Yunan mitolojisinden esinlenerek, içinde akantus yapraklarının bulunduğu bir sepet olarak tasvir etmiş ve geliştirilmiştir. Sonuç olarak Korinth Düzeni, sütun başlarının akantus yapraklarıyla süslediği ve sütunların bir kaide üzerine oturtulduğu, Klasik mimarlıktaki üç düzenden biridir. Bunun yanında Korinth başlığını daha iyi şekilde kavranması adına kökeninin Mısır etkili olduğunun da göz ardı edilmemesi gerekir¹².

Korinth Düzeninde başlığın tümüne "Kalathos" adı verilir. Korinth Düzeni sütun başlığı ve geisonu kendi düzenine özgü şekilde görülürken diğer özellikleri İon Düzeninden almıştır. Başlığı Yukarıya doğru genişleyen sepet şeklindedir (kalathos). Başlığın ortasında halka biçiminde başlıkları olan iki adet ağaç gövdeciği (kaulis) bulunur ve etrafını akanthus yapraklarının iki veya üç sıralı olduğu yaprak demetlerini taşır. Köşelerde volütler oluşturan herkerin süslediği bir başlıktır. Helixler genellikle köşegenler üzerinde yer almakta ve normalden

⁹ Vitruvius IV, VII, 3; Ayrıca Bkz. Chitham 1991: 28; Güney İtalya'da Erken Dönem Dor Düzenli tapınakların, Toskana Düzenine öncülük etmiş olabileceği düşünülebilir.

¹⁰ Coulton 1976: 102; Ortaç 2001.

¹¹ Antik Çağ mimarisi üzerine yapılan çalışmalarda; Antik Dönem'lerden itibaren mimarların ve günümüz araştırmacılarının yapılar da kullanılan düzen konularına oldukça önem verdikleri görülür. Hatta bu düzenler, küçük farklılıklar göstererek, Barok ve Neoklasik gibi sanat akımlarında bile sonraki dönemlerde kendilerine kullanım alanı bulmuşlardır. Bkz. Conti 1997: 14.

¹² Kahler 1939: 2. Çiz. 1; Alzinger:1974 82, Çiz. 2; İdil 1984: Çiz. 1

biraz daha uzun olarak, abaküsü taşır vaziyette görülmektedirler¹³. Helix dalları boğumlarından çıkan ufak yapraklarla süslenmiştir. Helixler ilk örneklerde tek bir kıvrımla sona ermekteyken, Abaküs dört cephede de bir rozetle süslenmiştir. Korinth Düzeninde başlıklar köşelere yerleştirilebilmiş, çapraz bir simetri elde edilmiş ve dört yönden de görünmesi sağlanmıştır. Bu başlık tipi zengin bitki motifleriyle uzaktan ışık gölge kontrastları oluşturmuş ve Hellenistik Dönem'in estetik duyarlılığına kendini uydurmuştur. Roma sanatı Korinth başlığının bu canlılığını diğer iki düzene tercih etmiştir. Korinth Düzeninde saçaklıkta konsollu bir geison yer almaktadır ve her kısım mimari bezeme ile donatılmıştır¹⁴.

İonik Düzenin daha kompleks bir biçimi olan Korinth Düzeninde, taban çapıyla yüksekliği arasında İonik düzende de olduğu gibi 1/9 oranı bulunmaktadır. Ancak Dorik düzene bakıldığında bu oranın 1/6 olduğu görülmektedir yani Dorik sütunlar İonik ve Korinth sütunlara göre daha kısa bir biçime sahiptir, hafif yapıların taşıyıcı sistemidir ve çok katlı yapılarda son katlarda kullanılmıştır. Örneğin Collosseum'un orta katı İon ve üst katıda Korinth Düzeninde inşa edilmiştir ve kullanılan sütunların yükseklik-genişlik oranı yaklaşık 10:1'dir¹⁵. Toparlamak gerekirse genel olarak bakıldığında, Antik Çağ'da çok katlı yapıların inşasında alt katlarda taşıyıcı özellikte olan Dor Düzeninin tercih edildiği görülürken, üst katlar için İon veya Korinth Düzeninin inceliği ve göze hoş gelen detaycılığı tercih edilmiştir¹⁶.

Korinth başlığının, Kallimakhos tarafından mitolojik bir anlatıma dayandırılarak ortaya çıkış şekli tartışmaya açık olsa da¹⁷ sonra ki dönemlerde sürekli bir gelişim göstermiştir¹⁸. Korinth başlıklarının en erken görüldüğü uygulamalar ise, MÖ 5. yy. sonlarına doğru¹⁹ olsa da asıl kullanımı Roma

¹³ Helix: Korinth başlığının abaküsünü taşıyan, bir saptan çıkıp zıt yönlere dönerek alttan destekleyici, sarmal şeklindeki (volüt) eleman. Her bir yüzde dört helix vardır.

¹⁴ Alzinger:1974 82, Çiz. 2.

¹⁵ Başaran 1997: 5; D'Epiro-Desmond 2010: 133.

¹⁶ Pergamon Athena Kutsal Alanı propylaionu ve galerileri için Bkz. Radt 2002: 159, Res. 106. Atina'daki Attolos Stoa'sı için Bkz. Lawrence 1996: 198, Res. 344-345.

¹⁷ Vitruvius IV, I, 9-10.

¹⁸ Başaran, "Kyzikos Korinth Başlıkları" adlı makalesinde Kyzikos korinth başlıklarını MS 2. yy. başlarından Bizans'a kadar süren bir stil gelişimi içerisinde ele almıştır. Boysal ise, "Die Korinthischen Kapitelle Der Hellenistischen Zeit Aatoliens" adlı makalesinde, Erken, Orta ve Geç Hellenistik Dönem'de Anadoludaki bazı yapıların başlıklarını incelemiştir.

¹⁹ En erken örneklerinden birine Yunanistan'ın Peloponnesos Yarımadası'nda bulunan Elis Bölgesi'ndeki, MÖ 5. yy.ın 2. yarısına tarihlenen Bassai Apollon Tapınağı'nda rastlanır.

İmparatorluk Dönemi ile görülür ve Roma mimarisinde yaygın hale gelmesi Augustus Dönemi'nden sonra olmuştur²⁰. Bunu ise en sevilen tür olmasına ve mimari olarak daha görkemli yapıların oluşmasındaki etkin rolüne rahatlıkla bağlayabiliriz. Önce iç mekânlarda, sonra da dış cephelerde olmak üzere yarım ve tam olarak kullanılmıştır. İon başlığı, Korinth başlığından daha önce bulunmuş olmasına rağmen, Korinth başlığı zenginliğin ve gösterişin bir timsali olarak özellikle MÖ 2. yy.dan itibaren her dönemde yoğun olarak kullanılmıştır. Roma Dönemi ile birlikte, Antik Dönem ustaları İon başlığı ile Korinth başlığını birleştirmiş ve bunun sonucunda yeni bir başlık türü ortaya çıkmıştır²¹. Bu buluş, diğer başlıklarda olduğu gibi Antik mimari ve süsleme ile ilgili önemli gelişmelerden birisi olmuş ve yoğun olarak mimaride kullanılmıştır.

Bu düzenle ile ilgili antik kaynaklardan bildiklerimizden bahsedecek olursak, Vitruvius'un anlattıkları bu noktada önem kazanmaktadır. Vitruvius'un aktardığına göre;

“Korinth sütunları başlıkları dışında her bakımdan İon Düzeni oranlarındadır. Fakat başlıkların yükseklikleri onlara, nispeten daha uzun ve ince bir etki kazandırır. Korinth adı verilen bu üçüncü düzen, bir genç kız narinliğinin taklididir, çünkü genç kızların görünüşleri, kol ve bacakları, yaşlarının körpeliği nedeni ile daha ince olduğundan bezemede daha hoş etkiler yaratır”²².

Burada tek bir sütun, sonradan Korinth Düzeni olarak adlandırılacak, kalathos (sepet) üzerinde akanthus yaprakları ve küçük volütlerden oluşan bir başlığa sahiptir. Bir başka erken örnek MÖ 4. yy.a tarihlenen epidauros tholosunda görülür. İlk örneğinden diğerine Athena Parthenon Tapınağı'nın naosunda yer alan altın ve fildişinden athena varvakion heykelinin sağ elinde tuttuğu nike'nin altında rastlanılır. Tüm bu uygulamalar diğer mimari formlara yardımcı olarak kullanılmıştır. Korinth başlığının ilk kez dış cephe düzenlemesindeki kullanımı ise, MÖ 335/34 tarihli Lysikares Anıtıdır. Bkz. Wotschitzky 1948: 53; İdil 1984: 1 ve Dn.1; Başaran 1988: 112.

²⁰ Roma Cumhuriyet Devri'nde Akdeniz Dünyası yeni bir siyasal oluşuma girmişti; İmparator Augustus'la başlayan İmparatorluk Dönemi Principatusta ise, devletin anayasal kurumları değişip, Akdeniz'de uzun sürecek bir iç barış dönemi (= pax Romana) sağlanmıştır (Bkz. Serdaroğlu 2004: 3; İplikçioğlu 2007: 48-49). Böylelikle içine girilen bu süreçte, Roma'nın Anadolu'daki egemenliğiyle eyaletlerdeki imar faaliyetleri artmış ve mimarideki gelişmelerin önü açılmıştır.

²¹ Korinth başlığının bulunuşu ve Roma Dönemi'ne ait farklı tipteki erken örnekleri konusunda Bkz. Strong 1960: 119-128; Başaran 1999.

²² Vitruvius IV,I.1.

"Bu başlık türünün ortaya çıkışının hikâyesi şöyle anlatılır: Korinth'in özgür bir kızı evlilik çağında hastalanarak ölür. Sütanesi, kızın ölümünden sonra yaşamında ona zevk veren bazı ufak eşyaları toplayarak bir sepete koyar ve mezara taşır; mezarın üzerine koyduğu sepetin içindeki eşyaların daha uzun ömürlü olması için üzerine bir çatı kiremiti yerleştirir. Sepet rastlantı sonucu bir akanthus (kenger) kökü üzerinde bulunmaktadır. Bastırılan akanthus kökü, bahar gelince filizlenerek ortadan yaprak verir; sepetin kenarlarında gelişen filizler kiremitin ağırlığının altında kıvrılarak uçlarda volütler oluştururlar. O sıralarda Atinalıların sanatsal yapıtlarındaki incelik ve zerafet nedeni ile katateksitekhnos adını verdikleri Kallimakhos, mezarın yanından geçerken; kenarlarından körpe yapraklarından fışkırdığı sepeti görür. Bu yeni biçemden hoşlanarak Korinthlilere o örnekten esinlenen bazı sütunlar yapar. Bakışım oranlarını da belirleyerek, o zamandan sonra Korinth üslubundaki yapıtlarda uygulanacak kuralları ortaya koyar"²³.

Korinth başlığının İon mimarisinin diğer unsurlarıyla birleşmesinden ortaya çıkan bu düzeni Anadolu mimarların büyük ölçekteki yapılara çekinmeden uyguladıkları görülür²⁴. Roma ile birlikte Anadolu'da bu düzeni görmeye başlamadan önce en erken örneklerinden bahsedecek olursak, Bassai Apollon Epikuros Tapınağı Yunan (Hellen) Uygarlığı Klasik Dönem mimarisinin bu bağlamda önemli örneklerinden birisidir. MÖ 5. yy. sonlarında mimar İktinos tarafından yapılmıştır. Günümüze kadar en iyi koruna gelmiş tapınaklardan birisi olan yapı Arkadia'nın antik şehri olan Phigalia'nın yakınlarındaki Andritsaena Köyü'ne yaklaşık 14 km. uzaklıkta olup, Kotilion Dağı'nın platosunda (Bassae) inşa edilmiştir, buradaki deniz seviyesi ise 1130 m. dir²⁵.

Yapının ölçüleri 39.87x16.13 m. iken stylobat düzlemindeki ölçüleri 38.24x14.48 m.dir. İki girişi bulunmaktadır. Peripteros planlı olup, 6x15 adet Dor Düzeninde sütuna sahiptir. Pronaostaki sütunlar Parthenon ve Propylon'daki sütunlarla benzerlik göstermektedir. Cellanın gerisinde bağımsız tek bir sütun bulunmaktadır. Adyton cellanın gerisinde yer almaktadır. Tapınakta üç düzen bir

²³ Vitruvius IV,I.9-10.

²⁴ Korinth Düzeninin Anadolu tapınak mimarisindeki ilk örneklerinden olan Diokaisearia (Uzuncaburç) Zeus ve Lagina Hekate Tapınağı, hakkında detaylı bilgi ve referanslar için II. Bölümdeki başlıklara bakınız.

²⁵ Tomlinson 2003: 119.

arada kullanılmıştır²⁶. (Dor, İon ve Korinth). Bilinen en erken Korinth Düzeni üç adet sütun, bu tapınağın cellasında yer almaktadır. Birisi celladan, diğeri de doğu taraftan sağlanmaktadır. Tapınağın esas cephesi kuzeydedir. Alışılmış tapınak mimarisinin dışında doğu-batı doğrultusunda değil de kuzey-güney doğrultusunda yapılmıştır. Tapınağın malzemesi gri renkli yerel kireçtaşıdır. Plastik eserlerinde pentelikon mermeri kullanılmıştır. Üç basamaklı krepisi bulunmaktadır.

²⁶ Çok düzenli cephe uygulamalarına bundan sonraki dönemlerde sıkça rastlanılmaktadır. Paestum'daki Hellenistik Dönem Korinth-Dor Tapınağı'nın cephe düzenlemesinde de iki üslup bir arada kullanılmıştır. Sütunların başlıkları ile birlikte Korinth Düzeninde yapıldığı görülürken, fasciasız architrav ve triglif-metop dizisinden oluşan yapının entablature bölümünün Dor Düzeninde olduğu görülür (Bkz. Robertson 1943: 204, Fig. 91). Roma İmparatorluk Çağı'nın önemli kentlerinden Petra'daki "Büyük Tapınak"ta ise, Korinth Düzenine ait sütunlar ve bunların üzerinde triglif-metop frizinin kullanılması birden fazla düzenin bir arada görüldüğü uygulamalardandır (Bkz. Kanelopoulos 2004: 230, Fig. 8). Anadolu'da ise bu tarzdaki uygulamaların, Hellenistik Dönem'e tarihlenen birçok farklı yapıda kullanıldığı görülmektedir. Priene kuzey stoası, Pergamon Athena Kutsal Alanı'ndaki kuzeybatı stoası ve Assos'taki kuzey stoası (söz konusu yapılar için Bkz. Coulton 1976: 218, 276-277 Fig.16) bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, Adıyaman yakınlarındaki Direkkale Kutsal Alanı'nda yer alan ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen A Tapınağı'nda da görülmektedir (Bkz. Hoepfner 1966: 164, Çiz. 5,7). Yapıdaki, sütunlar ve başlıkları Kompozit Düzende iken, friz kuşağı triglif-metop sistemi ile düzenlenmiştir.

1. AMAÇ YÖNTEM KAPSAM

“Anadolu’daki Korinth Düzenli Tapınaklar” başlıklı çalışmanın amacı, Korinth Düzenindeki dini yapıların, Anadolu’daki yayılım alanlarını tespit etmeye yöneliktir. Bu yapıların inşası ve düzenlenmesindeki temel olguları araştırmak, Korinth Düzeninin tercih edilmesinde coğrafi ve ekonomik şartların rolü ve yapının inşa edildiği o dönemde bölgenin etnik kimliğinin veya tapınaklardaki kültürlerin ne oranda etkili olduğunu tespit etmektir. Tapınakları bölgesel dağılımı, plan tipleri, kültürleri ve tarihsel gelişimleri bazında değerlendirip, istatistikî veriler ile yorumlayarak bir takım sonuçlara ulaşmaktır.

Giriş kısmında da ifade edildiği üzere, Roma ile ortaya çıkan Korinth Düzeninin, Roma’nın Anadolu egemenliğinde²⁷ bölgedeki imar faaliyetleri ile çeşitli yapılarda görülmeye başlanması, Anadolu’nun siyasi tarihinde olduğu gibi mimarisinde de yeni bir dönemin habercisidir. Bu bağlamda, Antik Dönem’deki en gösterişli ve anıtsal nitelikteki yapılara olanak tanıyan ve belli oranlar dâhilinde estetik kaygı ile düzenlenen tapınak mimarisinin²⁸. Birçok konuda dönemin algısına ışık tutacağını düşünmekteyken, bu düşüncem tapınak mimarisindeki önemi son derece yüksek olan cephe düzenlemesi konusunda, özellikle Anadolu ölçeğinde Korinth Düzenli tapınaklara yoğunlaşmama sebep olmuştur.

Araştırma kısmında ilk olarak izlenen yöntem, Korinth Düzenindeki tapınakların hangi kentlerde olduğunun tespitine yöneliktir. Sonrasında ise bu tapınaklar ile ilgili yayınların takibi, yapılan çalışmaların ve yapıların mevcut durumlarının incelenmesidir. Çalışmanın değerlendirme kısmında uygulanan yöntem ise; tezin ana konusunu oluşturan ve “Anadolu’daki Korinth Düzenli Tapınaklar” başlıklı bölümde, Kuzeybatı Anadolu’dan itibaren güneye ve buradan da doğuya doğru Antik bölgeler temel alınarak her tapınak kendi içinde tek tek ele alınmıştır. Bu yapılar buldukları kent, kent içindeki konumları, planları, mimari özellikleri, tarihlenmesi, kültürü gibi konuları üzerinde yoğunlaşarak ve benzer

²⁷ Anadolu’da, Akdeniz ve Güney Ege’de Bergama Krallığı, bir denge ve otorite unsuruydu. III. Attalos, ölümlerinden, Bergama krallığını Roma’ya vasiyet etmesi ile MÖ 129 yılında, Asya (Asia) Eyaleti kurulmuş ve Roma’nın Anadolu’daki etkinliği güçlenmiş ve resmîleşmiştir. Bkz. Serdaroğlu 2004: 3; Tekin 2007: 16; İplikçioğlu 2007: 48-49.

²⁸ Vitruvius eserinde; düzen oranlarının ve bakım kurallarının özellikle tapınaklarda kusursuz bir şekilde uygulaması için özen gösterildiğinden bahsetmektedir (Bkz. Vitruvius III, I, 4). Tapınak cephesinde kullanılan mimari düzenlerin önemi için Bkz. Wycherley 1993: 79.

örnekler ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Tartışmalı yapıların tez çalışmasına dâhil edilmemesinin sebebi ise, bu yapılarda yoğun şekilde görülen tahribatların konu bütünlüğü adına engel teşkil edebilecek olmasındandır. İleriki dönemlerde genişletilecek çalışma alanları ve yapılacak araştırmalar ile eksik kısımların giderileceği ve bu düzendeki yapıların artacağı aşikârdır.

Çalışmanın “Karşılaştırmalı Değerlendirme” kısmında ise, yapıları bir bütünlük içerisinde, yayılım alanları, konumları, altyapı, plan özellikleri, düzen, inşasında kullanılan malzemeleri, tapınakların inşa tarihi, kültleri adı altında alt başlıklara ayırıp kendi aralarında ve Anadolu dışında bulunan Korinth Düzenli tapınaklarla karşılaştırarak bir takım sonuçlara ulaşmak hedeflenmiştir.

Yapılar ayrı ayrı incelenip, toplu olarak değerlendirildikten sonra elde edilen veriler, çalışmanın sonuç bölümünde kısaca özetlenmiştir. Yapılan çalışmada konunun daha kolay anlaşılabilirliği ve yorumlanabilirliği için, ayrıca tablolar, grafikler, resimler, haritalar ve çizimlerden faydalanılmıştır.

2. ANADOLU'DAKİ KORİNTH DÜZENLİ TAPINAKLAR

2.1. Mysia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

Mysia Bölgesi, Kuzeybatı Anadolu'nun, doğuda Bithynia, güneydoğuda Phrygia, güneyde Lydia, güneybatıda Aiolis ile çevrilmiş bölümdür. Günümüzde, Balıkesir İli'nin (Edremit Körfezi kıyısındaki bölümü dışında) tamamını, İzmir İli'nin Bergama civarlarındaki kısmını; Manisa İli'nin Soma ve Kırkağaç dolaylarını ve Çanakkale İli'nin Anadolu'daki bölümünü içine alır²⁹. Bölgede bilinen Korinth Düzenindeki yapılar Pergamon ve Kyzikos kentlerinde görülür. Bunlar; Pergamon Demeter Tapınağı (MS 2. yy.)³⁰, Pergamon Traianus Tapınağı (MS 114-125)³¹, Kyzikos Hadrianus Tapınağı'dır (MS 125-150)³².

2.1.1. Pergamon Demeter Tapınağı

Pergamon Demeter Tapınağı Mysia Bölgesi'nin güneybatısında, Keteios (Kestel) ve Selinus (Bergama) Çayı'nın birleştiği noktasında yer alan Hellenistik ve Roma Dönemi'nin önemli kentleri arasındaki Pergamon Antik Kenti'nde bulunmaktadır³³ (**Har. 1**).

Tapınak ilk olarak yer altıyla ilgili çizgileri olan kutsal bir yer olarak, kültüne bağlı olarak kent surlarının önünde bulunmaktaydı. Kutsal alan ancak yapımından 100 sene sonra II. Eumenes'in kenti genişletme çabalarıyla surlu kent alanının içine alınmıştır (**Lev. 8a**). Günümüzde gymnasionun batısında yüksek bir şekilde yapılmış 100x50 m. ölçülerindeki teras üzerinde yer alır³⁴ (**Lev. 8b**). Tapınak, kültüne bağlı kalarak çekirdek bir yapıdan dönemler içinde son formuna evrilmiştir. Radt'ın belirttiği şekliyle MÖ 4. yy.da 2 nolu yapı evresindeki eklemeler ve genişlemelerle birlikte kült yeri tapınak halini almıştır. Tapınak ilk anıtsal formuna ise Attaloslar Hanedanı'nın kurucusu olan Philetairos zamanında

²⁹ Mysia'nın sınırlarını tam olarak belirtecek olursak; Mysia'yı, Bithynia'yla Aisepos ırmağının denize döküldüğü yere, yani kıyıdan Olympos'a kadar olan alan içerisine yerleştirebiliriz. Ancak, Epiktetos'un Mysia dolayında olduğunu; fakat hiçbir yerde kıyıya ulaşmadan Askania Gölü'nün ve topraklarının doğu kısımlarına doğru uzandığını kabul etmemiz gerekir. Strabon: XII, 4; Homeros, XIII, 792.

³⁰ Radt 2002: 179

³¹ Başaran 1999: 22; Başaran 1997: 6.

³² Hasluck 1910: 187; Ertüzün 1964: 38; Anabolu 1972: 167.

³³ Sevin 2001: 52-53.

³⁴ Radt 2002: 178.

(MÖ 281-263) kavuşmuştur³⁵. Demeter Tapınağı'nı kompleks içinde değerlendirmek gerekir burası her şeyden önce kutsal alan ve kült merkezidir (**Lev. 8c**). Öyle ki tapınağın batısında arkasında odalar olan bir galeri ve doğusunda merdiven gibi düzenlemiş 10 sıra halinde oturma basamaklarından oluşan bir seyir merdiveni bulunuyordu. Burası 800 kişinin oturabileceği 42 m. uzunlukta bir yapı olup, Thesmophoria'da yani tohum atma şenliklerinde kadınlardan oluşan kült cemaatinin toplandığı yer olarak düşünülür. Bu kutsal alanın güney bölgesinde ise tapınak ve önünde bulunan sunaklar yer almaktaydı³⁶.

Tapınak 3. yapı evresinde özgün bir düzene sahipti ve antelerin arasında Aiol başlıklı fasatlı sütunlar yer almaktaydı. Bu başlık düzeni iki kuşak sonra Demeter Alanı'nın propylonu için de kullanılmıştır³⁷. Demeter Tapınağı'nın bugünkü ve en son boyutlarına architravındaki yazıtlardan I. Attalos'un (MÖ 241-197) eşi Apollonis'in bağışları ile ulaştığı görülür³⁸. İkinci Roma inşaat evresinde MS 2. yy.ın ikinci yarısında Demeter Tapınağı'nın cephesi tamamen yenilenmiş ve dönemin mimari görseelliğine uyarlanmıştır³⁹. Demeter Tapınağı ilk etapta ante arasında iki sütunlu küçük bir ante-tapınak olarak görülürken tapınağın önüne eklenen sütun dizisi ile birlikte daha derin bir ön avluya sahip Korinth Düzeninde prostylos planlı bir yapı elde edilmiştir. Ayrıca buna bağlı olarak, uzayan yapı ile altar arasındaki mesafede küçülmüştür. Altar ile Demeter Tapınağı'nın arasındaki mesafe 9.50 m.dir ve tapınağın cephesine göre ortalanmıştır, kutsal alanın çoğu dolgu topraktan ibaret iken altarla tapınak arasının andezit taşından döşeme ile kaplandığı görülür. Propylondan temenosa (kutsal alan) geçilen merdivenler 10 basamaktan oluşmaktadır⁴⁰. Bu alanda altar şeklinde dört adet sunak ve kurban çukurları yer almaktaydı. Bu bölümden sonra hemen sonra 2.30x7.00 m. ölçülerindeki iki yanı volüt süslemelere sahip altarı görülür. Yapı temelde 14.14x7.975 m. şeklinde ölçülmüştür⁴¹. Sunak düzenlemesindeki gibi krepidoması da iki basamaklı olup, İon geleneğinde yapılmıştır. Ön cephedeki sütunların başlıkları bulunamamıştır. Sütun kaideleri attik-ion tarzda olup direk stylobat düzlemine oturmaktadır (**Lev. 8d**). Ana mekâna giriş ikili bir kapıdan oluşur ve

³⁵ Radt 2002: 179.

³⁶ Radt 2002: 178.

³⁷ Radt 2002: 179.

³⁸ Radt 2002: 180.

³⁹ Radt 2002: 181.

⁴⁰ Bohtz 1981: pl. 33.

⁴¹ Dörpfeld 1910: 381.

yaklaşık 1.40 m. genişliğindedir. Naos, neredeyse eşit boyutta iki parçaya bölünmüştür; Pronaos 4.45 m derinlikte ve nispeten küçük, neredeyse kare olan cella ise 5.35 m. genişliğinde ve 6.49 m. uzunluğundadır⁴².

Tapınak andezit taşından yapılmış olup, ikinci Roma inşa dönemindeki cephe düzenlemesinde yapının sunağı mermer ile kaplanmıştır. Pergamon'daki mermer mimari uygulamalardaki artış II. Eumenes zamanından sonra görülmektedir⁴³. Mermer friz bloğunun yapıldığı dönem itibariyle değerli ve nadir bir ham madde olarak karşımıza çıkmaktadır. 0.95 - 1.12 m. uzunluğu arası değişen frizler bu nedenle mümkün olduğunca az boşa harcanmaya çalışılmıştır⁴⁴. Buna bağlı olarak Demeter Tapınağı'nda üzerinde adak kâseleri görülen bukranion ve girlandlı friz bunlardan biridir. Üç fascialı architrav (30.3 cm. yüksekliğinde) İon tarzında tasarlanmıştır. Üstünde kabartmalı frizi (37 cm.) ve dış sırası (17-22 cm.) yer alır. En yüksek noktasında alınlık yaklaşık 65 cm. ölçülmüştür ve buradan yola çıkılarak tapınağın ortada 6.45 m., yanlarda 5.55 m. yükseklikte olduğu hesaplanmıştır⁴⁵.

Pergamon Demeter Tapınağı'nda 3. Yapı evresi yani Philetairos tabakasından ele geçen yazıt yardımıyla Philetairos ve kardeşi Eumenes'in yapıyı hem anneleri Boa'ya hem de Demeter'e adadığı belirlenmiştir. Böylelikle tapınak hem adak hem de anıt özelliği taşımaktadır⁴⁶.

İmparator ailesinin üyelerine ve özellikle Augustus'a ait ele geçen mermer portre başları İmparatorluk Kültünün de bu tapınağa girdiğini kanıtlamıştır. Augustus'un eşi Livia Pergamon sikkeleri üzerindeki tasvirleri tapınağın kült heykeli hakkında da ipucu vermektedir. Öyle ki bu tasvirlerde Livia sol elinde buğday başağı, sağ elinde asası ile oturur vaziyettedir. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere Roma İmparatorluk Dönemi'nde Demeter Kutsal Alanı, kült aktivitelerinin yoğun yaşandığı bir yerdi⁴⁷.

⁴² Bohtz 1981: pl. 52.

⁴³ Radt 2002: 180.

⁴⁴ Stephan 1931: 28.

⁴⁵ Zanon 2009: 47.

⁴⁶ Radt 2002: 179.

⁴⁷ Radt 2002: 182-185.

2.1.2. Pergamon Traianus Tapınağı

Mysia Bölgesi'nin güneybatısında, Keteios (Kestel) ve Selinus (Bergama) Çayı'nın birleştiği noktasında yer alan Hellenistik ve Roma Dönemi'nin önemli kentleri arasındaki Pergamon Antik Kenti'nde (**Har. 1**) olan tapınak, oviden 275 m. yükseklikteki doğal bir kayalık üzerine kurulmuştur⁴⁸. Tapınak kentte kalenin en yüksek noktasında yer alır⁴⁹ ve çevresinde bulunan bir yazıt yardımıyla Traianus ve Zeus Philios'a adanan tapınağın yapımına MS 114 yılından birkaç yıl önce başladığı anlaşılır⁵⁰. Traianus adına yapılmış olsa da bu yapıdaki mimari ve sanat anlayışı Hadrianus Dönemi özellikleri taşıır⁵¹.

Temenos 68x58 m. ölçülerinde bir alan üzerindedir (**Lev 9a**). Tapınak terasının üzerine oturacağı bu alan, eğimli yapısı yüzünden kemer ve tonoz şeklindeki uygulamalarla düzlük haline getirilmiştir. Tapınak andezit bloklarla oluşturulmuş bir podyum üzerinde yer almakta olup, 6x10 sütun sayısına sahip, üç cephesi stoalarla çevrili, 20x32 m. ölçülerinde Korinth Düzeninde peripteral bir yapıdır (**Lev. 9b**). Sütun kaideleri attik-ion tipinde olup başlık yüksekliği 1.27 m. sütun yüksekliği 9.72 m. iken alt çapı 1.08 m.dir. Tapınağın tüm mimari elemanları mermerden yapılmıştır, cella kısmının tabanını altta iki tonoz destekler. Tapınağın sütunları işçilik yönünden oldukça kalitelidir, attik-ion tarzda bezemeli kaideye⁵² sahip Korinth Düzenindeki bu sütun başlıklarının üzerinde, iki fascialı architrav kuşağı yer alır ve yapıda toplam yükseklik ise 18 m.dir⁵³.

⁴⁸ Heilmeyer 1970: 27.

⁴⁹ Radt 2002: 208.

⁵⁰ Radt 2002: 211.

⁵¹ Başaran 1999: 22; Başaran 1997: 6.

⁵² Hellenistik Dönem'de bezemeli sütun kaideleri, çoğunlukla, anıtsallıkları ve bezemeleri ile hemen hepsi özel yapılar olan tapınaklarda görülürken, Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren tapınakların yanısıra, giriş kapıları ve onur anıtlarında (Ephesos Agora'sı Batı Kapısı ve Sagalassos Yukarı Agora Onur Anıtları) bu tip kaidelere yer verilmiştir. Sahip oldukları anıtsal boyutları sebebiyle, kaidelerindeki mimari bezemeleri hiçbir zaman tamamlanamayan Didyma Apollon ve Sardes Artemis tapınakları göstermektedirki, bu tarzdeki yapılarda bezemeli kaidelerin uygulanması zaman ve maliyet açısından zorludur. Bu yüzden ki bu dönemdeki yapılarda sınırlı sayılarda karşımıza çıkar. Buna karşılık İmparatorluk Dönemi'nde Traianus ve Hadrianus zamanında inşa edilen Pergamon Traianus ve Euromos Zeus Tapınakları'nda tüm sütun kaidelerinin bezemeli olarak tamamlanabilmesi, bu yapıların Hellenistik Dönem'deki yapılara kıyasla daha küçük ölçekli olması ve yeterli finansman desteğine sahip olmaları ile bağlantılıdır. Bkz. Alp 2008: 36.

⁵³ Radt 2002: 208-218.

MS 2. yy.ın ilk çeyreğine ait Korinth başlıklarında aralıklı düzenlenmiş alt sıra akanthus yaprakları arasından yükselen üst sıra akanthus yaprakları, oldukça yüzeysel iki kanalla belirtilmiş ve yaprak gözleri kapalı damlalar halinde işlenmiştir. Kalathos ise tektonik bir yapı oluşturur. Üst sıra akanthus yapraklarının uzun saplarla yukarıya doğru yükseltilmesi, MS 2. yy.ın ilk çeyreğinde görülen zengin Hadrianus stilini yansıtır⁵⁴ (**Lev. 9c**). Akanthuslarda kanallar derince oyulmuş; akanthus yaprakları dışa doğru plastik olarak açılmıştır. İnce ve derin damarlar yuvarlak biçimli yaprak uçlarına dek uzatılırken, yaprak dişi aralarının ayrıntılı biçimde derince oyulması ile ışık-gölge etkisi belirginleşir⁵⁵. Üst sıra akanthus yapraklarının zemine yarı gömülü olması Ephesos Pallio Nympeiumu'ndan beri görülmektedir⁵⁶. Aynı özellik Ephesos Hadrianus Tapınağı'nda da görülür⁵⁷.

Architravin yüksekliği 77.5 cm. olup, üst tarafını sırasıyla inci-paye, İon kymationu ve açık kapalı palmet kuşakları çevreler (**Lev. 9d**). Konsollu friz yapısına sahip olan bu yapı, bu özelliği taşıyan en erken yapı olarak kabul edilmektedir⁵⁸. Bu friz kuşağının yüksekliği ise 66.5 cm. dir. Architravin üzerindeki friz kuşağında dik duran bu konsollar arasında Medusa başları (**Lev. 9e**) rölyef şeklinde tam olarak tamamlanmasa da tasvir edilmiş ve alt kısımlarındaki başlangıçları akanthus yaprakları üst kısımdakiler ise İon kymationu kuşağı ile sınırlandırılmıştır. Tapınağın üçgen çatı alınlığının köşelerinde ise akroter uygulamaları vardır⁵⁹. Konsolların ön yüzleri yivlendirilmiştir. Konsolların alt bölümündeki akanthus yapraklarının yanından çıkan volütler diğer yandan gelen volütlerle birleşerek Medusa başlarına zemin oluşturmuştur. Volütlerin üzerinde yer alan Medusa başları tam olarak bitirilememiştir. Konsol başlangıçlarında yer alan akanthus yaprakları Hadrianus Dönemi özelliklerini yansıtmaları bakımından oldukça önemlidirler⁶⁰.

⁵⁴ Başaran 1999: 22; Başaran 1997: 6.

⁵⁵ Başaran 1997: 6; Akurgal 1978: 285 – 286.

⁵⁶ Boysal 1957: 132.

⁵⁷ Can 2005b: 78.

⁵⁸ Anabolu 1970,:79; Strocka 1978: 893-899; Koenings-Radt 1979: 335; Radt 1983: 261; Strocka 1988: 297-298; Radt 1995: 576-577; Vandeput 1997: 34, 145, 148, 152, 164, 165, 167, 168, 172, 173; Radt 2002: 208-218.

⁵⁹ Radt 2002: 210

⁶⁰ Erön 2007: 109.

2.1.3. Kyzikos Hadrianus Tapınağı

Günümüzde Balıkesir İli, Erdek ilçesi'nde yer almakta olan Kyzikos Kenti (Har. 1), Antik Dönem'de Mysia Bölgesi'nde olup, Arktonnesos (Ayı Adası) günümüz Kapıdağı Yarımadası'nın anakara ile birleştiği kısmın güneyinde MÖ 8. yy.da Miletos Kolonisi olarak kurulmuştur⁶¹. Uzun yıllar boyunca bölgenin tarihinde önemli bir yere sahip kentten Strabon şöyle bahseder: "Kent, büyüklük, güzellik hem barış hem de savaş zamanında yönetiminin mükemmelliği ile Asya'daki en başta gelen kentlerle yarışır durumdadır." Strabon, ayrıca Kyzikos'un iki limana sahip büyük bir kent olduğundan da bahsetmiştir⁶². Bununla birlikte MÖ 4. yy.da komşu kentlerin sikkelerinin değer ölçülerini Kyzikos Staterine göre ayarlaması Kyzikos'un bölgedeki gücünü daha iyi anlamamızı sağlar⁶³.

Böylesine güçlü bir kentin en gösterişli yapılarından Kyzikos Hadrianus Tapınağı, Bandırma-Erdek karayolu üzerindeki Düzler Köyü'nün girişinde, yolun hemen kuzeyinde yer almaktadır (**Lev.10a**). Mimar Aristainetos'un çalıştığı bu yapının ölçüleri, tahribat ve farklı dönemlerde kireç ocağı olarak kullanılmasından dolayı uzun yıllar tartışmalı olsa da, son çalışmalar doğrultusunda yapının Korinth Düzeninde 8x16 sütundan oluşan, dipteros olduğu daha da netlik kazanmıştır⁶⁴ (**Lev. 10b**). Uzunluğu 116.23 m. olan yapının, genişliğinin ise yaklaşık 70 m.dir. Tapınak doğu-batı yönünde uzanan 7 adet galeri üzerine oturtulmuştur (**Lev. 11a**) ve naos kısmı yer yer bir birine bağlanan bu galerilerin üzerinde yer almaktaydı. Tapınağın ölçüleri net şekilde bilinemediğinden, Cyriacus'un stylobat uzunluğunun 360 ayak, genişliğinin 160 ayak olarak bahsetmesinden yola çıkıp⁶⁵, bir ayağın Herodotos'un bildirdiğine göre 29.6 cm. olduğu baz alınınca⁶⁶; tapınağın stylobatı 106.56 m. uzunluğunda ve 48.84 m. genişliğinde iken tapınağın cellası ise 140 Yunan ayağı 21.3 m, iki sütun aralığı 4.2 m., bir sütununun boyu ise 21.3 m. olması gerektiği düşünülür⁶⁷.

⁶¹ Koçhan 1991: 119.

⁶² Strabon XII,7,11.

⁶³ Yaylalı 1988: 13.

⁶⁴ Koçhan–Meral 2015: 60-77

⁶⁵ Reinach 1890: 526; Hasluck 1910: 11; Barattolo 1995: 79.

⁶⁶ Herodotos I, 60.

⁶⁷ Barattolo 1995: 79; Koçhan–Meral 2015: 60-77.

Doğu-batı yönünde uzanan tapınak yedi galeri üzerine inşa edilmiştir⁶⁸. Tapınağın çevresi ise düz mermer bloklarla çevrelenmiştir. Sokrates, tapınağın cellasında bulunan heykelinden dolayı Hadrianus'u Olympos'un 13. Tanrısı olarak belirtmiştir⁶⁹. Sütun tamburları 2.10 m. çapında olup üzerlerindeki, 2.50 m. yüksekliğindeki Korinth başlıkları ile Roma Dönemi'nin bu düzendeki sahip olduğu en yüksek başlıklardır (**Lev. 11b**).

Ele geçen plastik eserlerin bazılarını, cella kısmının duvarları üstünde yer alan MÖ 2. yy.da dini ve mimari yapılarda sıkça görülmeye başlanan Medusa başları oluşturur (**Lev. 11c**). Tapınağın mimari bezemelerine değinilecek olursak, tahribattan dolayı kompozisyon bütünlüğü oluşturulacak bilgilerden yoksun bir yapıdadır. Üst yapı öğeleri arasında çoğunluğunu Korinth başlıklarının oluşturduğu, altta dış sırası, üstte astragal, yumurta dizisi ve kenger yaprakların korunduğu büyük bir mermer blok, bitkisel bezeklere sahip, altın yaldız ve kırmızı-mavi boyaların kullanıldığı parçalar halinde aslan başı üç çörten ele geçirilmiştir⁷⁰ (**Lev. 11d**). Ayrıca ele geçirilen bir friz parçasında Parthlarla yapılan savaşın betimlendiği bir sahne görülür (**Lev. 11e**). Ele geçen mimari bölümlerin ölçüleri ise şöyledir: Architrav 1.82 m., Friz 1.59 m., Korniş 0.70 m., Kyma 0.82m.⁷¹.

Kent MS 10.11.117 yılında meydana gelen deprem ile tahrip olmuştur⁷². MS 124 yılında Anadolu gezisindeki İmparator Hadrianus, Kyzikos'a geldiğinde⁷³, kent in onarılmasına ve Jupiter (Zeus) Tapınağı'nın inşasına yardım etmiştir. Halk

⁶⁸ Koçhan-Meral 2012: 259; Koçhan-Meral 2012: 337; Koçhan 2014: 287.

Kyzikos Antik Kenti'nin önemini yitirmesinde üç neden öne çıkmaktadır; 1-Belirli aralıklarla meydana gelen depremler nedeniyle yapıların tahrip olmaları ve onarılamamaları. 2-Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkent olarak Constantinapolis'i seçmesi ve onun inşasında Kyzikos'taki yapıların malzemesinin kullanılması. 3-Hadrianus Tapınağı da dâhil kentte bulunan birçok mermer yapı malzemesinin yakılarak kireç yapılması. Hadrianus Tapınağı'nda bunu doğrular nitelikte Orta Çağa ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait kireç kuyuları, kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bkz. Koçhan ve diğ. 2010: 53, Res. 8; Koçhan ve diğ. 2011: 189, Res. 4; Koçhan-Meral 2012: 261.

⁶⁹ Sokrates, 23, 59.

⁷⁰ Yaylalı 1991: 176.

⁷¹ Barattolo 1995: 79; Schulz-Winter 1990: 62-63.

⁷² Soysal 1981: 31.

⁷³ Hasluck 1910: 187; Ertüzün 1964: 38; Yaylalı 1988: 14; Schulz-Winter 1990: 35.

da yapılacak olan tapınağı Hadrianus'a adanmış ve inşasına başlamıştır⁷⁴. Böylece Pergamon ve Smyrna'dan sonra Anadolu'da İmparator tapınağı inşa eden kent, Kyzikos olmuştur. Bununla ilgili olarak Aristides, MS 167'de Hadrianus Tapınağı'nın kuzeyindeki Agora'da yaptığı bir konuşmada tapınağın alınlığında, yapının Hadrianus'a ithaf edildiğini belirten yazıtın olduğunu bildirir⁷⁵ ve, böylesine ihtişamlı bir tapınak için gerekli olan mermeri ancak Kyzikoslular'ın bu bölgeden sağlayabileceğini ve bunu ancak onların başarabileceğini, tapınağın üç katlı yapısı ile denizcilere bile yol gösterdiğinden bahsetmiştir⁷⁶. Hadrianus ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenen mimari bezeme parçaları ise tapınağın farklı dönemlerde tekrar tekrar onarım gördüğüne ilişkin başka bir kanıttır.

⁷⁴ İmparatorun maddi destekleriyle kentlerini onaran halk ünlü Zeus Tapınağı'nı da inşa ederek İmparator Hadrianus'a "Soteri kai Ktiste" olarak adayınca, İmparator da kente "Neokoria" unvanını vererek ayrıcalıklar tanımış ve bu ibare aynı tarihte basılan Kyzikos sikkelerinde de yer almıştır. Bkz. Hasluck 1910: 187; Ertüzün 1964: 38; Anabolu 1972: 167.

⁷⁵ Aristides, 386.

⁷⁶ Reinach 1890: 518; Ertüzün 1964: 127; Yaylalı 1991: 173; Koçhan 1991: 121 vd.

2.2. İonia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

İonia, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz havzasında siyasal ve kültürel açıdan özellikle MÖ 8. yy. dan itibaren ağırlığını hissettirmiş bir bölge olan Batı Anadolu'da yer alır. Klasik İonia, batısında Ege Denizi ile sınırlanmakta olup, doğusunda Lydia, güneyinde Karia, kuzeyde ise Aiolis bölgeleriyle komşudur. Bölge adını, Yunanca'nın farklı bir lehçesini konuşan ve Küçük Asia'ya Orta Yunanistan'dan gelmiş Hint-Avrupalı göçmen topluluğundan almıştır⁷⁷. İonia adı, Herodotos⁷⁸ ve Strabon'da oldukça çok geçmektedir⁷⁹. Pers belgelerinde Yauna⁸⁰ olarak, doğu bölgelerinde ise Jawan⁸¹ olarak geçmektedir. Bölgedeki Korinth Düzenli Tapınaklar, Ephesos ve Notion Kentlerinde görülür. Bunlar; Ephesos Hadrianus (MS 117-138)⁸², Ephesos Serapis (MS 2. yy.)⁸³ ve Notion Athena Polias (MS. 2. yy.)⁸⁴ tapınaklarıdır.

2.2.1. Ephesos Hadrianus Tapınağı

Antik Dönem'in en önemli kentleri arasında yer alan Ephesos, İonia Bölgesi'nde yer almakta olup, Küçük Menderes (Kaystros) Irmağı'nın son bulduğu körfezin yanında kurulmuştur (**Har. 1**)⁸⁵. Günümüzde İzmir İli, Selçuk İlçesi sınırları içinde yer alır. Hellenistik ve Roma Dönemi'nde en parlak günlerini yaşayan kent bu dönemlerde bölgenin en büyük liman kentlerinden biri konumundadır ve Roma Dönemi'nde Asya Eyaleti'nin başkenti olmuştur.

Ephesos Hadrianus Tapınağı kentteki Kuretler Caddesi üzerinde yer almakta olup, bu cadde Tetragonos Agorası ve Devlet Agorası arasında uzanmaktadır⁸⁶. Tapınağın architrav bloğunun üzerindeki yazıt yardımıyla inşa tarihi kesin olarak bilinebilmektedir. Bu yazıttan yola çıkarak Ephesos Hadrianus

⁷⁷ Sevin 2001: 81.

⁷⁸ Herodotos I,141,142; II, 15,16.

⁷⁹ Strabon XIII, 1,2; XIII, III, 3; XIV, 1,2; XIV, II, 29.

⁸⁰ Ios. Flav. arch I, 61; Mansel 1971: 90.

⁸¹ Ruge 1916: 1893-94; Sevin 2001: 81.

⁸² Miltner 1959: 265.

⁸³ Koenings-Radt 1979: 346.

⁸⁴ Büyükkolancı 1994: 373.

⁸⁵ Türkoğlu 1971: 1; Sevin 2001: 94.

⁸⁶ Miltner 1959: 243-314; Ward-Perkins 1975: 282; Bowie 1978: 867-874; Ward-Perkins 1978: 888; Pülz 1989: 42; Başaran 1995: 46-48, Vandepüt 1997: 155, Can 2005a: 99; Can 2005b: 76.

Tapınağı MS 117-118 yılları arasında inşa edilmiştir⁸⁷. Tapınak Antik Dönem'deki bir depremde muhtemel olarak yıkılmış ve orijinal malzemeleri ile tekrar inşa edilmiştir⁸⁸.

Hadrianus Tapınağı, Ephesos antik metropolünün en ünlü anıtlarından biridir. 1956 yılında kazılan yapı, 1957/1958 yıllarında mükemmel korunma ve kültürel ve tarihi önemi nedeniyle özgün yapı unsurlarıyla yeniden inşa edilmiştir⁸⁹. Bugün, Hadrian Tapınağı, Celsus Kütüphanesi ve Teras Evleri'nin yanı sıra eski metropolün bir simgesidir. Dış etkenlerin yarattığı tahribat dolayısıyla, 2012 yılında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü (ÖEA) J. M. Kaplan Fund'un desteğiyle kapsamlı bir koruma projesi başlatılmıştır. Çalışma Eylül 2014'te tamamlanmış ve Hadrian Tapınağı tekrar ziyaretçilere açılmıştır⁹⁰.

Tapınak prostylos bir yapı olup, (**Lev. 12a**) 8.20x7.96 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlıdır⁹¹. Ön cephesinde anteler yerine köşelerde dikdörtgen payeler ile düzenlenmiştir. Bu payelerin arasında iki tane sütun yer almaktadır. Yapının en önemli ve gösterişli kısmı ön cephesi olarak göze çarpmaktadır, bunda Korinth Düzeninde sütun başlıklarının taşıdığı Suriye tipi alınlığın etkisi çok büyüktür⁹² (**Lev. 12b**). Tapınağın ön cephesinin tamamı mermerden iken (**Lev. 12c**) cella duvarlarının mermer kaplama olduğu düşünülür. Üstü beşik tonoz ile kaplı cella kısmının ölçüleri ise 7.50x5 m. dir ve bu bölüm Varius Hamamı'nın içinde kalmaktadır⁹³. Cella girişinin üstünde belden yukarısı çıplak şekilde tasvir edilmiş Medusa figürleri akanthus çanağı içinden çıkar şekilde ana dalları tutmaktadır. Buradaki bitkisel bezemelerin benzeri Celsus Kütüphanesi'nin plasterlerinde de görülür⁹⁴.

Cephedeki sütunlar yivsiz olup postament altlıklar üzerindeki attik-ion tipi kaidelere sahiptir. Bu sütunların Korinth başlıkları (**Lev. 13a**) üzerinde yükselmekte olan architrav ise üç fascialı olup, kıvrık dal (ranke) bezemeli friz

⁸⁷ Miltner 1959: 265.

⁸⁸ Scherrer 2000: 118.

⁸⁹ Miltner 1959: 260.

⁹⁰ Ladstätter-Pließnig 2014: 1-11.

⁹¹ Ward-Perkins 1981: 282.

⁹² Ward-Perkins 1981: 283.

⁹³ Miltner 1959: 264.

⁹⁴ Can 2005b: 78.

kuşağı ile aynı mimari blok üzerine yapılmıştır⁹⁵ (**Lev. 13b**). Architrav-friz kuşağının üzerinde de konsollu geison kuşağı yer almaktadır (**Lev. 13c**). Tüm bunların üzerinde yapının karakteristik görünümünü kazandıran Suriye tipi alınlığı yer almaktadır. Alınlığın ortasında yer almakta olan architrav üstü friz kuşağında akanthus çanağı içinden çıkan Tykhe tasviri ise ahiret ile ilgili olarak yorumlanmıştır⁹⁶. Bu friz kuşağında bitkisel motiflerin yanında rozet motifi şeklinde kullanılan hayvan ve mitolojik yaratık tasvirleri Anadolu'da ilk kez Hadrianus Tapınağı'nda görülür⁹⁷. Yapının özellikle bitkisel motiflerindeki matkap kullanımı ile artan derinlik, Hadrianus Dönemi özelliği olarak ifade edilir⁹⁸.

Yapının kime adandığı ise architrav bloğu üzerindeki yazıt yardımıyla net olarak saptanmıştır. Bu yazıtta Roma İmparatoru Hadrianus'a, P. Vedius Antoninus Sabinus tarafından yaptırılıp adandığı yazmaktadır⁹⁹.

2.2.2. Ephesos Serapis Tapınağı

Antik Dönem'in en önemli kentleri arasında yer alan Ephesos, İonia Bölgesi'nde yer almakta olup, Küçük Menderes (Kaystros) Irmağının son bulduğu körfezin yanında kurulmuştur¹⁰⁰ (**Har. 1**). Günümüzde İzmir İli, Selçuk İlçesi sınırları içinde yer alır. Hellenistik ve Roma Dönem'inde en parlak günlerini yaşayan kent bu dönemlerde bölgenin en büyük liman kentlerinden biri konumundadır ve Roma Dönemi'nde Asya Eyaleti'nin başkenti olmuştur.

Tapınak, kent agorasının hemen batısında Bülbül Dağı'nın eteklerinde Celsus Kütüphanesi'nin hemen arkasında yer almaktadır¹⁰¹. Ephesos Serapis Tapınağı temenosun merkezinde ana kaya oyularak oluşturulan 100x75 m. ölçülerindeki teras üzerinde yer almaktadır (**Lev. 14a**). Anıtsal boyutlardaki bu tapınak, MS 3. yy. daki bir dizi deprem ile yıkılmıştır. Geç Roma Dönemi'nde ise kalıntıları kilise inşasında kullanılmıştır. Bu alandaki ilk çalışmalar 1911 yılında

⁹⁵ Scherrer 2000: 118.

⁹⁶ Scherrer 2000: 118.

⁹⁷ Can 2005b: 77.

⁹⁸ Can 2005b: 78.

⁹⁹ Miltner 1959: 265.

¹⁰⁰ Türkoğlu 1971: 1; Sevin 2001: 94.

¹⁰¹ Keil 1965: 102-105; Bean 1966: 176-177; Anabolu 1970: 76; Koenings-Radt 1979: 346; Ward-Perkins 1981: 283; Strocka 1988: 303-305; Vandeput 1997: 165.

Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından yüzey araştırmaları şeklinde başlamıştır. 1992 yılından itibaren uzun bir süre boyunca bu alanda başka çalışmalar yapılmasa da, 2011’de başlayıp Efes Vakfı tarafından günümüze kadar halen daha devam etmekte olan restorasyon projesi sürdürölmektedir¹⁰². Temenosa giriş kuzeydeki Batı Caddesinden 4 m. yüksekliğindeki merdivenlerle sağlanmaktaydı. Tapınaktaki ilk çalışmalar 1913 yılında yapılmış olup plan özelliklerini saptamaya yönelikti. Tapınağın inşa tarihi ise tartışmalıdır. Bu konudaki araştırmalarda bazı bilim insanları yapıyı Hadrianus-Antoninus Pius Dönemi’ne tarihlenen¹⁰³, yaygın görüşle ise MS 2. yy. son çeyreğine tarihlenmektedir¹⁰⁴.

Ephesos Serapis Tapınağı 29.20x36.70 m. ölçülerinde olup prostylos planlı bir yapıdır (**Lev. 14b**). Cella kısmına girişte mermer üzerindeki izlerden kapının çift kanatlı ve anıtsal boyutlarda (genişlik 6 m., yükseklik 12 m.) olduğu anlaşılır. Cellanın güney duvarına yakın merkezinde kült heykelinin koyulması için yapılmış 7 m. genişliğinde niş vardır. Tapınağın etrafında bulunan ie eğimli tavan kasetleri cellanın üzerinin tonoz ile kapatıldığını gösterir¹⁰⁵.

Son yıllarda Efes Vakfı tarafından sürdürölen restorasyon projesinde tapınağın ön cephesine ait parçaların eksiksiz ele geçirilmesi yapının toplam uzunluğunun 22 m. olduğu kesinleşmesine ve yapının anıtsallığına başka bir kanıt olmuştur. Yine bu proje kapsamında aktarılan bilgilere göre; tamamı mermerden inşa edilmiş yapının, ön cephesinde attik-ion kaideler üzerinde, 8 sıra halinde yükselen sütunlar kaliteli işçilik gösteren Korinth tipi başlıklara sahiptir. Bu sütunlar yivsiz monolit tarzda yaklaşık 15 m. yüksekliğinde olup 1.52 m. alt çapa sahiptirler. Üst yapıya bakıldığında başlıkların hemen üzerinde üç fascialı architrav bloğu yer almaktadır. Onun da üzerinde yüksek kabartmalı ve kaliteli işçilikteki ranke bezemeli friz kuşağı yer alır. Bu frizde Eros ve kartal figürlerinin rozet olarak uygulandığı görölmektedir. Tapınağın bütün süslemelerinde hissedilebilen, ışık gölge etkisini arttırmaya yönelik bu derin ve kabartmalı

¹⁰² 2011-2015 yılları arasında projede yapılan ön çalışmalarda; Binanın durumunun belgelendirilmesi, eski çağlarda binanın nasıl bir görünüme olduğunu anlama, nasıl yapıldığı hakkında daha fazla bilgi edinmek, ne kadar orijinal materyalin korunduğunu belgelemek ve geri kalan malzemenin, yeniden montaj için yeterince katı olup olmadığını kontrol edilmesi gibi konular üstünde durulmuştur.

Bkz. <http://ephesus-foundation.org/liveprojects.aspx>

¹⁰³ Strocka 1988: 303-305; Vandeput 1997: 74.

¹⁰⁴ Koenings-Radt 1979: 346.

¹⁰⁵ Bean 1997: 156.

işlemeler, Barok stilin tüm özelliklerini yansıtmaktadırlar. Friz kuşağının üzerindeki geison ve sima ise aynı mimari blok üzerine inşa edilmiştir (**Lev. 14c**). Üçgen alınlığın üzerinde büyük olasılıkla üst yapıdaki ağırlığı azaltmak için üç adet pencere açılmıştır¹⁰⁶.

Tapınağın hangi kulte ait olduğu ve kime adandığı günümüzde halen daha tartışmalıdır. Bununla ilgili olarak Akurgal, Mısır granitinden yapılmış anıtsal boyutlardaki heykelden bahsederken¹⁰⁷, ilk olarak Keil tapınağın Serapis'e adandığını belirtmiştir. Bilimsel araştırmanın başında tapınak kompleksi Roma İmparatoru Claudius'un tapınağı olarak yorumlanmıştır¹⁰⁸. Ancak, yazıtlar gibi başka bulgular, burada da ibadet edilen Tanrı'nın bir göstergesidir: bu tanrı ise muhtemelen Mısır Tanrı Serapis'tir. Her iki durumda da, yeri ve yapım türüne ilişkin olarak tapınak, suyun merkezi bir rol oynadığı kült üzerindeydi¹⁰⁹. Bu yönde kurulan ilişki sonucu tapınağın adının Serapis¹¹⁰ Tapınağı olarak geçmesi günümüzde halen daha kabul görmektedir.

2.2.3. Notion Athena Polias Tapınağı

Notion Antik Kenti, Antik Dönem Batı Anadolu'sunda İonia Bölgesi'nde kurulmuş olup (MÖ 5.yy), 15 km. uzaklığındaki MÖ 7. ve 6. yy.da güçlü bir donanması olan Kolophon'un limanı görevini görmüştür¹¹¹ (**Har. 1**). İki kent arasındaki bu birliktelik yüzyıllar boyunca devam etmiştir. MÖ 547-546'da Pers işgali ile Perslerin egemenliği altında giren Notion MÖ 334'te Büyük İskender tarafından ele geçirilmiş, MÖ 133'ten sonra ise Roma'nın Asya Eyaleti'ne bağlanmıştır¹¹². Günümüzde İzmir İli, Menderes İlçesi, Ahmetbeyli Köyü sınırları

¹⁰⁶ <http://ephesus-foundation.org/pastprojects/19/ser-05-registration-of-architectural-parts-i.aspx>

¹⁰⁷ Akurgal 2000: 329.

¹⁰⁸ Keil 1926: 265-271

¹⁰⁹ Keil 1947: 181-192; Keil 1965: 102-105.

¹¹⁰ Serapis Kültü, MÖ 3. yüzyılda Mısır Kralı I. Ptolemaios tarafından krallıktaki Yunan ve Mısır dini geleneklerini birleştirmek için oluşturulmuştur. Kültün popülerliği hızla artmış ve tüm Graeco-Roma dünyasına yayılmıştır. Serapis adı, Osiris'in bir tezahürü olan Mısır Tanrı Osiris-Apis'den kaynaklanmaktadır. Böylece, Serapis doğurganlık ve iyileştirme sanatı gibi en önemli özelliklerini devralıp, Ptolemeios Evi'nin vasilik tanrısı olmuştur. Görünüş biçiminde Hellenistik unsurlar, özellikle de Zeus hakimdir: Bir boğa ya da, Yunan saç stilinde sakallı bir erkek olarak temsil edilmiştir. Bkz. Gordon 1996: 1355; Freeman 2003: 72.

¹¹¹ Kolophon Kenti'nin denize açılışını sağlayan liman Kolophon-Nova (Yeni Kolophon) olarak adlandırılıyordu Bkz. Holleaux 1906: 350.

¹¹² Tekin 2007: 30.

içinde yer alan kent, 500x1000 m. genişliğindeki bir alanda Hellenistik Dönem'den kalma 4 km. uzunluğunda bir surla çevrili olup, birbirinden iki dar boyunla ayrılmış iki düz tepe üstünde (82 m. yükseklik) bulunmaktadır¹¹³ (**Lev. 15a**).

Buradaki ilk çalışmalar A. Fontrier tarafından 1880 yılında yapılmış olup, ilk kazı çalışmaları ise 1904'te Müze-i Hümayun adına Th. Maeridy tarafından yapılmıştır¹¹⁴. 1985-87 arasında Erol Atalay tarafından kazıları sürdürülen kent, daha sonraları 1992 yılında Ephesos Arkeoloji Müzesi tarafından Büyükkolancı yönetiminde, kurtarma kazısı yapılmıştır¹¹⁵.

Notion Akropolünün batısındaki tepenin en yüksek noktasında yer alan ve her yönden görülebilmekte olan tapınağın boyutları 7.50x16m. dir¹¹⁶. Yapının Krepidoması (platform) üç basamaklı olup, cephesinde iki Korinth Düzeninde sütunu ile in-antis şekilde doğu-batı yönünde inşa edilmiştir¹¹⁷ (**Lev. 15b**). Etrafını Dor Düzeninde bir stoa çevirmekte olan yapı Hellenistik Dönem'den beri var olup, İmparator Hadrianus Dönemi'nde (MS 2. yy.) bugünkü görünümünü kazanmıştır¹¹⁸. Tapınağın pronaos ve cellası genel olarak uzundur. Tapınağın batısında 5.30x7.72 m. boyutunda Dor Düzeninde bir sunak vardır¹¹⁹ (**Lev. 16a**). Tapınak, frizlerinde boğa başlarını (bukranion) destekleyen defne yapraklarından yapılmış çelenklerle (girland) süslenmiştir¹²⁰ (**Lev. 16b**). Ayrıca kazılarda kolossal kült heykelinin ve kaidesinin parçaları bulunmuştur¹²¹.

¹¹³ Schuchhardt 1886: 398; Atalay 1986: 69.

¹¹⁴ Maeridy 1912: 36.

¹¹⁵ Atalay 1986: 69-92; Büyükkolancı 1996: 371-381.

¹¹⁶ Büyükkolancı 1994: 371.

¹¹⁷ Büyükkolancı 1994: 372.

¹¹⁸ Yapılan ilk çalışmalarda, cella içerisinde Geç Hellenistik Dönem özelliği gösteren Lesbos-İon kymationu bezemeli mimari parçaların yanında yine Hellenistik Dönem'e ait Kolophon sikkeleri ele geçirilmiştir. Bkz. Büyükkolancı 1994: 373.

¹¹⁹ Tacitus 2012: 109

¹²⁰ <http://goddessathena.org/Museum/Temples/Notium/index.htm>.

¹²¹ Büyükkolancı 1994: 373.

2.3. Galatia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

MÖ 25 yılında Roma, Augustus'un yönetiminde Galatia Eyaleti'ni kurmuştur¹²². Günümüzde, Ankara ve Kırıkkale illerinin tamamını, Çorum ve Amasya illerinin güneyi ile Yozgay İli'nin kuzeyini kapsamaktadır. Bölgedeki Korinth Düzenli Tapınak, Ankyra'daki MS 1 yy. ilk çeyreğine tarihlenen Augustus Tapınağı'dır¹²³.

2.3.1 Ankyra Augustus Tapınağı

Roma Dönemi'nde, Orta Anadolu'nun Roma İmparatorluğu tarafından fethedilmesiyle Galatia Eyaleti'nin yönetim merkezi olan Ankyra (**Har. 1**) Kenti'nde¹²⁴ yer alan Augustus Tapınağı, günümüzde Ankara İli, Ulus İlçesi, Hacı Bayram Camii'nin hemen yanındadır. Yapıya Bizans Dönemi'nde çeşitli düzenlemeler yapıp cella duvarlarında pencereler açılarak kilise haline getirilmiştir¹²⁵ (**Lev. 17a**).

Tapınağın inşa tarihiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Krencker ve Schede yapıda Hermogenes tarzı bir plan uygulanmasının varlığını savunarak bu uygulamayı Hellenistik Dönem'e ile bağdaştırırken, bu görüşe daha sonraları Lauter de katılmıştır¹²⁶. Mitchell ise yapıdaki *Res gestae Divi Augusti* yazıtından yola çıkarak tapınağı Geç Augustus-Erken Tiberius Dönemi'ne tarihlemiştir¹²⁷ (**Lev. 17b**). Fakat yapının en önemli unsuru olan cellasındaki yazıt ve bu bölümdeki mimari stil, birçok araştırmacının yapının Augustus Dönemi'nde inşa edildiği yönündeki genel görüşünün temelini oluşturur¹²⁸.

¹²² Roma'nın yeni eyaleti Galatia'nın sınırları, devir aldıkları Galatia krallığının hakimiyet alanından dolayı çok büyük oldu. Galatia Bölgesi'nin yanı sıra Phrygia Paroreia, Psidia, Lykaonia, Isauria, Kilikia Trakheia ve Side'nin de dahil olduğu Pamphylia Bölgesi'nin bir bölümü, Galatia Eyaleti kurulduğunda bu eyaletin parçalarıydılar Bkz. Levick 1967: 29 vd. Kaya 2000b: 101.

¹²³ Boysal 1957: 131 vd. dn. 21; Halfmann 1986: 35-42; Waelkens 1986: 57 vd; Rumscheid 1994: 6

¹²⁴ Kaya 2000a:104.

¹²⁵ Kadıoğlu-Görkay 2007: 30.

¹²⁶ Krencker-Schede 1936: 50; Lauter 1986: 186.

¹²⁷ Mitchell 1986: 17-33.

¹²⁸ Boysal 1957: 131 vd. dn. 21; Halfmann 1986: 35-42; Waelkens 1986: 57 vd; Rumscheid 1994: 6.

Kadioğlu ve Görkay Cella kısmının mimari süslemeleri ve düzenlemelerinin Hellenistik Dönem Anadolu lu özelliklerde olmasının tapınağın yapımından çok önce tasarlanıp uygun ekonomik şartlar sağlanana kadar kent arşivinde bekletilmesine bağlanabilir. Dolayısıyla belki de bu hazır projenin uygulanması yapıyı tarihlendirmede karışıklığa yol açmıştır. Peristasis kısmının ise sonradan açığa çıkan ihtiyaç doğrultusunda yapıya eklenmesi muhtemeldir¹²⁹.

Tamamı mermerden inşa edilmiş olan Augustus Tapınağı, 8x15 sütun sırasının peristasisini çevrelediği pseudo dipteros planlı bir yapıdır¹³⁰. Yivli sütunları Korinth tipi başlıklara sahiptir. Tapınak 36x54.82 m. llerindeki podyum üzerine oturtulmuřtur¹³¹. Pronaosunun önünde dört sıra sütuna sahip tapınağın derin opisthodomusunda in-antis şekilde iki sütun yer almaktadır. Cella kısmının ölçüleri ise 12.8x28.21 m.dir¹³². Tapınak güneybatı, kuzeydoğu doğrultusunda inşa edilmiş olup, sekiz basamaklı bir krepidoma üzerinde ykselmekteyken Krepisleri ise mermer bloklar ile kaplıdır (**Lev. 17c**). Cella duvarlarının üstünde yer alan ranke frizinde Nike figürleri yer almaktadır ve tanrısallaştırılmış Julius Caesar'ın Forum Romanum'daki tapınağında görülen uygulamasıyla benzerdir¹³³.

Augustus'un başarılarını ve hizmetlerini anlatan Latince metin pronaosun iki duvarının i yüzlerinde yer almaktadır. Aynı yazıtın Yunancası ise cellanın güneybatı tarafının diş yüzüne yazılmıştır. Augustus'un ölümünden hemen önce yazdığı bu metin bir vasiyetnamedir. MS 14'deki ölümünden sonra Roma Senatosu tarafından okunup şehirlerindeki Augustus tapınaklarının duvarına yazılmıştır. Bu tapınaktaki kopyasıda "Monumentum Ankyranum" adı ile geçmektedir. Bu metinler dönemin tarihsel açıdan değerlendirilmesinde oldukça nemlidir¹³⁴.

¹²⁹ Kadioğlu-Görkay 2007: 31.

¹³⁰ Bu yapıda görülen pseudo dipteros plan ve opisthodomosa bölümlemesi, Arkaik ve Klasik Dönem'e tarihlenen Kıta Yunanistan ve Güney İtalya'daki Dor Düzenli Tapınakların en tipik özelliklerinden bazılarıdır. Bkz. Theuer 1918; Dinsmoor 1950; Gruben 2001.

¹³¹ Kadioğlu-Görkay 2007: 30.

¹³² Kadioğlu-Görkay 2007: 31.

¹³³ Burrell 2004: 167.

¹³⁴ Uçankuş 2002: 262.

Tapınağın kültü ve kime adandığı ise tartışmalıdır. Yapının ilk yapıldığı evresinde Kybele ve Men Kültüne adandığı bir yazıt yardımıyla önerilmiştir¹³⁵. Bununla bağlantılı olarak güneşin doğuşu ve batışı doğrultusunda yapının yönlendirmesinin rahipler tarafından ayarlandığı bu durumun Kybele ve Men kültü ile ilişkili olabileceği de belirtilmiştir¹³⁶.

Tüm bunlar yapının asıl yapıldığı dönemin tartışmalı olması sonucuyla kesinlik kazanamamıştır. Kesin olan ise peristasis kısmının Roma Dönemi özelliklerinde olup cellasındaki yazıtlarla yapının İmparatorluk Kültüne dahil olduğunun bilinebilmesidir.

¹³⁵ Varinlioğlu 1992: 36-43; Varinlioğlu 2002: 393-399.

¹³⁶ Kadioğlu-Görkay 2007: 31.

2.4. Karia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

Karia Bölgesi, kuzeyinde Büyük Menderes (Maiandros), kuzeydoğusunda Babadağ (Salbakos), doğusunda Kızılıhisar-Acıpayam Ovası, güneydoğusunda Dalaman (Indos) Çayı, batı ve güneyinde ise Ege Denizi ile sınırlanmaktadır¹³⁷. Karia'ya komşu eski bölgeler kuzeybatıda İonia, kuzeyde Lydia, doğuda Phrygia ve Pisidia, güneyde Lykia'dır. Bölgenin en önemli iki nehri Maiandros¹³⁸ ile Indos'tur¹³⁹. Bölgedeki Korinth Düzenli Tapınaklar Euromos, Knidos Kaunos ve Lagina Antik kentlerinde görülmektedir. Bunlar; Euromos Zeus Tapınağı (MS 2. yy.)¹⁴⁰, Knidos Korinth Tapınağı (MS 2. yy.)¹⁴¹, Kaunos Korinth Tapınağı ve Anadolu'da bilinen en eski Korinth Düzenli yapı olan Lagina Hekate Tapınağı'dır (MÖ 125-100)¹⁴².

2.4.1. Euromos Zeus Tapınağı (Zeus Lepsynos)

Günümüzde Muğla İli Milas ilçesi'nin 15 km. kuzeyindeki Euromos (Ayaklı) Antik Kenti'ndeki (**Har. 1**) tapınak, Selimiye-Milas yolu üzerinde olup, antik kente giren patika yolun sonunda yer alır¹⁴³. Antik Dönem Karia kentlerinden olan Euromos'da yapılan kazı ve onarımlarda yapının kuzeybatısında ortaya çıkarılan bir bothros içinde 742 parça Arkaik Çağ mimarî terracotta grubu ele geçmiştir. Bu mimari terracotta grubu antik yerleşimin MÖ 6. yy.da da var olduğunu gösterir¹⁴⁴. Bu grubun içerisinde yer alan yanal sima ve antifeks parçaları¹⁴⁵ İon düzeninde iki adet ana yapının daha bulunduğunu gösterir¹⁴⁶.

Yapı doğuya doğru gelişen kent surlarının hemen dışındadır. Günümüzde 16 sütünü ayakta olan tapınağın sütunlarının çevrelediği ana yapı yıkık vaziyettedir (**Lev. 18a**). Yapı, özellikle mimari süslemeleri ve Korinth

¹³⁷ Sevin 2001:110-111.

¹³⁸ Herodotos V, 118.

¹³⁹ Herodotos IV, 44.

¹⁴⁰ Serdaroğlu 2004: 125

¹⁴¹ Mert 2002: 13; Mert 2005: 236.

¹⁴² Webb 1996: 108-120.

¹⁴³ Öztaner 2012: 335.

¹⁴⁴ Serdaroğlu 1971: 47-48; Serdaroğlu 1972; Mellink 1972:182; Mellink 1973: 184; Serdaroğlu 1973: 37; Serdaroğlu 1982: 351. Abb. 3-4; Ateşlier 2006: 59-78; Ateşlier 2010: 123.

¹⁴⁵ Ateşlier 2006: 73. Res. 1, 3-4; Ateşlier 2009: 151-158

¹⁴⁶ Euromos 1 ve 2 olarak adlandırılan Arkaik İon yapılarının (muhtemelen tapınak) ait terracotta mimari parçaları Ateşlier tarafından tanıtılmıştır Bkz. Ateşlier 2010: 123-137.

başlıklarındaki karakteristik üslup ile MS 2. yy. ortalarına tarihlenmektedir¹⁴⁷ (**Lev. 18b**). Tapınakta Serdaroğlu başkanlığında 1969-70 yılları arasında yapılan çalışmalarda Hellenistik Dönem'e ait tapınağın mimari izlerine rastlanılmış ve aynı zamanda yapının tam adı belirlenebilmiştir¹⁴⁸.

Euromos Lepsynos Tapınağı 14.40x26.80 m. ölçülerindeki bir stylobat üzerine oturmakta olup, 6x11 sütun sayısına sahip peripteros planlı heksastylos bir yapıdır¹⁴⁹. Yapı sekiz basamaklı krepise sahiptir (**Lev. 19a**). Giriş kısmı doğu-kuzey doğrultusunda olan yapının güney yönünde ayakta kalan üç sütun sırasının üstündeki architrav ve friz blokları (**Lev. 19b**) sağlam kalmış ise de doğu yönü yapının pronaos kısmı ile birlikte en çok tahribat gören bölümdür. Yapının batı kısmındaki heksastyl ise bir eksiği ile ayaktadır. Pronaos ve iki ante ucu yerinde olsa da ana mekân korunamamıştır. Cella ve opisthodosu ayıran duvarların kaide üstüne oturan orthostatları opisthodosun yan duvarları ile birleşmektedir. Opisthodos bölümünün in-antis şeklindeki yivsiz sütunları tüm yapıdaki sütunlarda olduğu gibi attik-ion kaideler üstündedir. Ana yapı 19 m. uzunluğunda ve 8.90 m. genişliğinde üç mekândan meydana gelmektedir. Pronaos derinliği yapı uzunluğunun 1/3.5'idir (7 m. genişlik, 5.40 m. derinlik). Opisthodos kısmı 2.62 m. derinliğinde olup, kalan ½ lik kısmı ise dikdörtgen yapıdaki cella tamamlamaktadır. Pteroma kısmı 2.25 çap ölçülerinde olup, taş plakalar ile kaplıdır. Yapının tüm bölümleri 75 cm. kalınlığındadır, kalınlık yalnızca ante uçlarında 80 cm.dir¹⁵⁰. Kapının güneydoğu sövesi hala ayakta olup 55 cm. genişliğe sahiptir¹⁵¹. Üzerindeki üç fascianın aralarındaki İon kymationu süslemeleri Side N1 ve Sagalassos Antininus Pius Tapınağı'ndaki kyma profil ve işlemleri ile büyük benzerlikler gösterir¹⁵².

Euromos Zeus Lepsynos Tapınağı'nın podyum basamakları ile altarının batı kenarı üst üste binmektedir. Bu durum altarın basamaklı podyum yapısından daha erken olduğunu gösterir. Altarda kullanılan kenetler ise altarın en az iki evreli olduğunu ve kazılar sırasında bulunan eserler de göz önüne alınınca, düz kenetlerin kullanıldığı ikinci evre Hellenistik Dönem'e, kırlangıç kuyruğu

¹⁴⁷ Serdaroğlu 2004: 125.

¹⁴⁸ Serdaroğlu 1971: 47-48; Serdaroğlu 2004: 122.

¹⁴⁹ Serdaroğlu 1971: 48.

¹⁵⁰ Serdaroğlu 2004: 122.

¹⁵¹ Serdaroğlu 2004: 123.

¹⁵² Serdaroğlu 2004: 124.

kenetlerinin kullanıldığı birinci evre ise Arkaik Dönem'e işaret etmektedir¹⁵³. Yapıdaki farklı evrelerin varlığından bahsetmeye devam edecek olursak, tapınağın cellası içinde yer alan naiskos merkezindeki kült heykelinin kaidesinde görülen işçilik ve diğer mimari birimlerdeki işçiliğin ayrılmakta olduğunu görürüz. Kaidede kullanılan blokların işçiliği, içinde bulunduğu naiskosun işçiliğinden daha kaliteli ve incedir. Bununla ilgili olarak Ateşlier, "Zeus Lepsynos Tapınağı'nın cellasının içinde yer alan naiskosun muhtemel eski kült kaidesini adeta sardığını ve koruma altına aldığını söyleyebiliriz. Arkaik tapınağa ve kutsal alandaki diğer iki yapıya ait mimarî terracottaları bir bothros içinde saklayarak eski kutsal yapılara gösterilen saygının altar ve kült heykeli kaidesi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz" demiştir¹⁵⁴.

Yapıdaki sütun kaideleri plinthos üzerine oturan attik-ion tipi kaidelerdir (yükseklik 37.5 cm.). Üsten birinci torus üstündeki yüksek tambur ile yekparedir¹⁵⁵. Plinthosların ölçüleri ise 1.25x1.25 m. kare formunda olup 17 cm. yüksekliğindedirler. Üç tamburdan oluşan sütunların başlıklarla beraber kadesiz yükseklikleri 7.70 m. dir. Sütun başlıkları Korinth Düzeninde olup 90 cm. yüksekliğindedirler¹⁵⁶. Başlıklar altta kısa akanthus dizisi onun üstünde uzun bir sıra akanthus yaprakları ile içinden çıkan çift kıvrımlı derin oluklu bezemelerden oluşur. Başlıkların üstündeki architrav bloğu içbükey ve dışbükeylerin oluşturduğu üç fasciaya sahiptir. Üzerinde MÖ 1. yy.dan itibaren Korinth başlıklı yapılarda görülen dışbükey Lesbos kymationlu friz kuşağı yer almaktayken, yapıda ayrıca aslanagzı şeklinde çörtenerler kullanılmıştır¹⁵⁷.

Tapınağa ait yazılı belgelere baktığımızda Euromos Kenti'nin Roma Dönemi Sikkeleri üzerindeki¹⁵⁸ tapınak tasviri ve yukarıda da belirttiğimiz üzere 1969 yılı kazılarında çıkan yazıt ve adak parçaları vardır. Bu yazıtlar arasında resmi bir anlaşma metni ve tapınağın Zeus Lepsynos'a adandığına dair kanıtlar yer almaktadır¹⁵⁹.

¹⁵³ Ateşlier 2010: 125-126.

¹⁵⁴ Ateşlier 2010: 127.

¹⁵⁵ Serdaroğlu 1973: 36-37

¹⁵⁶ Serdaroğlu 2004: 122

¹⁵⁷ Serdaroğlu 2004: 125.

¹⁵⁸ Cook 1925: 575.

¹⁵⁹ Serdaroğlu 1971: 47-48; Serdaroğlu 1973: 36-37; Serdaroğlu 2004: 122.

2.4.2. Kaunos Korinth Tapınağı

Günümüzde Muğla İlindeki Dalyan'a yakın Köyceğiz İlçesi sınırlarında bulunan Kaunos Antik Kenti¹⁶⁰ (**Har. 1**), mite göre Miletos'un ikiz çocuklarından biri olan Kaunos tarafından kurulmuştur. Kaunos Antik Kenti, Antik Dönem'de Karia-Lykia sınırında yer almakta olup, bu dönemlerde ticari açıdan bölgede önemli bir liman kenti olan Kaunos, zamanla alüvyonların kıyı şeridini doldurmasıyla liman özelliğini yitirmiştir¹⁶¹. Erken kazılarında MÖ 800 yıllarında da iskân gördüğünü gösteren ProtoKorinth seramik parçaları ele geçirilmiştir¹⁶². Arkaik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar iskân gören Kaunos Antik Kenti daha sonraları terkedilmiştir. Strabon, Antik Dönem'de¹⁶³ Kaunos Burnu'na Artemision denildiğini ve bunun da üzerindeki Artemis Tapınağı'ndan geldiğini belirtmiştir¹⁶⁴. Herodotos ise Kaunos'lulardan bahsederken "Karia'nın yerli halkındandı ama kendilerini Giritli sayıyorlardı"¹⁶⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Yapı kuzeybatıdaki ana terastan 6 m. yükseklikteki ikinci terasın 62 m. gerisindeki üçüncü bir teras yapısının üzerinde yer alır¹⁶⁶ (**Lev. 20a**). En yüksek teras katında bulunan yapı böylelikle hem göl hem de iki limandan rahatlıkla görülebilmekteydi¹⁶⁷. Girişi güneybatıya dönük olan yapının günümüzde batı ve kuzey duvarının bir bölümü ayakta iken, doğu duvarının cella kısmı ise bir taş hariç sökülmüştür. Pronaos önündeki plinthossuz kaidesi ise in situ durumundadır (**Lev. 20b**)¹⁶⁸.

Ana yapının temelleri 1 m. derinliğinde ve 1.75 m. genişliğinde olup, moloz taş dolguludur¹⁶⁹. Temelin üzerindeki euthynteria kısmı diğer alt yapı ve üst yapıda görülen çok düzgün kesimli, perdahlı ve gözeneksiz kireç taşının yerine mermerdir. Çalışmalarında yapıdan, A Tapınağı olarak bahseden Serdaroğlu ilk

¹⁶⁰ Işık 1993: 325; Işık 1997: 125.

¹⁶¹ Işık 1993: 326-327.

¹⁶² Işık 1993: 326.

¹⁶³ Strabon XIV,2,3.

¹⁶⁴ Kaunos'ta yapılan erken çalışmalarda Hellenistik Dönem'e ait Artemis heykelcikleri ele geçirilmiştir (Bkz. Işık 1995; 229.) Kaunos yazıtlarından, kentte, Artemis'in yanı sıra Zeus, Apollon, Aphrodite, ve Leto gibi tanrıların tapınım gördüğü anlaşılmaktadır Bkz. Bean 1953: 10.

¹⁶⁵ Herodotos IV, 172.

¹⁶⁶ Held-Aumann 2017: 211.

¹⁶⁷ Held-Aumann 2017: 211.

¹⁶⁸ Işık 1992: 160.

¹⁶⁹ Serdaroğlu 2004: 33.

gözlemlerinin aksine tapınağın peripteros planlı olduğunu ortaya koymuştur¹⁷⁰. Bu çalışmalarda ele geçen 13 sütun kaidesinden yola çıkılarak peristasis kısmının ise 6x9 sütun sırasından meydana geldiğini ön görmüştür ki, bu bölge ve dönem mimarisini düşününce gayet makul bir görüştür¹⁷¹. Ana mekâna girişteki birbirine paralel uzanan ante duvarlarının arasında ise in-antis sütunları yer almaktadır. Stylobat ölçüleri 19.70x18.85 m. olan tapınak yapısı pronaos, cella ve opisthodomos kısımları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır¹⁷² (**Lev. 20c**). Yapıda temel ve plan yapısından dolayı basamak sırası bulunmamaktadır. Tek basamaktan oluşan bir yükseklik olarak yapı teras üzerine oturmaktadır. Pteroma genişliği yapı genelinde yaklaşık 1 m. ortalamadadır ve bu alanlar ortalama 17 cm. kalınlığında üzerlerinde opus sectile tarzda döşemeye sahiptir¹⁷³.

Ama mekânı oluşturan duvarlar isodomik tekniğinde örülmüş ve hiçbir kenet kullanılmamıştır. Bu duvarların kalınlığı ise 70 cm. dir. 11.95 m. uzunluğundaki ana yapının pronaos kısmı 5.75 m. derinliğinde ve 4.52 m. genişliğindedir. Pronaostan yine 70 cm. kalınlığındaki duvar ile ayrılan cella kısmı 6 m. derinliğinde 5.75 m. genişliğinde olup, 1/1 oranına yakın şekilde kare formundadır. Opisthodomos kısmı ise 40 cm. derinliğe ve arka cepheye açılan bir kapı boşluğuna sahiptir. Genel yapı yüksekliği en yüksek noktasında 6 m. idi¹⁷⁴.

Yapının sütun özelliklerine bakıldığında peristyle ve in-antis sütunları ölçü profil ve malzeme bakımından aynı özelliktedirler. 26 yiv sayısına ait tamburların en altlarındaki parça kaideyle yekparedir bu parçanın toplam yüksekliği 75 cm.dir¹⁷⁵. Sütun kaideleri attik-ion tipinde olup yükseklikleri (tambursuz) 28.7 cm. üst çapı 65 cm. alt çapları ise 1.06 m. dir¹⁷⁶. Yapıda ele geçen tüm kaideler aynı profildedirler. Yapıya ait ele geçen tek sütun başlığı kuzey tarafından ele geçen Korinth tipindeki başlıktır. Özellikle üst yapıdaki tahribat dolayısıyla özellik ve tarihlendirme konusu sıkıntılıdır¹⁷⁷.

¹⁷⁰ Serdaroğlu 2004: 33-34.

¹⁷¹ Serdaroğlu 2004: 36.

¹⁷² Serdaroğlu 2004: 35.

¹⁷³ Serdaroğlu 2004: 35; Held-Aumann 2017: 212.

¹⁷⁴ Serdaroğlu 2004: 36; Held-Aumann 2017: 211-212.

¹⁷⁵ Held-Aumann 2017: 211

¹⁷⁶ Serdaroğlu 2004: 36.

¹⁷⁷ Serdaroğlu 2004: 37.

2.4.3. Knidos Korinth Tapınağı

Knidos Antik Kenti günümüzde Muğla İli sınırları içerisindeki Datça Yarımadası'nın en uç kesiminde yer alır¹⁷⁸ (**Har. 1**). Antik Çağ'da Karia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Knidos'un bulunduğu bu yarımadayı Herodotos, Bybassos olarak adlandırmıştır¹⁷⁹. Kentteki Korinth Tapınağı orta teraslardan birinde yer almakta olup, Bouleuterion'un doğusuna konuşlandırılmıştır¹⁸⁰ (**Lev. 21a**).

Tapınağın Klasik, Hellenistik ve İmparatorluk dönemlerindeki inşaa faaliyetlerinden etkilendiğı görülmektedir. Mert çalışmalarında, Korinth Tapınağı'nın yerinde Klasik ya da Hellenistik Dönem'de yapılmış olması gereken Anadolu geleneğinde cella bölümlenmesi olan öncü bir tapınağın varlığına işaret etmektedir¹⁸¹. Bu öncü yapının üzerine inşa edilen Knidos Korinth Tapınağı'nı Love, Korinth başlıklarına göre Geç Hadrianus-Erken Antoninus Dönemi'ne tarihlenirken,¹⁸² Mert ise yapıyı Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlemekteyken, aynı zamanda yapının Knidoslu mimar Stratos'un eseri olabileceğini belirtmiştir¹⁸³.

Tapınak, cephesi doğuya bakacak şekilde doğu-batı yönünde inşa edilmiş olup, 17x9.70 m. ölçülerinde ve yaklaşık 1.50 m. yüksekliğindeki opus caementicium tekniğinde yapılmış bir podyum üzerine oturmaktadır¹⁸⁴ (**Lev. 21b**). Kısa bir pronaos ve opisthodomos ile geniş bir cellaya sahip yapının planı pseudo peripterostur¹⁸⁵. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen podyumlu tapınaklarda opisthodomos kısmının görülmesi nadir rastlanılan bir özellik olup, yapıyı bu yönden ünik örnekler arasına sokmaktadır¹⁸⁶. Tamamı mermerden inşa edilmiş tapınağın stylobat düzleminin ölçüleri ise 12.20x8.20 m.dir. Doğu cephesinde girişi sağlayan merdiven kesit şeklinde podyuma girmekte olup

¹⁷⁸ Mert 2005: 229.

¹⁷⁹ Herodotos IV, 174.

¹⁸⁰ Mert 2005: 230.

¹⁸¹ Mert 2005: 237.

¹⁸² Love 1978: 1116.

¹⁸³ Mert 2002: 13; Mert 2005: 236.

¹⁸⁴ Mert 2005: 236.

¹⁸⁵ Cella dış duvarları pseudo peripteral şekilde düzenlenen yapı bu özelliğiyle batılı örneklerini anımsatır. Özellikle İmparatorluğun batı eyaletleri ve Roma'da daki yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Örn. Tivoli'deki tapınak, Nimes Maison Carée için Bkz. <http://maisoncarree.eu/>

¹⁸⁶ Mert 2005: 233.

7 basamaktan oluşmaktadır. Bu basamakların genişliği 35 cm. iken yükseklikleri ise 20 cm. dir¹⁸⁷. Pronaos derinliği 2.50 m., naos derinliği 6.50 m., opisthodomosun derinliği 1.80 m. dir¹⁸⁸. Cella duvarlarının kalınlığı 30 cm. olup mekânlar arası bölme duvarlarının kalınlığı ise 60 cm. dir. Naos'un iç ölçülerine baktığımızda tam kare (6.50x6.50 m.) formundadır¹⁸⁹.

Tapındaki tahribat dolayısıyla sütun özellikleri ve sayısı tam olarak bilinemesi de Mert'in rekonstrüksiyon çalışmalarında oranlar doğrultusunda olması gereken ölçüler verilmiştir¹⁹⁰ (**Lev. 22a**). Buna bağlı olarak günümüze kalan parçalardan yola çıkılınca stylobat üzerine plinthos kısmı ile yekpare olarak yerleştirilmiş attik-ion kaidelere sahip olduğu anlaşılan yapıda, sütun uzunluklarının kaide ve başlıklarla beraber 6 m. olduğu düşünülmektedir (**Lev. 22b**). Cella duvarının üstünde bitişik şekilde yer alan 65 cm. yüksekliğindeki frizde ise akanthus ve helixlerden oluşan bezemeler yer alır¹⁹¹. Sütun başlıklarının üzerinde üç fascialı architrav bloğu yer almaktadır¹⁹². Onun da üstünde kıvrık dal (ranke) bezemeli friz kuşağı yer alır. Friz kuşağının üstünde ise konsollu geisonlar yer almaktadır¹⁹³. Sima kısmı dil sırası frizi, yumurta dizisi ve ranke frizi ile bezenmiştir. Her iki dar cephede de alınlık kısımları rölyef şeklinde işlenmiş kalkanlarla süslenmiştir. Alınlığın orta kısmının yüksekliği 1.60 m. dir. Podyum dahil edilince tapınağın toplam yüksekliği ise 10.10 m. dir¹⁹⁴.

Knidos Korinth Tapınağı'nın hangi tanrıya veya kültü adandığına dair bir buluntu ele geçirilmemiştir. Tapınak üzerine kapsamlı çalışmalarında Mert bununla ilgili olarak iki hipotez ortaya koymuştur. Bunlardan biri, Tapınağın bulunduğu noktayla ilgili olarak, Bouleuterion yapısına olan mesafesi ve buna bağlı olarak İmparatorluk Kültüne ait olabileceği iken, bir diğer görüşü ise tapınağın opisthodomos kısmındaki oturma bankının birçok heroon yapısında görülmesidir. Onur çelenkleri, kalkan kabartmaları gibi bezeme unsurlarının

¹⁸⁷ Mert 2005: 231.

¹⁸⁸ Mert 2005: 231.

¹⁸⁹ Bu planda 29.6 cm şeklinde baz alınan bir roma ayağı ölçüsü sistemi, kesin ve açık şekilde gözlemlenebilmektedir. Bkz. Mert 2005: 233.

¹⁹⁰ Mert 2005: 230-232.

¹⁹¹ Tezde de konusu geçen Psidia Antiokheia Augustus Tapınağı'nın cella duvarları üzerinde de benzer uygulama ile friz kuşakları oluşturulmuştur.

¹⁹² Mert 2005: 232

¹⁹³ Mert 2005: 232.

¹⁹⁴ Mert 2005: 232,233.

varlığı ile de zamanında “Heroon” olarak kullanılmış olabileceğine dikkat çekmiştir¹⁹⁵.

2.4.4. Lagina Hekate Tapınağı

Antik Dönem’de Karia Bölgesi’nin önemli kentlerinden olan Stratonikeia’nın iki önemli kutsal alanlarından biri olan Lagina Hekate Kutsal Alanı kente 9 km. lik taş döşemeli bir yolla bağlanmaktaydı. Günümüzde halen “Leyne” olarak adlandırılan alan Muğla İli, Yatağan İlçesi, Turgut Beldesi’ndeki Kapıtaş Mevkii’ndedir¹⁹⁶ (**Har. 1**). MÖ 3. yy başlarında, Seleukoslar yönetimindeki bölgenin siyasi yapısının yenilenmesiyle önemi artmıştır¹⁹⁷. Böylelikle Koranza Antik Kenti Stratonikeia’nın demoslarından biri olmuştur¹⁹⁸. Kutsal alanın adının, bulunduğu Koranza Kenti’nin önüne geçmesinin nedeni Anadolu Hekate Kültünün ön plana çıkması ve Hekate Tapınağı’nın bölgenin en önemli dini merkezi haline gelmiş olmasından dolayıdır. Lagina Hekate Kutsal Alanı’nın, 9.5 km. uzunluğunda, 3.5 m. genişliğinde kutsal bir yol ile Stratonikeia’ya bağlanması ve Hekate Tapınağı rahiplerinin demos hakkına sahip olduğu için Stratonikeia yönetiminde söz sahibiydiler¹⁹⁹.

¹⁹⁵ Mert 2005: 236.

¹⁹⁶ Lagina’da bulunan iki yazıt ile buradaki yerleşimin Koranza olduğu tespit edilmiştir (Şahin 1973: 187–195). Bean, antik yazarlara göre Stratonikeia’nın en erken adının “Chrysaoris” olduğunu, daha sonra “İdrias” olarak değiştirildiğini aktarmaktadır (Bean 1980: 67–68). Şahin ise, Chrysaoris Kenti’nin Halkalı ve Manastır mevkilerinde konuşlandığını, MÖ 430’dan önce isminin İdrias olarak değiştirildiğini, MÖ 3. yy.ın ilk yarısında Stratonikeia Kenti’nin kurulmasıyla İdrias Kenti’nin Stratonikeia’nın demosu olduğunu ve Chrysaoreus Birliği’nin merkezi olan Zeus Chrysaoreus Kutsal Alanı’nın burada olması nedeniyle isminin Hierakome olarak anıldığını aktarmaktadır. Bkz. Şahin 1976: 6–159.

¹⁹⁷ Stratonikeia’da bulunmuş bağ satışına ait bir kitabeyle dayanılarak yeni iskânın MÖ 276–268 yıllarında olduğu kabul edilmektedir (Robert-Robert 1958: 555–568). A. Tırpan, şehrin en yüksek noktası olan Kadı Kulesi Tepesi sırtları ve Karşıyaka Mevkii’ni çevreleyen surların malzeme, planlama ve duvar örgü tekniği bakımından MÖ 4. yy. Aşağı Şehir surlarının ise MÖ 3. yy.a tarihlendiğini bu nedenle kentin ikinci bir inşa aşaması ile genişletilip, Seleukos Dönemi Stratonikeiası’nın bu ikinci aşamada kurulmuş olabileceğini aktarmaktadır. Bkz. Tırpan 1983: 210; Tırpan 1990a: 217-234; Tırpan 1998a: 1.

¹⁹⁸ Stratonikeia’nın diğer demosları Koliorga, Korasia ve Lobolda’dır. Bkz. Şahin 1976: 23-24.

¹⁹⁹ MÖ 167 yılında bölgedeki Rodos hâkimiyetinin sona ermesinin ardından Chrysaoris Birliği’nin merkezinin Lagina’ya taşınması, bunun göstergesidir. Bkz. Şahin 1976: 44.

W.W. Leake, 1822 yılında Küçük Asya’da yapmış olduğu araştırmalarını anlattığı kitabında, Lagina Hekate Tapınağı’nı burada bulduğu yazıtlar ile birlikte yayımlayıp tanıtmıştır²⁰⁰. Tapınak ile bağlantılı olan ve diğer cephelerden bağımsız planlanan Batı Stoa’nın inşasının Geç Hellenistik Dönem’de başladığı, Augustus Dönemi’nde ise diğer üç cephenin inşa edildiği kutsal alanda bulunan yazıtlardan bilinmektedir. Mimari elemanlarda görülen dönem özelliklerinden hareketle imar faaliyetlerinin MS 1. yy. ortalarına kadar devam ettiği tespit edilmiştir²⁰¹.

Kutsal alan içindeki batı stoa'nın ön tarafında yer alan Lagina Hekate Tapınağı, kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda olmak üzere, 27.78x21.09 m. ölçülerinde, 1.56 m. yüksekliğindeki 5 basamaklı bir krepidoma üzerine inşa edilmiştir²⁰² (**Lev. 23a**). Alt yapıda, ana kayadaki boşluklar dolayısıyla kesilen ve desteklenen konglomera taşlar ile kot seviyesi ayarlanmıştır (**Lev. 23b**). Stylobat ölçüleri 17.76x24.45 m. olmak üzere etrafındaki çift sıra mermer sıraları ile sağlamlığı artırılmıştır²⁰³. Bazı kaplama elemanları dışında tüm tapınak birimleri mermerden inşa edilmiştir. Tapınak, euthynteria ve stylobat oranı 8x11 sütun sayısı ile Anadolu’da bilinen tek örnektir. Pseudo dipteros olarak Korinth Düzeninde inşa edilen tapınağın²⁰⁴, anteler arasında yer alan in-antis sütunları ise İon başlıklıdır. Pronaos derinliği 5.80 m. iken Cella derinliği 7.38 m. dir. Her iki bölümünde genişlikleri 6.52 m.dir²⁰⁵. Cella ve pronaos duvarları çift sıra mermer bloklar ile inşa edilmiş olup duvar kalınlıkları 99 cm.ve 78 cm. aralığında değişir alt kısımları 90 cm. yüksekliğinde orthostat bloklar ile kaplıdır²⁰⁶ (**Lev. 24a**). Aynı zamanda MÖ 81 yılında Mithridates’e karşı kazanılan savaşın anısına kutsal yerin dokunulmazlığını onaylayan Roma Senatosu’nun kararı cella duvar bloklarının bazılarında yer alır ve terminus ante quem olarak kabul edilmektedir²⁰⁷.

Tapınağın güneydoğusundaki altarı İon Düzeninde kurgulanmış olup, tapınak ile yön birliği içinde olmaması farklı dönemlerde yapıldıklarını

²⁰⁰ Leake 1824: 230.

²⁰¹ Gider 2005: 103–108.

²⁰² Büyüközer 2010: 2.

²⁰³ Büyüközer 2010: 2.

²⁰⁴ Bu yapıda görülen pseudo dipteros plan ve opisthodomos bölümlenmesi, Arkaik ve Klasik Dönem’e tarihlenen Kıta Yunanistan ve Güney İtalya’daki Dor Düzenli Tapınakların (Bkz. Theuer 1918; Dinsmoor 1950; Gruben 2001.) en tipik özelliklerindedir.

²⁰⁵ Büyüközer 2006: 68.

²⁰⁶ Büyüközer 2006: 17.

²⁰⁷ Diehl-Cousin 1885: 437–474; Şahin 1982: 4–9, no: 505.

düşündürür (**Lev. 24b**). Tapınağın peristasis sütunları attik-ion kaideli olup, dört tamburdan oluşmaktayken 6.90 m. yüksekliğe sahiptirler. 24 yivli olan sütun tamburlarından ilki ve plinthos kısmı aynı bloktan yapılmıştır²⁰⁸ (**Lev. 24c**). 1.16x1.16 m. ölçülerindeki plinthos üzerinde torus ve trochilos yer alır. Kaidelerinin yüksekliği 0.54 m. dir. Başlık yükseklikleri 93 cm. ile 1.05 m. arasında, alt çap ölçüleri 64.5 cm. ile 67.5 cm. arasında değişmektedir²⁰⁹. Cella duvarlarının üstünde yer alan architravin dış cephesi iki fascialı olup, alt fascia boş bırakılmış, üste lotus palmet bezemesi işlenmiştir²¹⁰ (**Lev. 24d**). Taç bölümü ise inci-payet dizisi ve yumurta sırasından oluşur. Architravların dış cephesi üç fasciaya ayrılmış, fascialar arasındaki geçişler inci-payet dizisi ile bezenmiştir. Üstündeki friz bloğu 60 cm. yüksekliğinde olup, üst profili Lesbos kymationu ile sınırlandırılmıştır²¹¹.

Tapınağın frizlerinde dört ana konu işlenmiştir. Bu uygulama Hellenistik Dönem tapınaklarında görülen farklı bir uygulamadır. Frizlerde, MÖ 2. yy.ın ilk yarısında görülen savaş ve kargaşa döneminin ardından gelen barış ve dostluk ön plana çıkarılmıştır (**Lev. 24e**). Bunlardan en önemlisi tapınağın batısında bulunan Gigantomakhia konusu Bergama Zeus Altarı'nın frizlerinde de işlenmiştir. MÖ 150 tarihine verilen ve tarihi kesin olan Bergama Zeus Altarı'ndan daha sonra yapıldığı ileri sürülmektedir²¹². Barok ifadelerin burada da bulunması stil kritik açısından önemlidir. Kuzeydeki Amazonamakhia sahnesinde Roma etkisi olduğu görülmektedir. Bu nedenle stil kritik yöntemiyle yapılan çalışmalarda frizler MÖ 125'ten itibaren Augustus Dönemi'ne kadarki zaman dilimi arasına yerleştirilmektedir. Stil olarak görülen bazı nüanslar, değişik atölyelerden gelen ustaların çalıştığını gösterir²¹³.

Friz bloklarının üzerinde yer alan geison ve sima aynı bloktan yapılmış olup alışılmışın dışında düz şekilde bırakılmıştır. Üstlerinde aslan başı şeklinde çörtenler işlenmiştir (**Lev. 24f**). Üst örtüde de mermer kalipter ve stroterler kullanılmıştır. Doğuya bakan alınlığında kalkan motifi kullanılmıştır²¹⁴.

²⁰⁸ Büyüközer 2006: 18.

²⁰⁹ Diehl-Cousin 1887: 161–163, no:71; Hatzfeld 1920: 70–72; Sahin 1982: 15, no:512

²¹⁰ Büyüközer 2006: 24.

²¹¹ Tırpan-Sögüt 2000: 153–162; Tırpan-Sögüt 2001: 299–310.

²¹² Chamonard 1895: 235–262, Plt. 10–15; Mendel 1912: 428-542.

²¹³ Webb 1996: 108–120.

²¹⁴ Tırpan 1998b: 173–194.

Tapınağın bulunduğu alanda daha erken dönemlere dayanan eski bir kültür varlığı henüz kesin olarak tespit edilemese de, bu alanda yapılan sondaj çalışmaları ile MÖ 6.ve 1. yy arasına tarihlenen ve kültür varlığına işaret eden çeşitli buluntular ele geçirilmiştir²¹⁵.

Geç dönemlerde ise tapınak ile altar arasındaki Bizans yapısında kullanılan malzemelerin bazıları devşirme şekilde Lagina Hekate Tapınağı'ndan temin edilmiştir²¹⁶.

Hekate için Lagina'da yılda bir kez normal, dört yılda bir de büyük şenlikler düzenlenirdi. Çeşitli oyunlarla birlikte süren anahtar taşıma şenliği şenliğinde anahtar Lagina'dan Stratonikeia'ya götürüp geri getiriyordu. Bu oyunlar ile hem tapınağın Stratonikeia'ya bağlı olduğunu hem de Hekate'nin yer altı dünyasının anahtarını elinde tuttuğunu simgelemekteydi²¹⁷.

Hekate inancının Anadolu'daki anaerki düzene ait dönemlerden kalan bir geleneğin devamı olduğu tahmin edilmektedir. Hekate'nin adı MS 125-180 yılları arasında yaşayan Romalı filozof Lucius Apuleius'un Metamorfozlar adlı kitabında "Ana Tanrıça"lardan birisi olarak anılır²¹⁸.

Hekate'nin üçlü formu; genç kız, anne ve yaşlı bilge kadın olarak kadınlığın üç aşamasıyla da ilişkilendirilmiştir. Özellikle Keltlerde büyüyen ay genç kız, dolunay anne ve küçülen ay yaşlı kadın olarak tasvir edilmiştir. Antik Dönem'lerde öğrenilen yaşam tecrübesini aktarmayı ve bilgeliği temsil eden yaşlı kadın, Orta Çağ'da cadıya dönüştürülmüştür. Pagan inançlarını ve özellikle Ana Tanrıça kültürünü yok etmek isteyen Kilise, bilge kadını cadı ilan ederek ona savaş açmıştır. Yeraltı dünyasıyla bağlantısı olduğu için Hekate, OrtaÇağ'da büyücülüğün ve karanlık güçlerin tanrıçası olarak kötülenmiş, anlamı yozlaştırılmıştır. İngilizcede cadı anlamına gelen 'witch' kelimesinin kökeni, bilge anlamına gelen 'wise' kelimesine dayanır²¹⁹.

²¹⁵ Tırpan-Söğüt 2002: 343–350.

²¹⁶ Tırpan-Söğüt 2001: 299–310.

²¹⁷ Tırpan-Söğüt 2002: 347.

²¹⁸ Apuleius XI.

²¹⁹ Wilshire-Crone 1993: 213.

2.5. Lykia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

Günümüzde Antalya ve Fethiye Körfezi arasında kalan Lykia Bölgesi adını, Teke Yarımadası'nın Antik Çağ'daki isminden almaktadır. Klasik Dönem'de ise doğu sınırını Alakır Çayı ve batı sınırını Dalaman Çayı (İndos) çizer²²⁰. İlgili antik kaynaklardaki coğrafik anlatımlarında ortak bir ifade olarak; denize paralel uzanan yüksek sıradağları ve bu dağlar arasından denize dökülen ırmakların oluşturduğu deltalarıyla, Lykia'nın zor coğrafik koşullara sahip, kendi içine kapalı ve savunulması kolay bir bölge olduğu belirtilir²²¹. Lykia kentlerinin aralarındaki ulaşımı sağlayan ve komşu bölgelere açılan yol ağlarının, Roma İmparatorluk Dönemi'nde daha sağlıklı takip edilebildiği gibi, bu zor coğrafyaya uygun şekilde planlandığı görülür²²².

2.5.1. Patara Ante (Korinth) Tapınağı

Antik Dönem'de Lykia'nın altı büyük kentinden biri olan Patara günümüzde Antalya-Muğla İli doğal sınırını oluşturan Eşen Çayı'nın doğusunda, Kaş İlçesi'nin Gelemiş Köyü sınırları içinde yer almaktadır (**Har. 1**).

Likya'nın, görkemli bir kapıyla birlikte çatı düzeyine dek ayakta kalabilmiş tek tapınağı olan yapı, yapıldığı dönemde (Antoninus Dönemi MS 2. yy.)²²³ Patara Halici içindeki Ana Liman/Yolcu Limanı'ndaki agora kenarında yer almaktadır. Sonradan Ortaçağ surunu içine alınarak köşede bir burç olarak kullanılmıştır. Günümüzde cella ve pronaos duvarları ile arka kapısı, friz kısımlarına kadar ayakta durmaktadır (**Lev. 25a**).

12.80x9.70 m ölçülerindeki Tapınak, en az 1.50 m yüksekliğinde bir podyum (13x16 m.) üzerinde yükselmekte olup yapılan ilk çalışmalarda templum in-antis olduğu düşünülse de²²⁴ daha sonraki çalışmalarda yapının prostylos planlı olduğu ortaya konmuştur. Podyum düzgün kesilmiş rektogonal taşlar ile oluşturulup kenetsiz yerleştirilmişlerdir ve pronaos kısmının üst sıra taşları dışında

²²⁰ Işın 1994: 68-77.

²²¹ Lykia'nın genel coğrafik yapısı, iklimi ve bitki örtüsü için Bkz. Akşit 1967: 19-63; Keen 1998: 1321.

²²² Roma Dönemi kentlerinin, sınırları ve yol ağlarının anlatımı için Bkz.. Akşit 1967, 63-65. Jameson 1973: 271-72; Magie 1950: 518 vd.; Işık-İşkan-Çevik 2001: 31-51.

²²³ Işık 2004: 60.

²²⁴ Serdaroğlu 2004: 88.

tüm yapıda kullanılan örgü sistemi bu şekildedir. Podyuma çıkış kuzeyden 10-13 basamaklı bir merdivenle gerçekleşir. Ante ve aralarındaki sütunların kaideleri attik-ion tipindedir. Pedestal altlıklar üzerinde yükselen ante kaideleri bu altlıklarla beraber aynı bloktan yapılmıştır. Pedestal altlıkların yükseklikleri 92 cm. ante kaidelerinin ise 44 cm. dir. Ante başlıkları, yükseklikleri 85 cm. olan üç katlı Korinth tipi başlıklardır. İç limana bakan kuzey cephesinde, Korinth tipi başlıkları olan duvar çıkıntılarının (ante) sınırladığı 2.25 m. derinliğinde 8 m. genişliğinde pronaos yer alır. Pronaosta iç mekan ile dışarıyı arasındaki duvar kalınlığı 68 cm. dir. Bu kalınlık cella duvarlarında daha geniştir (1 m.). Pronaos bölümünün önünde ise, aynı zamanda çatıyı taşıyan dört sıra Korinth sütunu bulunmaktadır. Prostylos planlı bu tapınağın içine, 6.60 m. yüksekliğinde, 2.90 m. genişliğinde, lento ve söveleri tek parça taştan yapılmış görkemli bir kapıyla girilir²²⁵.

Yapının önemini daha da arttıran bu kapının üç tarafını 50 cm. genişliğinde bir bezeme kuşağı dolaşır. Profilinde birbirinden inci dizisi ile ayrılan üç fascia üzerinde, ovolo ve kanalisli bir söve tacı vardır. Bu söve bezemesi, söveleri üstte birleştiren kapı lentosunda da devam etmektedir. Kapı lentosu her iki yanına yerleştirilen akanthus yapraklı ve volütlü konsollarla vurgulanmıştır²²⁶. Cella ise, 8.90x7.80 m.lik ölçüleriyle kareye yakındır. Bu kült odasının iç duvarları daha kaba biçimde işlenmiş, ancak üstleri mermerle kaplanmıştır. Duvarlar çift cidarlı olmasına karşın, iki sıra halinde yükselen architrav sıraları tekli bloklardan yapılmış ve iç yüzleri düzdür. Dış yüzeyinde ise fascialar arasında inci dizisi yoktur. Friz kısmının üstündeki dış sırası derin oyukludur. Onun da üstündeki geison ve sima bir cavetto ile kyma rekta profili ile birleşmektedir. Kyma rekta profilinin üstünde yer alan palmetler arasında aslanağzı çörtlenler bulunur²²⁷.

Yapının üst örtüsüyle ilgili bilgiler, bu bölümdeki deformasyon sebebiyle kısıtlıdır. Aynı zamanda yapının cephe duvarları oldukça sade düzenlenmiştir (**Lev. 25b**). Bu tapınağın hangi tanrıya adandığı ise bilinmemektedir; hatta bir

²²⁵ Işık 1999: 161.

²²⁶ Yapının bu kısımlarındaki süslemeler, Sagalassos Antininus Pius Tapınağı, Side N1 ve N2 tapınaklarının süslemeleriyle gösterdiği benzerlikler dolayısıyla, aynı dönem uygulamaları olması gerektiği vurgulanmıştır. Bkz. Serdaroğlu 2004: 90.

²²⁷ Serdaroğlu 2004: 90-91.

imparator tapınağı, Sebasteion, olma olasılığı vardır. Özellikle kapıdaki bezekler nedeniyle, yapı MS 2. yy.ın üçüncü çeyreğine tarihlenmektedir²²⁸.

²²⁸ Işık 1999: 160.

2.6. Pisidia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

Günümüzde “Göller Bölgesi” olarak bilinen antik Pisidia Bölgesi güneyden Toros Dağları, kuzeyden Sultan Dağları ile çevrelenmektedir. Doğusu ise, Beyşehir Gölü ve Manavgat Çayı'nın oluşturduğu engebeli bölge ile çevreliken, batısı Teke Dağları ile sınırlıdır²²⁹. Bölgedeki Korinth Düzenli tapınaklar, Adada, Antiokheia, Kremna, Sagalassos ve Termessos Antik kentlerinde görülür. Bunlar; Adada D (MS 2. yy.)²³⁰, Antiokheia Augustus (MS 1. yy.)²³¹, Kremna Hadrianus (117-138)²³², Kremna Antoninus Pius (150-161)²³³, Sagalassos Antoninus Pius (MS 2. yy.)²³⁴, Sagalassos Dionysos (115-120)²³⁵, Termessos N1 (MS 2. yy.)²³⁶, Termessos N2 (140-150)²³⁷, Termessos N4 (MS 3. yy.)²³⁸ ve Termessos N6 (MS 2. yy.)²³⁹ tapınaklarıdır.

2.6.1. Adada D Tapınağı

Antik Dönem'de Pisidia Bölgesi'nde yer alan Adada Kenti'nin (**Har. 1**) adı, antik kaynaklarda ilk olarak Artemidoros'un bahsettiği şekilde Strabon tarafından aktarılmıştır²⁴⁰. Günümüzde Adada Antik Kenti, Isparta İli'nin Sütçüler İlçe merkezine 15 km. uzaklıktadır²⁴¹. Adada D Tapınağı'nın mimari bezemeleri, yapının MS 2. yy.ın son çeyreği yani Severuslar Dönemi'nde yapılmış olması gerektiğine işaret eder²⁴².

²²⁹ Büyükkolancı 1996: 8.

²³⁰ Büyükkolancı 1996: 51.

²³¹ Tuchelt 1986: 543; Waelkens 1986: 37-73; Pülz 1989: 34; Drew-Bear 1994: 14; Başaran 1995: 63.

²³² Büyükkolancı 1996: 72

²³³ Mitchell 1995: 92.

²³⁴ Büyükkolancı 1996: 89.

²³⁵ Vandepuut 1997: 88.

²³⁶ Büyükkolancı 1996: 132

²³⁷ Vandepuut 1997: 87-88.

²³⁸ Heberday 1929: 29; Price 1984: 271.

²³⁹ Büyükkolancı 1996: 140

²⁴⁰ Strabon XII,7,1.

²⁴¹ Büyükkolancı 1996: 35.

²⁴² Tapınağın konsolları etrafında yer alan İon kymationu bezemeleri MS 2. yy. a ait Sagalassos Tiyatrosunda ve Kremna Geç Dönem İon Tapınağı'nda da benzer şekilde karşımıza çıkar. Büyükkolancı bu benzerliklerden dolayı Adada D Tapınağı'nın Severuslar Dönemi'nde yapılmış olması gerektiğinden bahseder. Bkz. Büyükkolancı 1996: 51.

Kent merkezinin batısında yer alan ve D Tapınağı olarak adlandırılan yapı, doğusundaki C Tapınağı'na doğru bakmakta olan prostylos planlı Korinth Düzeninde bir yapıdır²⁴³. Podyumlu yapının architrav kısmı dahil olmak üzere cella kısmı günümüzde halen daha ayakta ve podyum kısmının içi toprak dolguludur²⁴⁴. Ön cephe kısmındaki ante duvarlarının önünde pronaos sütunlarını taşımakta olan temel blokları yerli yerindedir. Cephe kısmındaki merdiven basamaklarının hiçbiri ise yerinde durmamaktadır. Ayrıca tapınağın önünde yer alan ve tapınağa ait sunak olabileceği düşünülen üç düzgün blok in situ vaziyette ele geçirilmiştir. Tapınağın yapımında kentteki diğer tapınaklarda da olduğu gibi yakın çevreden temin edilen kireçtaşı kullanılmıştır. Duvarlar isodomik örgü tekniğinde kenet sistemi kullanılmadan inşa edilmiştir²⁴⁵.

Prostylos planlı yapının ölçüleri 19.17x10.85 m.dir. Cephesinde dört sütunun bulunduğu pronaosunun ölçüleri 7x6.14 m.dir²⁴⁶. D Tapınağı'nın cella kısmının ölçüleri 7x7.63 m. kareye yakın olup, duvar kalınlıkları 64 cm.dir ve architrava kadar on iki sıra halinde örülmüşlerdir. Alt ve üst silmelere sahip podyumun yüksekliği 1.72 m. olup, bu podyumun sahip olduğu üç basamaklı krepisin basamak yükseklikleri ise 30 cm. dir²⁴⁷.

Tapınağın yivsiz sütunları kaideler üstünde yükselmektedir, bu kaideler altta 10 cm. yükseklikte plinthos ve üstte iki torus arasında bir trochilustan oluşan attik-ion tipindedirler (yükseklik 33 cm., çap 70 cm.). Merkezdeki iki sütun aralığı 3.32 m. iken, yanlardaki aralık ise 2.15 m.dir²⁴⁸. Sütun başlıklarının hiçbiri bulunamamıştır. Büyükkolancı, başlıkların taşınarak başka yapılarda kullanılmış olabileceğini belirtmiştir²⁴⁹.

Üç sıradan oluşan architrav yüksekliği 49 cm.dir, fascia yükseklikleri yukarı doğru artmakta olup, üstünde düz bir silmeyle sınırlandırılmıştır. Architrav blokları üzerinde yer alan flüt (yiv) motifli friz kuşakları 32 cm. yüksekliğinde ve

²⁴³ Büyükkolancı 1996: 45-51.

²⁴⁴ Sedaroğlu 2004: 103-105.

²⁴⁵ Büyükkolancı 1996: 46; Sedaroğlu 2004: 105.

²⁴⁶ Sedaroğlu cella uzunluğunu 6.90 m. olarak hesaplamıştır. Bkz. Sedaroğlu 2004: 104.

²⁴⁷ Böylece ön cepheden bakıldığında tapınağa anıtsal bir görünüm kazandırılmıştır.

²⁴⁸ Büyükkolancı 1996: 45-46.

²⁴⁹ Büyükkolancı Adada'da İon Düzenli hiçbir yapıda konsollu kornişler kullanılmadığını belirterek, bunun sonucu olarak, tapınağın konsollu kornişlerini gerekçe göstererek Adada D Tapınağı'nda Korinth Düzenli sütun başlıkları kullanılmış olması gerektiğini iddia etmektedir. Bkz. Büyükkolancı 1996: 46.

kentteki diğer tapınaklarda olduğu gibi "S" profillidir. Architrav blokları ise naos içinde işlenmeden boş bırakılmıştır. Ön cephedeki düz soffitli ve yazıtlı architrav blokları, frizlerle beraber aynı bloklara uygulanmış ve dayanıklılıkları arttırılmak istenmiştir. Friz kuşaklarının üzerinde ise 72 cm. yüksekliğindeki korniş blokları ve süslemeli konsolların üzerinde geison ve sima bulunmaktadır (**Lev. 26a**). Sima kısmındaki açık ve kapalı şekillerde palmetler simayı doldururken, yan cephelerde aslan başlı çörtlenler yer almaktadır. Alınlığın köşelerindeki akroter kaideleri gözüксе de akroterlerden herhangi bir parça bulunamamıştır. Arka cephede, cellanın içine doğru yıkılan alınlığın üzerinde 75 cm. çapında bir kalkan kabartması yer almaktadır. Serdaroğlu, cella duvarlarının taş veya mermer plakalarla kaplanmış olduğu görüşünü savunurken²⁵⁰, Büyükkolancı ahşap kaplamalarla kaplandığını iddia etmektedir²⁵¹.

Tapınağın ön cephesinde yıkılmış bir architrav bloğunun üzerinde yer alan ve; "Tanrı-İmparatorlar, Zeus Megistos Serapis ve baba kenti için, iki kez rahiplik yapmış, kurucu, kentin oğlu, Tlamoas oğlu Antiokhos ve onun karısı, Hoplon kızı, başrahibe Anna ve onların oğulları Tlamoas ve Antiokhos, tapınağı ve heykelleri, çevresindeki stoalar, atölyeler ve bütün süslemeleriyle beraber adayarak diktirdi" Olarak çevirisi yapılan yazıt aracılığıyla tapınağın kim tarafından yaptırıldığı belirlenmiştir²⁵².

2.6.2. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı

Tarihte Pisidia Antiokheia'sı olarak geçen kent, Pisidia Bölgesi'nin kuzeyinde (**Har. 1**), Isparta İli'ne bağlı Yalvaç İlçesi'nin 1 km. kuzeyinde, Sultandağı yamacında yer alır. Suriye Kralı I. Seleukos veya oğlu I. Antiochos tarafından, MÖ 3. yy.da kurulduğu düşünülür²⁵³. Kent Augustus Dönemi'nde bir Roma Kolonisidir²⁵⁴.

Augustus Tapınağı kentin en yüksek noktasında kayaların oyulmasıyla elde edilen düzlükte inşa edilmiştir. Kent merkezinin güneydoğusunda olup, kentin en yüksek noktasındaki Tiberius Alanı'nın ve Propylea'nın da bulunduğu 3'lü

²⁵⁰ Sedaroğlu 2004: 104.

²⁵¹ Büyükkolancı 1996: 47.

²⁵² Büyükkolancı 1996: 48.

²⁵³ Büyükkolancı 1996: 56.

²⁵⁴ Ramsay 1916: 83.

kompleks içindeki Augustus Kutsal Alanı'nda yer alır²⁵⁵. Tapınağın inşa tarihi tartışmalıdır, bu konunun üzerine en erken çalışmaları yapan araştırmacılardan Ramsay, stil ve bezeme özelliklerine göre tapınağı Augustus Dönemi'ne,²⁵⁶ daha sonraki çalışmasında ise Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenmiştir²⁵⁷. Günümüzde ise son yapılan araştırma ve çalışmalar doğrultusunda, tapınağın Augustus Dönemi'nde yapıldığına ilişkin ortak bir görüş birliği vardır²⁵⁸.

Antiokheia Augustus Tapınağı 50 m. çapında yarım daire planlı bir portik içinde yer alır (**Lev. 27a**). Tapınakta gri, beyaz ve sarımtırak renklere sahip kireç taşı yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Korinth Düzeninde prostylos planlı (**Lev. 27b**) tapınağın genel ölçüleri 14.20x27.95 m.dir²⁵⁹. Pronaos ve naos (Cella) kısmı olmak üzere tapınak iki ana bölümden oluşur. Cella kısmının iç ölçüleri 7.20x9.00 m. dıştan dışa ölçüleri 10.95x12.50m.dir. Cella duvarları oldukça kalın bir yapıdayken, bu kalınlıkları 1.10 m. ile 70 cm. arasında değişir²⁶⁰. Pronaos ve cella arasındaki kapının genişliği söveleri dahil olmak üzere 2.50 m. dir²⁶¹. Merkez kısmının altında podyum yüksekliğinde tonozlu bir mahzen vardır. Podyum ana kayanın traşlanması ile oluşturulmuştur ve yüksekliği 3.50 m.dir. Pronaos kısmı cellanın aksine ayrıca oluşturulan bir temel üzerinde yükselir. Batı cephesinde kenarları podyum uzantısı şeklinde ayarlanmış 12 basamaklı merdiven ile pronaos kısmına ulaşılır. Pronaos kısmı 8.80 m. derinliğinde 10.10 m. genişliğindedir. Bu derin pronaoستا cella duvarlarının uzantısı olan ante uçları yoktur. Cella bölümünün batı ve doğu kısmında çok süslü plaster ante uçları vardır. Plan özellikleri üzerinde ilk çalışmaları yapan Tuchelt ön cephedeki pronaos kısmında

²⁵⁵ Robinson 1926: 11; Tuchelt 1983: 514 vdd; Büyükkolancı 1996: 57,60.

²⁵⁶ Ramsay 1916: 108.

²⁵⁷ Ramsay 1926: 201.

²⁵⁸ Tuchelt 1986: 543; Waelkens 1986: 37-73; Pülz 1989: 34; Drew-Bear 1994: 14; Başaran 1995: 63.

²⁵⁹ Taşlıalan 1994: 246.

²⁶⁰ Cellanın iç kısmında 5.65x7.90 ve 2 m. derinliğinde doğal kayanın oyulması ile oluşturulmuş bir oda yer almaktadır. Bu odanın adak eşyalarının muhafaza edildiği bir mahzen olduğu düşünülmektedir.(Taşlıalan 1993: 23-24; Büyükkolancı 1996: 60; Işık 1997: 21; Osman 2001: 34). Ana kayaya oyulmuş bu mahzenin tapınağın erken evresine ait olup, bu evrede yapıda Ana Tanrıça Kybele tapınımlı olabileceğini düşündürür. (Tuchelt 1983: 514 vdd; Işık 1999: 20). Aizonoi ve Ankara Augustus Tapınağı'nda olduğu gibi. Bkz. Erzen 1956: 134-141; Nauman 1979: 65; Taşlıalan 1993: 2, 206; Büyükkolancı 1996: 61, Işık 1999: 20.

²⁶¹ Taşlıalan 1993: Plan 1.

yer alan dört sıra sütunun, yanlarında olması gereken sütun sayısını iki olarak belirtmiştir²⁶².

Son çalışmaları doğrultusunda tapınak kazılarını yapan Taşlıalan ise yanlardaki sütun sayılarının üç olması gerektiğini belirtir²⁶³. Sonuç olarak pronaosta 4x3 sütun düzenlemesine sahip yapı bu yönden bölgede çok görülmeyen bir düzenlemeye sahiptir²⁶⁴.

Sütun kaideleri kare altlıklara (plinthos) sahip attik-ion yapıdadırlar (yükseklik 43cm.). Tamburlardan oluşan yivli mermer sütunlar 7.26 m. yüksekliğindedirler. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı'nın Korinth Düzenindeki sütun başlıklarının yükseklikleri 1 m. çapları ise 92 cm. dir, altta iki sıra halinde akanthus yaprakları onunda üstünde ince filiz uçları ile süslenmiştir. Aynı süsleme daha abartılı şekilde ante başlıklarında da görülür (**Lev. 28a**). Korinth başlıklarının üzerinde iki fascialı architrav kuşağı yer alır (**Lev. 28b**). Bu kıvrık dal bezemeli architrav bloğunun üzerinde girlandlı boğa başları betimlenmiştir (**lev. 28c**)²⁶⁵.

Alınlık köşelerinde akroterler (**Lev. 28d**) bulunmaktadır ve bu akroterler işçilik açısından kaliteli özelliktedirler. Tapınağın alınlığında epiphani için yapıldığı düşünülen 2.80x3.20 m. ölçülerinde bir pencere yer almaktadır. Tapınağın cella duvarlarının üst kısımlarında kıvrık dal (ranke) frizleri yer alır, ve bu frizler cellanın etrafını çevrelemektedir²⁶⁶.

Bölgede varlığı bilinen büyük bir Augustus Kültü tarihi kaynaklarda geçmektedir. Antiokheia'da MÖ 25 civarı Colonia Caeserea adıyla kurulan koloni ve buraya Augustus tarafından gönderilen veteranların minnettarlıklarını göstermek için Augustus Kültünü kurdukları düşünülmektedir. Büyükkolancı

²⁶² Tuchelt 1983: 507, Res. 2-3.

²⁶³ Taşlıalan 1993: 246vdd, Plan 1-2 Çiz. 6.

²⁶⁴ Büyükkolancı 1996: 61.

²⁶⁵ Boğa başları'nın taşıdığı girlandlar Roma İmparatorluğunun Küçük Asya'daki yerliliğini ve Pax Augusta'yı tasvir eder. Boğa başları ve girlandların aynı zamanda Küçük Asya'nın yerli tanrılarından olan Men'i simgelediği düşünülmektedir. Bkz. Robinson 1926: 12.

²⁶⁶ Benzer uygulamalara Ephesos Artemis ve Magnesia Artemis tapınaklarında da rastlanılır ve bu uygulamanın köklerinin Kybele Kültüne dayandığı düşünülür. Bkz. Büyükkolancı 1996: 65.

ayrıca Augustus Kültünün, bölgede varlığı daha önce bilinen Kybele Kültünün üzerine kurulduğunu düşünür²⁶⁷.

2.6.3. Kremna Hadrianus Tapınağı

Antik Dönem’de Pisidia Bölge’sinde yer alan alan (**Har. 1**) Kremna Antik Kenti Kestros vadisine hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur²⁶⁸. Günümüzde Burdur İli Burçak İlçesi yakınlarındadır. Bölgenin koloni kentlerinden olan Kremna’nın kuruluşu Hellenistik Dönem’e kadar gitmektedir²⁶⁹. Tapınak, mimari elemanlarındaki bezemelerin benzerlerinin saptanması ve kıyaslanması yoluyla Büyükkolancı tarafından, Mitchell’in de öngörülerinden faydalanarak Hadrianus Dönemi’ne verilmektedir²⁷⁰ (MS 117-138).

Kremna Hadrianus Tapınağı kent merkezinin doğusundaki agora ile forum arasında yer almaktadır. Bitişindeki Antoninus Pius Tapınağı’nda da olduğu gibi cephe kısmı güneybatıdaki caddeye bakmaktadır. Tapınağın genel ölçüleri tahribat dolayısıyla tam olarak bilinemesi de, ön cephedeki altı sütun ve bölgedeki diğer yapılarda yaygın olması sebebiyle prostylos planlı olması, muhtemel olarak düşünülür²⁷¹.

Buna karşılık tapınağın üst yapı elemanlarının birçoğu tespit edilebilmiştir (**Lev. 29**). Üç tanesi yan yana ele geçen sütun tamburları 24 yivli olup çapları 0.90-1.00 m. arasında değişmektedir. Sütun başlıkları Korinth Düzeninde olup fazlaca tahrip olmuşlardır. Başlıklar 93 cm. yüksekliğe 87 cm. çapa sahiptir. Tapınağın architrav bloğunun yüksekliği 90 cm. olup üst üste iki parçadan oluşmaktadır. Bu uygulama bloğun üst örtüyü taşıyabilecek dayanıklılıkta olması için yapılmış olması gerekir. Architravın alt kısımlarında çevresi Lesbos kymationu ile sınırlandırılmış soffitler yer alır. İç kısmında ise kıvrık dal motiflerinin yer aldığı süsleme tarzı uygulanmıştır. Soffit ve sima kısımları sahip oldukları stil özellikleri ile yapının tarihlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır²⁷². Friz parçalarından ise herhangi bir malzeme bulunamamıştır.

²⁶⁷ Büyükkolancı 1996: 65.

²⁶⁸ Sevin 2001: 160.

²⁶⁹ Büyükkolancı 1996: 69.

²⁷⁰ Büyükkolancı 1996: 72.

²⁷¹ Büyükkolancı 1996: 71.

²⁷² Büyükkolancı 1996: 72-73.

Tapındaki çalışmalarda korniş ve alınlık köşelerine ait iki büyük parça ele geçirilmiştir. Yüksekliği 1.05 m. olan bu parçaların altında derin şekilde oyulmuş dişkesimi sırası, Lesbos kymationu ile sınırlandırılmış şekilde gözlemlenmiştir. Bunların üzerinde yer alan konsolların çevresi yumurta dizisi, arası ise rozetlerle süslenmiş vaziyettedir. Üst kısmındaki sima kısmı geison ve palmet dizisiyle bezelidir. Yapının stil özelliklerinin gösterdiği dönem ve ayrıca bölgede varlığı bilinen İmparator Kültü, yapının Hadrianus'a adandığına işaret etmektedir. Mitchell çalışmalarında halen daha kabul görmekte olan bu düşünceyi ortaya koymuş ve savunmuştur²⁷³.

2.6.4. Kremna Antoninus Pius Tapınağı

Antik Dönem'de Pisidia Bölgesi'nde yer alan alan (**Har. 1**) Kremna Antik Kenti, Kestros Vadisi'ne hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur²⁷⁴. Günümüzde Burdur İli, Burçak İlçesi yakınlarındadır. Bölgenin koloni kentlerinden olan Kremna'nın kuruluşu Hellenistik Dönem'e kadar gitmektedir²⁷⁵.

Tapınak kent merkezinin doğu kısmındaki agora ve forum arasında yakınındaki Hadrianus Tapınağı'nın yanında yer alır ve tapınağın ön cephesi güneydoğusundaki ana caddeye bakmaktadır. Yapının sadece cella kapısının eşiği in situ vaziyette bulunmuştur²⁷⁶. Mimari öğelerdeki bezeme stilinden yola çıkılarak tapınağın MS 150-161 yılları arasında yapıldığı düşünülmektedir²⁷⁷.

Tapınak Korinth Düzeninde olup plan özellikleri bakımından tartışmalıdır. Erken çalışmalarda peripteros planlı olduğu düşünülse de, daha sonraları yapılan çalışmalarda prostylos planlı olduğu konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Tapınak yüksek bir podyum üzerine inşa edilmiştir. Üst yapıya ait mimari parçaların tümü bulunmuştur. Alt yapıya ait temel parçalarında ise kısıtlı olmasına karşın kaliteli işçilik gösteren süsleme elemanları ele geçmiştir²⁷⁸.

Yivli sütunlar sekizgen postamentler üzerine oturtulmuşlardır. Yüksekliği 98 cm. olan postamentler sütunlar ile beraber işlenmişlerdir. Sütunların üst çapı 52

²⁷³ Mitchell 1995: 97-102.

²⁷⁴ Sevin 2001: 160.

²⁷⁵ Büyükkolancı 1996: 69.

²⁷⁶ Mitchell 1995: 91-Res.22.

²⁷⁷ Mitchell 1995: 92.

²⁷⁸ Mitchell 1987: 44, 1995: 91.

cm.dir. Yüksekliği 66 cm. olan Korinth Düzenli sütun başlıkları ante plaster (yükseklik 62 cm.) başlıklarından biraz daha yüksektir. Ayrıca ante ucu plaster başlıklarında devam edecek şekilde görülen bezemeden yola çıkarak Antoninus Pius Tapınağı'nın girlandlı bir duvar frizine sahip olduğu anlaşılmaktadır²⁷⁹.

Yüksekliği 32 cm. olan friz (**Lev. 30**), kıvrık dallar ve aralarındaki rozetlerle bezenmiştir. Dışkesimi, konsol, geison ve simadan oluşsan kornişin yüksekliği 44 cm.dir. Tapınağın çevresinde akroter kaidesine sahip alınlık köşesi ve yan cephenin alt simasına ait aslan başı çörtlenli korniş bulunmuştur²⁸⁰. Mitchell fazla yüksek olmayan alınlığın ortasında Suriye tipi alınlıklara özgü kemer olabileceğinden bahsetmiştir²⁸¹.

Pronaos kısmındaki soffitli architravların yüksekliği ise 46 cm.dir. Üç fascialı architravın iki yüzü de işlenmiştir. Architravın ön yüzünün üçüncü fasciasındaki yazıttan (NO AVG PIOPP) yola çıkılarak tapınağın Antoninus Pius'a adandığı kesin olarak saptanmıştır (MS 138-161)²⁸². Antoninus Pius Tapınağın ile Kremna'daki Erken Hadrianus Tapınağı'nın bezemeleri benzer özelliktedirler. Öyle ki, aynı atölyeden çıktıkları düşünülmektedir²⁸³.

2.6.5. Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı

Sagalassos Antik Kenti Burdur İl sınırları içerisinde Ağlasun İlçesi'nin 7 km. kuzeyinde yer alır. Askania Gölü'nün doğusunda Akdağı'nın (1.7km.) güney yamacına kurulu bir kenttir (**Har. 1**).

Sagalassos adı yazılı kaynaklarda ilk kez Arrianos'un Anabasis'inde (I, 28, II. 8) geçer. Kent adına basılan sikkelerde kentin çeşitli ünvanlarına rastlanılır. Bunlar arasında "Pisidia'nın birincisi" ve "Metropolis" gibi ifadeler yer alır. Bunları destekleyen şekilde kent, diğer Psida kentlerinde de görüldüğü gibi en büyük gelişimini Roma Dönemi'nde yaşamıştır. Özellikle Hadrianus Dönemi ve

²⁷⁹ Mitchell 1987: 44-Res.3, 1987b: 259-Res.1, 1995: 91-Res. 23/5, Lev.35-36.

²⁸⁰ Büyükkolancı 1996: 75.

²⁸¹ Mitchell 1987: 44-Res.3, 1995: 92-Res. 23/1.

²⁸² Mitchell 1987: 44-Res.3, 1995: 92-Res. 23, Lev.33.

²⁸³ Mitchell 1995: 92.

sonrasında büyük yapılar ile İmparatorluk Kültü'ne adanmış tapınaklar karşımıza çıkmaktadır²⁸⁴.

Tapınağın tarihlemesi, farklı dönemlerde yapılmış farklı bölümlerinin stil özelliklerine dayanılarak evrelere ayrılmıştır. Günümüzde tapınağa ait batısındaki sunağın sadece temeli ve cella duvarlarının birkaç sırası ayakta kalabilmiştir. Tapınaktaki tahribattan dolayı mimari parçalar çevreye dağılmıştır (**Lev. 31a**).

Sagalassos'taki Antoninus Pius Tapınağı kentin güneyinde ölçüleri 82.40x60.40 m. olan terasta ve kutsal alanın merkezinde yer alır²⁸⁵. Bulunduğu kutsal alanın dört yanını ise 7.50 m. derinliğindeki portikler çevreler (**Lev. 31b**). Tapınak kuzeydoğu köşesindeki teras duvarı ile desteklenmiştir. Tapınağın batısındaki temenos duvarı sütunlu caddeye bakmakta ve ortasında propylon kısmı yer almaktadır. Bu duvarın caddeye bakan kısmı ise plasterlerle süslenmiştir²⁸⁶.

Doğu-batı yönünde inşa edilen tapınak Korinth Düzeninde olup, 6x11 sütunlu peripteros plana sahiptir (**Lev. 31c**). Üç basamaklı krepis üzerine oturan yapı, 26.80x13.80 m. ölçülerindedir ve çevresinden temin edilen mermer benzeri kireç taşından inşa edilmiştir²⁸⁷. Ward-Perkins Antoninus Pius Tapınağı için Side'deki N2 tapınağı ile plan bakımından benzer özelliklerde olduğundan bahseder²⁸⁸. Tapınağın pronaosunun sahip olduğu 7.80 m. derinlik önemli bir özelliktir. Ante uçlarının arası iki sütunlu pronaosun iç ölçüleri 7.80x6.63 m. cella kısmının iç ölçüleri ise 9.30x6.90 m. dir. Cella duvarları düzgün kesilmiş kireç taşından isodomik teknikte örülmüştür. Duvar kalınlıkları ise cella ve pronaos kısmında aynıdır (78 cm.)²⁸⁹.

Tapınağın yivli sütunları Niemann'a göre 7.50 m., Waelkens'e göre 6.52 m.dir²⁹⁰. Yekpare sütunların sahip olduğu kaideler attik-ion düzenindedir ve plinthos yükseklikleri 43 cm. dir. Sütun başlık yükseklikleri 90-85 cm. arasında değişirken, altta iki sıra akanthus yaprağı ve üstte filiz frizleri ile özenli şekillerde işlenmiş olup, kaliteli bir işçiliğe sahiptirler. Architrav bloğu üç fascialıdır ve

²⁸⁴ Aulock 1979; Özsait 1985: 110; Bkz.Büyükkolancı 1996: 81.

²⁸⁵ Waelkens-Mitchell-Owens 1990: 190; Waelkens 1993: 50; Büyükkolancı 1996: 87.

²⁸⁶ Waelkens-Mitchell-Owens 1990: 190.

²⁸⁷ Büyükkolancı 1996: 87-88.

²⁸⁸ Ward-Perkins 1981: 300.

²⁸⁹ Büyükkolancı 1996: 88.

²⁹⁰ Lanckoronski 1892: Lev. XXI; Waelkens 1990: Res. 5.

fascialar arası inci dizisi ile doldurulmuştur. Üstte taç kısmını oluşturan bölümde yüksekliği 64 cm. olan İon kymationu ve ince palmetlere sahip lotus dizisi vardır. Onunda üstünde dal ve yapraklarla bezenmiş 45 cm. yüksekliğinde friz kuşağı yer alır (**Lev. 32a**) taç kısmını yine İon kymationu oluşturur²⁹¹. Kornişler, dış kesimi sima ve geisonlardan oluşur. Simanın alt kısmında İon kymationu ve üstünde lotus palmet motifleri sıralanmış olup aralarında aslan başlı çörtlenler yer alır. Architravın altındaki soffitler ise Lesbos kymationu ile bezenmiştir. Tapınağın alınlığı düz ve sade düzenlenmiş olup normal ölçülerden daha yüksektir. Waelkens bu uygulamayı Suriye etkisi olarak yorumlamıştır²⁹².

Kentteki 1884 yılındaki araştırmalarında Lanckoroski ve ekibi tapınakta bulduğu bir architrav parçasında Hadrianus adını belirlemişlerdir²⁹³ (**Lev. 32b**). Aynı architrav üzerinde 1885 yılındaki çalışmalarda Antoninus Pius adını görekerek daha sonraları birçok bilim adamı tarafında da kabul görececek şekilde tapınağı Antoninus Pius'un yaptırdığı ve İmparatorlar Kültüne adadığı fikrini ortaya koymuşlardır²⁹⁴. Buna karşılık yapının mimari unsurları stilistik açıdan Geç Traianus ve Erken Hadrianus Dönemi özellikleri göstermektedir, ve daha geç değillerdir. Waelkens ve Vandepu'tun önerdiği gibi²⁹⁵ Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'nın inşasına Hadrianus Dönemin'de başlanılmış olmalıdır. Ne var ki İmparatorun MS 138 yılındaki ölümünden sonra İmparator Antoninus Pius tarafından tamamlatılıp yapıyı kendisine ve İmparatorluk Kültüne adamıştır²⁹⁶.

2.6.6. Sagalassos Dionysos Tapınağı

Sagalassos Antik Kenti Burdur İl sınırları içerisinde Ağlasun İlçesi'nin 7 km. kuzeyinde yer alır. Askania Gölü'nün doğusunda Akdağı'nın (1.7 km.) güney yamacına kurulu bir kenttir (**Har. 1**).

²⁹¹ Kentteki MS 6. yy.a tarihlenen Bazilika E1 yapısının kuzey duvarında Antoninus Pius Tapınağı'nın friz bloklarının devşirme olarak kullanıldığı, stil kritikleri yapılarak saptanmıştır. Burdan yola çıkılarak karşılaştırmalı değerlendirmelerle tapınağın tarihlenmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bkz. Erön 2007: 85-86-87.

²⁹² Waelkens 1993: 46.

L.Vandepu'tun sütun başlıklarından başlayıp tapınağın tüm mimari elamanlarını tip ve stil bakımından detaylı bir şekilde incelemiştir. Bkz. Vandepu'tun 1993a: 133vdd. Res. 110 vdd.

²⁹³ Lanckoronski 1892: 130,224 no.188-191.

²⁹⁴ Lanckoronski 1892: 130,224 no.188-191. Bkz. Büyükkolancı 1996, 89.

²⁹⁵ Waelkens 1990: 190.

²⁹⁶ Büyükkolancı 1996: 89.

Sagalassos adı yazılı kaynaklarda ilk kez Arrianos'un Anabasis'inde geçer²⁹⁷. Kent adına basılan sikkelerde kentin çeşitli ünvanlarına rastlanılır bunlar arasında "Pisidia'nın birincisi" ve "Metropolis" gibi ifadeler yer alır. Bunları destekleyen şekilde kent, diğer Pisidia kentlerinde de görüldüğü gibi en büyük gelişimini Roma Dönemi'nde yaşamıştır. Özellikle Hadrianus Dönemi ve sonrasında büyük yapılar ile İmparatorluk Kültüne adanmış tapınaklar karşımıza çıkmaktadır²⁹⁸.

Sagalassos Dionysos Tapınağı kentin batısında ve merkezin dışında yer almaktadır. Bu alandaki ilk çalışmalar Lanckoronski ve ekibi tarafından yapılmış olup, yapı El Bazilikası olarak tanımlanmıştır. Bu bazilikanın erken dönem malzemesi ile devşirme bir uygulama şeklinde inşa edildiği görülür²⁹⁹. Waelkens bazilikanın kuzey ve doğu duvarlarının alt sıralarının Dionysos Tapınağı'na ait orijinal duvarları olduğunu belirtmiştir. Burada belirlenen toikhobat sırası ve üstünde yer olan orthostat tarzındaki yüksek sıra, tapınak ölçülerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır³⁰⁰. Stylobat ve krepis kısımları hakkında yeterli çalışmalar yapılmadan plan özellikleri hakkında net bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirten Büyükkolancı ise, aynı zamanda yapının prostylos planlı olabileceğini de belirtmiştir³⁰¹.

Hem bazilikada hem de tapınakta görülen pseudo isodomos tekniğinde örülen duvarlar, kent çevresindeki ocaklardan temin edilen kireç taşı bloklarla oluşturulmuştur. Bazilikanın apsis kısmındaki duvarda görülebilen 76 cm. yüksekliğindeki friz ve 54 cm. yüksekliğindeki architrav bloğu ile beraber toplam yükseklik ise 6.11 m. dir (**Lev. 33a**). Postamentli kaidelerin üzerinde yükselen yivli sütunlara sahip tapınağın, ele geçirilen plaster başlıklarından Korinth Düzenli olduğu net olarak saptanabilmiştir. İki sıra akanthus yaprakları ile bezenen plaster başlıkları, derin oluklarıyla oluşturulan ışık gölge oyunları ile etkileyici bir

²⁹⁷ Arrianos, I,28; II,8.

²⁹⁸ Aulock 1979; Özsait 1985: 110; Büyükkolancı 1996: 81.

²⁹⁹ Lanckoronski 1890: 152, Res. 125vd; Büyükkolancı 1996: 90.

³⁰⁰ Cella ve ante uçlarını varlığını gösteren hafif çıkıntılı plaster ayakları belirgindir. Burdan da yola çıkarak tapınağın 12.94x8.71 m. boyutlarında ve in-antis planlı olabileceği önerilmiştir. Bkz. Büyükkolancı 1996: 91.

³⁰¹ Büyükkolancı 1996: 91.

görünümüne sahip olup, Antiokheia Augustus Tapınağı'nda da görüldüğü şekilde architravın altında yer alan friz sırasını sınırlandırmaktadır³⁰².

Yapıyı tarihlendirmede önemli bir yeri olan Korinth Düzenindeki plaster başlıklarında Hadrianus Dönemi (MS 115-120) Ephesos-Pergamon okulu etkileri görülür. Bu başlıkların bir benzerine Ephesos Celsus Kütüphanesinin üst katında rastlanılır³⁰³. Üç fascialı architravda (yükseklik 54-56 cm.) fascialar arası inci dizileri ile sınırlandırılmıştır. Taç kısmında ise altta İon kymationu ve bunun üstünde lotus palmetten oluşan bezemeler yer almaktadır. Soffitler, Pergamon Traianus Tapınağı³⁰⁴, Ephesos Celsus Kütüphanesi ve bölgedeki bir diğer tapınak yapısı olan Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'ndaki³⁰⁵ ile benzer özelliktedir³⁰⁶ (**Lev. 33b**).

2.6.7. Termessos N1 Tapınağı

Termessos N1 Tapınağı, Pisidia'nın güneybatısında bulunan Termessos Antik Kenti'nde olup (**Har. 1**), kent merkezinde Attalos Stoası'nda yer almaktadır³⁰⁷. Strabon, ayrıca Artemidoros'ın belirttiği Pisidia kentleri arasında Termessos'unda olduğundan bahseder³⁰⁸. Termessos N1 Tapınağı'nın inşası MS 2. yy.ın ikinci yarısına tarihlenmektedir³⁰⁹ (MS 140-150).

Doğu-batı yönünde uzanan ve cephesi agoraya bakmakta olan tapınak Korinth Düzeninde prostylos planlıdır (**Lev. 34a**). Apsis kısmı hariç yapının genel ölçüleri (pronaos ve cella bölümlerinden oluşan alanın) 15.85x11.50 m.dir. Yapının pronaos kısmı tamamen yıkılmıştır, cella ölçüleri 10.85x9.50 m. iken, duvarları ise 3-4 m. kadar ayaktadır. Cellanın arka duvarında büyük ihtimalle kült

³⁰² Büyükkolancı 1996: 91.

³⁰³ Vandeput 1997: 88.

³⁰⁴ Anabolu 1970: 79; Stročka 1978: 893-899; Koenings-Radt 1979: 335; Radt 1983: 261; Stročka 1988: 297-298; Radt 1995: 576-577; Vandeput 1997: 34, 145, 148, 152, 164, 165, 167, 168, 172, 173; Radt 2002: 208-218.

³⁰⁵ Waelkens 1993: 46.

³⁰⁶ Büyükkolancı 1996: 93; Vandeput 1997: 87-88.

³⁰⁷ Lanckoronski 1892: 87vd.; Akurgal 2000: 465; Büyükkolancı 1996: 130-136; Büyükkolancı 1997: 117-126.

³⁰⁸ Strabon XII,7,2.

³⁰⁹ Tapınağın mimari bezemeleri Hadrianus Dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Karşılaştırmalı değerlendirmeler için Bkz. Büyükkolancı 1996: 132.

heykelinin durduğu 3.35 m. çapında bir apsis kısmı vardır. Pronaos 5x11.50 m. ölçülerinde iken etrafını 3 basamaklı bir krepis çevreler³¹⁰ (**Lev. 34b**).

Termessos N1 tapınağı sahip olduğu bazı plan özellikleri ile bulunduğu kentteki diğer tapınlardan ayrılır. Bu farklılığı oluşturan en önemli özelliklerinden biri arka cella duvarındaki apsis şeklindeki büyük niştir, ayrıca pronaosu çevreleyen sütun sayısı ve duvardaki nişler bu farkı yaratan diğer unsurlardır³¹¹. Cella girişinin iki yanında kemerli nişleri kullanılmıştır. Nişlerin yüksekliği 1.50 m. derinliği 45 cm.dir. Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen Nikaia Lefke Kapısında, girişin her iki yanında da Termessos N1 Tapınağı nişleri ile benzerlik taşıyan nişler kullanılmıştır³¹². Tapınağın cella duvarları kireç taşından inşa edilirken iç ve dış yüzeyleri sade bırakılmıştır, pronaos ile naosu ayıran nişli duvar ise düzgün isodomik örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Cella kapısının genişliği 2.90 m. yüksekliği ise 5.44 m.dir, söveleri in situ vaziyette ele geçirilmiştir. Pronaosun önünde 6, yanlarında ise 2 sütun vardır ve bu sütunlar pronaosun en uçtaki sütunları ile ante duvarı arasındadır. Yivsiz sütunlar sekiz köşeli alçak postamentler üzerine oturtulmuştur ve granit benzeri taşan yapılmışlardır. Postamentler ile attik-ion düzenindeki sütun kaideleri (yükseklik 55 cm.) aynı düzlem üzerinde yer almaktadır. Cepheadeki sütun sırasındaki aralıklar, yanlara göre daha geniştir³¹³.

Kullanılan sütunlar kaliteli işçiliğe sahip Korinth başlıkları ile tamamlanmıştır, kırık parçalar halinde ele geçen Korinth başlıklarının ölçüleri tam olarak bilinemese de, sağlam ele geçen ante başlığının uzunluğu 60 cm. olduğu belirlenmiştir ve kullanılan plaster başlıkları ile sütun başlıkları aynı stildedir. Bu başlıklarda kullanılan akanthus yapraklarının benzerlerine Sagalassos Dionysos Tapınağı'nın ante köşelerindeki plaster Korinth başlıklarında da rastlanılır³¹⁴.

³¹⁰Krepis basamakları günümüzde gözlenememektedir ancak Lanchkoronski pronaosu çevreleyen 3 basamaklı krepis yapısının varlığından bahseder. Bkz. Lanchkoronski 1892: 84 vd. Res. 37 vd; Büyükkolancı 1996: 130.

³¹¹Anadolu'da apsisli cellaya sahip tapınlardan en çok bilineni Ephesos Serapis Tapınağı'dır (Heberdey 1915: 37; Keil 1965: 102.) ancak Serapis Tapınağı'nda N1 Tapınağı'nda olduğu gibi yarım daire şeklinde değil, dikdörtgen bir niş söz konusudur. Bkz. Büyükkolancı 1996: 131.

³¹²İdil 1989: 355.

³¹³Büyükkolancı 1996: 130.

³¹⁴Büyükkolancı 1996: 131; Büyükkolancı 1997: 118; Vandepout 1997: 208.

Başlıkların üzerlerinde yer alan architrav bloğu çok görülmeyen bir özellikte olup, iki fascialıdır. Architrav bloğunun üzerinde yer alan friz kuşağında ise akanthus yapraklarının üstünde flüt motiflerinin oluşturduğu bezeme kuşağı yer alır (**Lev. 35a**). Friz kuşağının üstünü İon kymationları sınırlandırır. Friz kuşağının üzerinde N2 Tapınağı'nda olduğu gibi sade haliyle geison ve sima kuşakları yer almaktadır (**Lev. 35b**). Üst yapıda kullanılan alınlığın Suriye Tipi Alınlığın farklı bir çeşidi olduğu görülür. Alınlığın ortasında yer alan kemer bezeme kuşaklarından bağımsız olarak yerleştirilmiştir³¹⁵.

Termessos N1 yapısı ile ilgili çalışmalarında Büyükkolancı yapının daha farklı kullanım alanlarının olabileceği görüşünü ortaya sürmüştür. Büyükkolancı doktora çalışmasında niş ve apsisli kısımlarındaki karşılaştırmalı değerlendirmeleri ile N1 Tapınağının, halk meclisi binası veya kütüphane olabileceğini belirtmiştir³¹⁶.

2.6.8. Termessos N2 Tapınağı

Termessos N2 Tapınağı Pisidia'nın güneybatısında bulunan Termessos Antik Kenti'nde olup (**Har. 1**), kentin batısındaki Attalos Stoasında yer almaktadır³¹⁷. Strabon, ayrıca Artemidoros'ın belirttiği Pisidia kentleri arasında Termessos'unda olduğundan bahseder³¹⁸.

Pisidia Bölgesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen ve aralarında Termessos N2 Tapınağı'nın da bulunduğu çok sayıda tapınak bulunmaktadır³¹⁹. Attalos Stoasının batısında bulunan tapınağın inşa tarihi ile ilgili ise farklı görüşler mevcuttur³²⁰. Bu tartışmalar Hadrianus Dönemi ve Geç Roma Dönemi arasındadır. Büyükkolancı Termessos N2 tapınağın tarihlenmesinde mimari süslemelerin incelenmesinden faydalanarak Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmesi gerektiğini düşünür³²¹. Stilistik açıdan özdeş örneklerle birlikte incelendiğinde N2 tapınağının friz bezemeleri Sagalassos Dionysos Tapınağı

³¹⁵ Büyükkolancı 1997: 118; Vandepout 1997: 208.

³¹⁶ Tapınağın kültürünün, mevcut çalışmalar sonucunda henüz açıklığa kavuşturulamaması ve etrafındaki yapılarda ele geçen yazıtların sayısı, bu görüşünü destekler niteliktedir. Bkz. Büyükkolancı 1996: 131.

³¹⁷ Lanckoronski 1892: 53; Sevin 2001: 161.

³¹⁸ Strabon XII,7,2.

³¹⁹ Lanckoronski 1890: 13; Akurgal 2000: 465; Büyükkolancı 1996: 136-137.

³²⁰ Bean 1970: 121; Akurgal 1988: 539.

³²¹ Büyükkolancı 1996: 137.

bezemeleri ile büyük benzerlikler içermektedir bundan yola çıkılarak Geç Hadrianus ile Erken Antoniler Dönemi arasında inşa edilmiş olması daha muhtemeldir³²²(MS 140-150). Tapınağın arka cephesinin günümüzde alınlığa kadar ayakta kalabilmesi, tarihlendirme çerçevesinde üst yapı elamanlarının stilistik açıdan ele alınmasına ve bu yönden yoğunlaşılmasına sebebiyet vermiştir³²³.

Doğu-batı yönünde uzanan tapınağın ön cephesi agoraya bakmaktadır. Prostylos planlı Korinth Düzenindeki tapınak, sahip olduğu 12.45 m. uzunluk ve 8.45 m. genişlik ile dikdörtgen yapıdadır. 2.57 m. yüksekliğindeki bir podyum üzerinde yükselen tapınağın, kendi uzunluğu ise podyum hariç 6.87 m. dir. Pronaosa açılan 10 basamaklı merdiven yanlarda podyum uzantılarıyla sınırlandırılmıştır. Düzgün kesilmiş kireçtaşından pseudo isodomik düzende örülen cella duvarının iç ölçüleri 6.70x7.20 m. iken kalınlığı ise 60 cm.dir. Pronaostaki anteler ile ante plasterleri hemen hemen aynı derinliktedir (2.76 m.). Pronaosta attik-ion kaidelere sahip işlenmiş sekiz köşeli postamentler kullanılmıştır ve üzerlerinde 5.04 m. yüksekliğinde yivsiz dört adet sütun bulunmaktadır. Bu sütunların üzerindeki başlıklara ulaşılamamıştır. Fakat Büyükkolancı pronaos bölümündeki başlıkların ante köşlerindeki plaster başlıklarıyla aynı form ve stilde olması gerektiğini savunmuştur³²⁴.

Tapınağın güneybatı köşesinde in situ vaziyette bulunan plaster başlığı, en yakın benzeri olan N1 Tapınağı'ndaki başlıklarda olduğu gibi altta iki sıra akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Üst uçları kabarık yaprakların omurgaları ve damarları belirginken köşe volütleri üst sıradaki yaprak sırasına uygun yay şeklini almıştır. Abaküs ortasında rozet şeklinde bir çiçek yer alır, buna benzer başlık uygulamalarına Ephesos Celsus Kütüphanesi'nin üst katında³²⁵, liman hamamlarında³²⁶ ve Pergamon Demeter Tapınağı'nda³²⁷ da rastlanılır.

Pronaostaki bulunamayan başlıkların üzerinde yer alan Architrav 49 cm. yüksekliğinde üç fascialı olup, üstte düz bir silmeyle sınırlıdır. Onunda üzerinde

³²² Vandeput, Sagalassos Dionysos Tapınağı'nı Geç Hadrianus-Erken Antoninus Pius Dönemi'ne tarihlemektedir. Bkz.Vandeput 1997: 87-88.

³²³ Bean 1970: 121; Akurgal 1988: 539; Thür 1989; Erön 2007: 11.

³²⁴ Büyükkolancı 1996:136.

³²⁵ Büyükkolancı 1997: 119.

³²⁶ Büyükkolancı 1996: 131.

³²⁷ Büyükkolancı 1997: 120-121

yer alan alçak friz 30 cm. yüksekliğinde olup üzerinde flüt bezemelerinin olduğu “S” profilli bir friz kuşağıdır ve üzeri dış sırası şeklinde geison ve simadan oluşur. Alınlık üzerinde ise herhangi bir kabartma yoktur ve kesme taşlar ile örülmüştür³²⁸. N2 Tapınağı sade bir cephe düzenlemesine sahip olsa da, Adada tapınaklarında görülen Traianus Dönemi aşırı sadeliği ve İon Düzeni, Termessos N2 Tapınağı’nda biraz değişmiş, düz yüzeylerin en azından frizlerde flüt sıralarıyla doldurulmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir³²⁹ (**Lev. 36**).

Yapının kime adandığı kesin olmamakla birlikte, tapınağın çevresinde bulunmuş bir yazıt parçasından yola çıkarak, Tanrı Ares’e adanmış olabileceği birçok araştırmacı tarafından ortaya sürülmüş ve bu görüş kazı ekibi tarafından da kabul görmüştür³³⁰.

2.6.9. Termessos N4 (Artemis ve İmparatorlar) Tapınağı

Kent merkezinde ve Odeon’un güneyine bakmakta³³¹ olan tapınağın ön cephesi doğuya bakmakta olup, Korinth Düzeninde prostylos planlıdır. Günümüzde sadece kapı lento kısmı ayakta olan yapının (**Lev. 37a**) genel ölçüleri 6.72x10.08 m. olup, yapının kare planlı cellasının iç ölçüleri ise 5.30x5.50 m.dir. pseudo isodomik örgün tekniğinde örülmüş duvarlarında dış cepheler sade bırakılmıştır. Ante uçlarında kullanılan monolit bloklar ile pronaos daha derin bir görünüm kazanmıştır. Pronaos bölümünün iç ölçüleri 5.50x2.80 m. olup, cella kısmı yamaca oturduğu için dört basamaklı krepis sadece pronaos bölümünü çevrelemektedir³³².

Ön cephedeki dört sütun yivsiz olup, alçak postamentler üzerine oturtulmuştur. Tapınağın yakınında bulunan sütun başlığı (58 cm. yüksekliğinde) kesin olmamakla birlikte yapıya ait olabileceği düşünülmüştür. Bunun yanında architrav bloğu ve Suriye tipi alınlığa ait olabileceği düşünülen kemer parçaları ele geçirilmiştir. Architrav üç fascialı olup üstte düz bir silme ile sınırlandırılmıştır.

³²⁸ Büyükkolancı 1996:136.

³²⁹ Büyükkolancı 1996, 137.

³³⁰ Lanckoroski 1892, 53; Heberdey 1934, 743vd; Büyükkolancı 1996, 137.

³³¹ Lanckoroski 1892: 43, 90vd. Res.4, Lev. IX.

³³² Lanckoroski 1892: 90.

6.30 m. yükseklikte sağlam kalabilmiş arka duvarlar, arka cephenin alınlıksız olduğunu ortaya koymaktadır³³³.

Kentin Hellenistik Dönem yapıları arasında yer alan N4 tapınağı, kentin yazıtlı tek tapınağı olma özelliğine sahiptir³³⁴. Kapı lentosundaki (**Lev. 37b**) yazıta göre tapınak, Aurelia Armasta tarafından, Teimokrates'in vasiyetini yerine getirmek adına, kocasının da yardımı ile Tanrı İmparatorlara ve Artemis'e adanmıştır. Heberday ayrıca, Aurelia Armasta'nın MS 250 yıllarında yaşamış olduğunu ve Termessos'taki zengin ve ünlü bir aileden geldiğini belirtir³³⁵.

2.6.10. Termessos N6 Tapınağı

Tapınak kent merkezinde N5 tapınağının kuzeyindeki platformun ortasında yer alır. Hellenistik Dönem'den beri konumu değişmeyen ve tiyatroya en yakın tapınak olmasıyla dikkat çeken N6 Tapınağı, podyum üzerinde yükselmekte olup Korinth Düzeninde ve in-antis planlıdır. Cephesi batıya bakmakta ve genel ölçüleri 11.55x7.06 m. olan N6 Tapınağının cella iç duvarlarından iki sırası ile kapı söveleri in situ vaziyette oldukları tespit edilmiştir. Cella iç ölçüleri ise 5.78x6.90 m.dir³³⁶.

Yapıda sütun kaideleri ele geçirilemese de plinthoslu ve attik-ion profilli toikhobat sırasından yola çıkılarak kaidelerin de aynı profilde olmaları gerektiği düşünülmüş ve ele geçirilen parçalardan sütunların ise yarı yivli oldukları belirlenmiştir. Korinth Düzenindeki ante plaster başlığı (yükseklik 60 cm.) yapının tarihlendirilmesinde bölgedeki diğer tapınlarda görüldüğü gibi belirleyici eleman olmuştur. Kalathos kısmı iki sıra akanthus yapraklarıyla bezeli olan başlığın cephelerinde ortadakileri yüksek tutulan üç adet yaprak vardır. Damarlı yapıda verilen bu yaprakların uçları kıvrık olup çıkıntı yapmaktadır. Kaulisleri düz bırakılmıştır. Genel olarak N6 Tapınağının ante başlıkları, Pergamon Traianus Tapınağı³³⁷ ve Sagalassos Dionysos Tapınağı³³⁸ başlıklarıyla benzerlikler göstermekte olup, Hadrianus ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir. Üst yapıyı taşıyan architrav bloğu (yükseklik 76 cm.) iki fascialı olup, fascialar arası

³³³ Lanckoronski 1892: 91.

³³⁴ Büyükkolancı 1996: 141.

³³⁵ Heberday 1929: 29; Price 1984: 271.

³³⁶ Büyükkolancı 1996: 138.

³³⁷ Stiller 1895: 31; Heilmeyer 1970.

³³⁸ Vandeput 1993b: 99.

boncuk ve üstte İon kymationu bezemeler ile sınırlandırılmıştır. Üstünde yer alan friz kısmı ise (yükseklik 40 cm.) düz profile sahiptir ve üstte iki düz silme ile sınırlandırılmıştır. Onunda üstünde dış kesimi geison ve sima, düz profilli ve sade bir biçimde yer alır³³⁹.

Kentte varlığı bilinen Demeter, Dionysos ve Hermes kültlerinden birine ait olabileceği düşünülen N6 Tapınağının ön cephesinin batıya dönük oluşu aynı zamanda Ana Tanrıça kültü ile de bağlantısının olabileceğini düşündürür³⁴⁰. Bean ise farklı olarak, ön cephenin batıya dönük oluşunun tapınağın bir yarı tanrı veya kahramana adanmış olmasından kaynaklı olabileceğini düşünmüştür³⁴¹.

³³⁹ Bütükkolancı 1996: 140.

³⁴⁰ Ephesos ve Magnesia Arthemis Tapınakları gibi. Daha detaylı açıklama için Bkz. Bütükkolancı 1996: 140.

³⁴¹ Bean 1970: I, 22.

2.7. Pamphylia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

Komşuları Kilikia, dağlık ve engebeli Lykia ile iç kesimdeki Isauria bölgeleriyle karşılaştırıldığında, Pamphylia Bölgesi geniş düzlüklere ve verimli bir ovaya sahiptir. Pamphylia'nın doğu ve batı sınırları, tarihi süreç içerisindeki siyasi gelişmeler nedeniyle farklılıklar göstermektedir³⁴². Pamphylia Bölgesi, genel olarak tanımlanırsa; Batı sınırında Phaselis'i, doğu sınırında ise Korakesion'u içine alarak, kuzeyde Pisidia dağlarıyla çevrelenen Küçük Asya'nın güney sahilinin ortasında yer alan bölgedir³⁴³. Günümüzde ise, Antalya İli'nin düzlük alanlarını kapladığını söyleyebiliriz. Bölgedeki Korinth Düzenli tapınaklar; Side Dionysos (MS 2. yy.)³⁴⁴, Side N1 (MS 150)³⁴⁵, Side P (MS 250-300)³⁴⁶, Side Tykhe Tapınağı'dır (MS 250)³⁴⁷.

2.7.1. Side Dionysos Tapınağı

Günümüzde Antalya İli, Manavgat İlçesi'nde yer almakta olan Side Antik Kenti (**Har. 1**), Antik Dönem'de Pamphylia Bölgesi'nde yer almaktaydı. Kent sahilde yaklaşık 1 km. uzunluğunda ve 350-400 m. genişliğinde kuzeybatıdan güneybatıya uzanan bir yarımada üzerine kurulmuştur (**Har. 1**). Side Antik Kenti genel olarak bölgedeki diğer kentlerle beraber aynı dönemlerde iskân görmüştür. Bölgede Attaleia kuruluncaya kadarki tek liman kenti olması, Side'yi önemli bir merkez haline getirmiştir. MÖ 78'den itibaren Roma egemenliğine giren kent, MS 2. ve 3. yy.da bölgenin ticaret merkezi konumunda olmuştur³⁴⁸. 1947'de kentte yapılan çalışmalarda tiyatro ile birlikte ortaya çıkarılmış olan Side Dionysos Tapınağı tiyatronun hemen kuzeyinde, sütunlu caddenin gerisinde yer almaktadır³⁴⁹(**Lev. 38a**).

İlk çalışmalarda üst yapı elemanlarından yoksun şekilde, Mansel tapınağın inşa tarihi ile ilgili olarak;

³⁴² Ruge 1949: 354-360; Grainger 2009: 1-41.

³⁴³ Brandt 1992: 8-10.

³⁴⁴ Büyükkolancı 2005: 5.

³⁴⁵ Mansel 1978: 133.

³⁴⁶ Mansel 1978: 140.

³⁴⁷ Koenings-Radt 1979: 348; Can 2005b: 96.

³⁴⁸ Mansel 1978: 2-7.

³⁴⁹ Büyükkolancı 2005: 1.

“Yapının özenli inşa tekniği ve kırlangıç kuyruğu şeklindeki kenetlerinden dolayı Geç Hellenistik veya Erken Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait olduğu büyük bir olasılıkla söylenebilir. Çok muhtemeldir ki yarımadanın tiyatro yapımı için en elverişli olan bu meyilli yerinde Hellenistik Dönem’de daha küçük bir tiyatro vardı ve bu tiyatronun yanında bir Dionysos Tapınağı yer alıyordu”

demıştır³⁵⁰. Daha sonraları Büyükkolancı tarafından 2005 yılında yapılan çalışmalarda, ele geçen sütun başlıklarının stil kritiği ile Augustus Dönemi’ne ait oldukları doğrulanmıştır³⁵¹. Büyükkolancı ayrıca Augustus ve Hadrianus Dönemi olmak üzere yapının farklı evrelerde inşa gördüğünü ortaya koymuştur³⁵².

Dionysos Tapınağı sarımtırak renkli sert kireçtaşından inşa edilmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapının genel ölçüleri 17.55x7.23 m. olup, tapınağın cephe kısmı kuzeye bakmaktadır. Günümüzde üzerinde yükseldiği ince uzun, dikdörtgen planlı podyumun batı yarısı, krepis basamakları ve ön cephedeki merdiven basamaklarının bir bölümü sağlam kalabilmiştir (**Lev. 38b**). Podyum 65 cm. yüksekliğinde kalker taşından kesilmiş bloklar ile inşa edilmiş olup, sahip olduğu orthostatlar 65 cm. yüksekliğindedir ve alt-üst silmelerle sınırlandırılmıştır³⁵³ (**Lev. 38c**). Side Dionysos Tapınağı Korinth Düzeninde olup, pseudo peripteros plana sahip önemli bir yapıdır³⁵⁴. Buna uygun olarak tapınağın cella duvarlarına bitişik yarım sütunlar naosu çevrelemiştir. Cellanın ölçüsü 11.75x5.82 m. dir. Cella duvar kalınlığı ise (yarım sütunlarla beraber) 0.80 m. dir. Pronaos kısmının plan özellikleri tartışmalı olan yapıda, önceleri Mansel tarafından önde dört sıra sütun sırası olması gerektiği düşünülmüşken, sonraki

³⁵⁰ Mansel 1978: 145.

³⁵¹ Büyükkolancı 2005: 11.

³⁵² Büyükkolancı 2005: 6.

³⁵³ Büyükkolancı 2005: 3.

³⁵⁴ Üst yapı elemanlarının incelenmesiyle Anadolu’da Augustus Dönemi’ne ait tapınaklara bir yenisi eklenmiş olup, tapınakta Korinth Düzeninin seçilmiş olması ve yapının Pseudo peripteros planda yapılması Nîmes Maison Carrée Tapınağı ile etkileşim içinde olduğunu, hatta aynı tarihlerde yapıldığını gösterebileceği belirtilmiştir. (Büyükkolancı 2005: 10) Ayrıca, Büyükkolancı ve Aran az sayıda inşa edilen pseudo peripteros planlı tapınaklardan ikisinin Anadolu’da olduğuna dikkat çekmiş. Aran, bu konuda “Güney kıyıları çok daha karışık eğilimlerin görüldüğü yerdir. Pseudo peripteros planlı iki tapınak Side ve Knidos’ta bulunmaktadır. Tamamen “Batılı” bir biçimin örneklerini şimdilik sadece Güney kıyılarında görüyoruz” (Aran 1971: 127.) derken, Büyükkolancı bununla paralel olarak, bu uygulamaları Anadolu’da batılılaşma ve Romalılaşma çabaları içinde görmüştür. Bkz. Büyükkolancı 2008: 10-11.

çalışmalarda Büyükkolancı, tapınağın benzer yapılar ile birlikte düşünöldüğünde önde altı sıralı sütun dizisi olması gerektiğini savunmuştur³⁵⁵.

Cella duvarına ait Korinth Düzenli yarım sütun başlıkları Augustus Dönemi özellikleri göstermektedir (**Lev. 39a**). Yüksekliğı 61 cm. olan başlıkların yüzeyi üç sıra akanthus yaprağı ile bezelidir. Akanthus yapraklarındaki gözler tam olarak kapanmadan yüzük biçiminde yapılmıştır. Bu özellikleriyle başlıklar MÖ 2. yy.ın ortalarına tarihlenmektedir. Bu tip başıklarda görölen uygulamalar Anadolu'da Hellenistik Dönem'de yaygın olan uygulamaların Augustus Dönemi'ndeki devamcısıdır³⁵⁶.

Yapının architrav kısmının yüksekliğı ise 43 cm. olup üç fascialıdır ve üstte palmet, altta İon kymationları ile sınırlandırılmıştır. Taç kısmının içbükey üst profilinde palmet dizisi işlenmişken, dışbükey olan alt kısmında İon kymationu vardır. Fascialar arası inci-payet dizisi ile sınırlandırılmıştır. Taç kısmındaki genel yapıya bakıldığı zaman açık palmetle kapalı palmetin birbirinden aralıklı yapılması ve doldurucu motif olarak kullanılan kıvrık dalın ince ve sade görünümü Erken Roma İmparatorluk Dönemi özellikleri göstermektedir. Palmet kuşağının altındaki dışbükey profile İon kymationu işlenmiştir. Yumurtanın üst kısmı düz bir şekilde kesilmiştir. Çanaktan ayrılan yumurtanın sivri uç kısmı çanağa ince bir ipçikle bağlıdır. Yumurta dizisinde, kabuklardan ayrılmış keskin sırtlı, sivri mızrak uçları yer almaktadır. Bu biçimiyle architravın taç kısmında yer alan İon kymationu bezemesi, Erken İmparatorluk Dönemi özellikleri göstermektedir (**Lev. 39b**)³⁵⁷.

Onunda üstünde yer alan friz bloğı detaylı ama yüzeysel uygulanmış işçiliğe sahip kıvrık dal bezemelere sahiptir (**Lev. 39c**). Yüksekliğı ise 47 cm. olan bu friz bloğunun pronaos içinde kullanılması Antiokheia Augustus Tapınağı ile benzerlik olarak sayılmaktadır. Antiokheia'da duvar frizi olarak kullanılan kıvrık dal (Ranke) frizleri pronaos içinde devam etmektedir³⁵⁸. Rankenin ana dalı, çanaktan diğeri çanağa doğru genişleyerek devam etmektedir. Yan dallar ise iç içe sarmal daire yaparken, filizler yan dalları ve ana dalı sararak çiçeklerle sonlanmaktadır. Ana dalın sonlandığı çanak uzun ve ince bir yapıya sahiptir.

³⁵⁵ Büyükkolancı 2005: 4.

³⁵⁶ Büyükkolancı 2005: 5.

³⁵⁷ Büyükkolancı 2005: 6.

³⁵⁸ Büyükkolancı 1996: 62, Lev. 51, 56

Çanağı oluşturan iki yaprak dışa doğru açık ve detaylıdır. Ranke frizinde Eros ve kuş figürleri işlenmiştir. Side Dionysos Tapınağı'na ait frizde yer alan kıvrık dal (ranke) süslemesi Augustus Dönemi özellikleri göstermektedir. Anadolu dışında İtalya'nın değişik kentlerindeki birçok yapıda da sevilerek işlenen Ranke bezemelerindeki bu figürler, MÖ 1. yy. ın son çeyreğinde ve Augustus Dönemi'nde görülmektedir³⁵⁹.

Üst kısma geçtiğimizde yapıdaki farklı geison bloklarının yükseklikleri 30 ve 45 cm. olarak ölçülmüş olup, bunlardan yüksek olanının cephe kısmına ait olduğu düşünülmüştür. Geisonun üst kısımları dış sırası kesimine sahipken, altta anthemion kuşağındaki palmet motifinin işçiliği Hellenistik geleneğin Augustus Dönemi içinde tekrarlanması olarak yorumlanmıştır. Yüksekliği 24 cm. olan sima kısmındaki işçilikte de aynı özellikler görülmektedir³⁶⁰.

Yapının kime adandığına ilişkin olarak Mansel, tapınağın yakınlarında bulunduğu bir yazıtla, Dionysos için bir kutsal “Deipnisterion - Yemek Salonu”nun Side Gerusiası tarafından yaptırıldığını ve iç kısmının İmparatorluk Dönemi'nde büyük bir onarım gördüğünü, burasının (Dionysos Tapınağı) olabileceği belirtmiştir³⁶¹. Büyükkolancı bununla birlikte yapının Augustus için inşa edilmiş olabileceğini ve hem Dionysos, hem de İmparator Kültüne adanmış olabileceğini belirtmiştir³⁶².

2.7.2. Side N1 Tapınağı

Side N1 Tapınağı, N2 Tapınağı ile birlikte yarımada'nın güney ucundaki limanın, hemen doğusundaki meydanın batısında yer alıyordu. Bu iki tapınağın aralarındaki mesafe 10.50 m. idi.³⁶³ Tapınağın tarihlendirilmesiyle ilgili ilk çalışmaları yapan Mansel, tapınağın bezeme stillerinden yola çıkarak yapıyı MS 150 civarına tarihler ve Antoninus Pius Dönemi'nde yapılmış olabileceğinden

³⁵⁹ Can 2006: 315.

³⁶⁰ Büyükkolancı 2005: 8.

³⁶¹ Mansel 1978: 145-146.

³⁶² Büyükkolancı 2005: 11.

³⁶³ Lanckoronski 1890: 131-138; Mansel 1978: 121.

bahseder³⁶⁴. Daha sonraları yapılan çalışmalarda yine mimari bezemelerin ışığında Hadrianus Dönemi olması gerektiği belirtilmiştir³⁶⁵.

Tamamı mermerden inşa edilen tapınağın dikdörtgen şeklindeki stylobat düzleminin ölçüleri 16.37x29.50 m.dir. Korinth Düzenindeki peripteros planlı yapı 6x11 sütun ile düzenlenmiştir (**Lev. 40a**)³⁶⁶. Stylobat düzlemi mermer plakaların bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Batı-doğu yönünde uzanmakta olan yapı, yontularak düz bir düzlem elde edilmiş doğal konglomera tabakasının üzerine oturtulmuştur. Kenarlarında konglomera tabakasının kademeli olarak işlenmesiyle meydana getirilen basamak yapısı üç krepis (kademe) den oluşmaktadır. Bunların üzerlerine oturan mermer basamaklar ise ortadan kalkmıştır. Pronaos kısmındaki ante temelleri ve bunların arasında duran ikişerli sütun kaideleri tespit edilmiştir. Attik-ion tipindeki sütun kaidelerinin yüksekliği 61 cm. dir ve altlarında kare yassı levha şeklinde plinthoslara sahiptir. Kaidelerin üzerinde yükselen sütun gövdeleri 24 yive sahiptirler. Sütunların taban çapı 1.08 m. üst çapları ise 89 cm.dir. Sütun başlığı ise iki sıra şeklinde etli akanthus yaprakları ile bezenmiştir ve yüksekliği 1.12 m. dir (**Lev. 40b**). Kaideden itibaren sütun başlığına kadar olan yükseklik toplam 8.85 m. dir. Sütunların hemen üzerinde uzanan architrav üç fascialı olup, yüksekliği 74 cm.dir. Fascialar birbirlerinden boncuk dizileriyle ayrılmakta olup, üstte silme şeklinde Lesbos kymationu yer alır. Architrav bloğunun üstünde yer alan friz bloğunun yüksekliği 59 cm. dir. Bu friz kuşağı konsollar ve araları kabartma şeklinde Medusa başları ile oluşturulmuştur (**Lev. 40c**). Birbirine bakar şekilde tasvir edilmiş Medusa başları Barok tarzı anımsatan tarzda yapılmışlardır. Ele geçen bir köşe parçasının her iki tarafında da konsol ve başların görülmesi bu friz kuşağının yapıyı çevrelediğini göstermektedir. Sima (yükseklik 24 cm.) kısmının dış kısmı palmetler ve kıvrık dallar ile bezenirken aralarında aslan başlı çörtlenler yer almaktadır (**Lev. 40d**). Ele geçen parçalardan elde edilen verilerle saçaklık kısmının tam yüksekliği 2 m. olarak hesaplanırken, alınlığın yüksekliği maksimum 3.40 m. genişliği ise 17.50 m. olarak hesaplanmıştır³⁶⁷.

³⁶⁴ Mansel 1978: 133.

³⁶⁵ Strocka 1988: 300; Pülz 1989: 59-60

³⁶⁶ Psidia'nın diğer kentlerinden olan Sagalassos'taki Antoninus Pius Tapınağı ile N1 Tapınağı'nın plan özelliklerinin benzerlikler göstermesi, Mansel'in iki yapının da Antoninus Dönemi'nde yapılmış olabileceği fikrine, ayrıca bu açıdan da dikkat çekmesine sebep olmuştur. Bkz. Mansel 1978: 133.

³⁶⁷ Mansel 1978: 124-128.

Yapının bazı bilim insanları tarafından Apollon Kültüne adandığı görülmüş olsa da³⁶⁸ daha sağlıklı çalışmalar ve ele geçen sikkelerde görüldüğü üzere, Ana Tanrıça kültünü karşılayan daha anıtsal ve büyük yapının N1 Tapınağı'nın, Athena Tapınağı olması gerektiği belirtilmiştir³⁶⁹. Dolayısıyla bazı kesimler tarafından bilinenin aksine, Apollon'a adanan tapınağın N1 Tapınağının hemen yanındaki daha küçük olan N2 tapınağı olması gerekir. Side N1 Tapınağı geç dönemde Hristiyan Bazilika'sı inşasında oldukça tahrip edilmiş ve günümüze kadar bu tahribat farklı dönemlerde de süre gelmiştir³⁷⁰.

2.7.3. Side P Tapınağı

Side Antik Kenti'nin güneybatısındaki Athena ve Apollon tapınaklarının yaklaşık 90 m. doğusunda yer alan P Tapınağı, günümüzde gözlemlenemeyen ve Lanckoroski ile ekibinin hazırladığı şehir planındaki sütunlu caddenin meydanla bulunduğu noktadadır (**Lev. 41a**), aynı zamanda planda tapınak P harfi ile gösterilmiş ve literatüre bu isimle geçmiştir³⁷¹. Mansel 1965 yılında bulunan birçok mimari parçaya rağmen P Tapınağı'nın tarihlenmesinde mutlak bir sonucun çıkmadığından bahsetmiş ve yapıyı önceleri MS 2. yy.ın ikinci yarısına tarihlenirken³⁷², daha sonraki çalışmalarında 3. yy. başlarına tarihlenmiştir³⁷³.

Tapınağın yapısal plan özelliklerine gelecek olursak çağdaşı ve bölgedeki örneklerden farklılık göstermektedir. Öyle ki bazı araştırmalarda P Tapınağı'na "yuvarlak planlı" yapı tiplerinden ayrı bir şekilde "yarı dairesel planlı" olarak tanımlanma gereği duyulmuştur³⁷⁴. Aynı şekilde Pohl "*Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*" adlı çalışmasının giriş bölümünde P Tapınağı'nı Vitruvius'un tanımladığı temel tiplere uymadığı için konu dışında bıraktığından bahsetmiştir³⁷⁵.

Side P Tapınağı 2.21 m. yüksekliğinde üzeri kemerlerle örtülü bir podyum üzerine oturmakta olup (**Lev. 41b**), daha öncede belirtildiği gibi yarım yuvarlak

³⁶⁸ Bean 1999: 79, Akurgal 2000: 474.

³⁶⁹ Mansel 1978: 134-135, Alanyalı 2011: 78.

³⁷⁰ Mansel 1978: 121.

³⁷¹ Lanckoroski 1890: 131-132.

³⁷² Mansel v.d 1951: 24.

³⁷³ Mansel 1978: 140.

³⁷⁴ Karademir 2009: 28.

³⁷⁵ Pohl 2002: 2.

planlı cella kısmından oluşan bir yapıdır. Tapınak ana mekân (cella) ve batı cephesinin önünde 13 m. uzunluk ve 5.75 m. derinlikte bir portikten oluşmaktadır. Ana mekânın duvar kalınlığı ise 1 m.dir. Cella kısmının batı duvarının ortasındaki kapı genişliği 196 cm. dir. Bu noktada yıkıldığı yerde in situ vaziyette ele geçen kapı lentosunun yüksekliği ise 2.53 m. dir. Yapılan son ölçümlere göre tapınağın cephesindeki anıtsal girişin merdiven basamakları 14 adet iken yükseklikleri 18.5 cm. ve genişlikleri ise 30.5 cm. olarak hesaplanmıştır³⁷⁶. Cephede anıtsal giriş kapısının (**Lev. 42a**) bulunduğu platformun iki yanını ise orthostatlar kaplamaktadır ve kaliteli mermer malzemeden yapılmışlardır. Mansel tapınağın cephesinde 4 adet sütunun yer aldığını önermiştir. 24 yivli sütunlar Korinth Düzeninde başlıklara ve attik-ion kaidelere sahiptir(yükseklik 34 cm.). Mansel ayrıca yapmış olduğu çalışmalarında ele geçen bitkisel süslemelere sahip saçaklık ve architrav-friz parçaları hakkında bilgi vermiştir³⁷⁷. Yapının architrav-friz bloğunun (**Lev. 42b.**) architrav kısmı üç fascialı olup, boncuk ve ip bezemeleri ile ayrılmıştır. Friz kısmında ise kıvrık dal (ranke) bezemesi görülür. Bu kısım üstte açık ve kapalı palmetler ile süslenmiştir³⁷⁸.

Yapının kültü uzun yıllardır kesin olmamakla birlikte, kentte ele geçen sikkeler üzerinden yola çıkarak Ay Tanrısı Men'e ithaf edilmekteydi. Tapınağın hangi tanrıya adandığına dair bu yaygın ve eski görüş³⁷⁹, günümüzde yerini Demeter Kültüne ait olabileceği konusunda Kaymak'ın çalışmalarına bırakmıştır³⁸⁰.

2.7.4 Side Tykhe Tapınağı

Side Tykhe Tapınağı kent agorasının içerisinde yer almakta olup, merkezinde olmaması tapınağın agoradan önce yapıldığını düşündürür³⁸¹. Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait tapınağın farklı mimari birimlerinde görülen farklı dönem uygulamaları tapınağın birden fazla inşa gördüğünü ortaya koymaktadır. Yapıyla ilgili ilk bilgiler, Lanckoronski ve ekibinin kentte 1882-1885 yılındaki yapmış olduğu çalışmalarla elde edilmiştir³⁸². Daha sonraları Mansel yapmış

³⁷⁶ Kaymak 2015: 211.

³⁷⁷ Mansel 1978: 138.

³⁷⁸ Kaymak 2015: 214.

³⁷⁹ Lanckoronski 1890: 132; Mansel 1978: 140-142.

³⁸⁰ Kaymak 2015: 221-222.

³⁸¹ Mansel-Bean-İnan 1956: 7.

³⁸² Lanckoronski 1890: 135-137.

olduğu çalışmalar neticesinde tapınağın Tykhe'ye adanmış olabileceğini belirtmiştir³⁸³.

Side Tykhe Tapınağı'nın podyumuna güneyinde yer alan 9 basamaklı merdiven yapısından ulaşılır, podyumun üzerinde yer alan cella yuvarlak planlı olup etrafını çevreleyen 12 sütundan oluşur (**Lev. 43a**). Peripteros şeklinde düzenlenmiş ve yuvarlak plana sahip olan tapınak (**Lev. 43b**), bu özelliğiyle Roma İmparatorluk Dönemi'nin karakteristik yapılarından ve bu dönemde uygulanmaya başlanmışlardır³⁸⁴.

Tapınağın üst örtüsü 12 köşeye sahip piramit şeklinde tasarlanmıştır (yükseklik 5.70 m.). Naosun etrafındaki sütunlar attik-ion kaidelere sahip olup başlıkları kaliteli işçilik gösteren Korinth başlıklarıdır. Başlıkların üzerinde yer alan blokta architrav 50 cm. ve friz kuşağı 29 cm. yüksekliklerinde olup, birlikte uygulanmışlardır. Birlikte hesaplanınca bloğun toplam yüksekliği 79 cm. dir. Üç fascialı architravın üzerindeki friz kuşağı kıvrıkdal (ranke) bezemelidir³⁸⁵ (**Lev. 43c**). Friz kuşağının üzerinde ise dış kesimi, sima ve geison blokları yer alır. Architrav bloğunun cella kısmına bakan iç kısmı üç fascialı olup üzerinde yer alan friz kuşağında Eroslar tarafından taşınan girland motifleri yer alır (**Lev. 43d**). Bu motiflerin altındaki alanda doldurma motifi şeklinde portrelere yer verilmiştir. Friz kuşağının üst kısmı inci-paye ve İon kymationu ile sınırlandırılmıştır. Tavan kısmına bakıldığında kubbenin altında 12 burcun tasvir edildiği bezemeler görülür. Cella kapısından girişte dikkatleri çekecek şekilde durduğu düşünülen kült heykeli olması gerekir, buna bağlı olarak günümüzde tamda bu noktada sağlam bir yükseltinin temeli yer almaktadır³⁸⁶.

Mansel'in Side Tykhe Tapınağı ile ilgili, somut verilere henüz ulaşmadan önceki tahminlerinde, kent sikkelerinde tasvir edilen yuvarlak planlı bir yapı gözüne çarpmıştır. Sikke üzerinde yer alan tapınağın piramidal çatısı üzerinde nar tasviri ve cella kısmında oturur şekilde Tykhe yer almaktadır³⁸⁷. Tapınakta yapılan çalışmalarda yazıt ve kült heykeli bulunamamasına karşılık 12 burç tasviri ve

³⁸³ Mansel-Bean-İnan 1956: 12.

³⁸⁴ Koenings-Radt 1979: 349.

³⁸⁵ Mansel-Bean-İnan 1956: 11-12.

³⁸⁶ Mansel-Bean-İnan 1956: 11.

³⁸⁷ Mansel-Bean-İnan 1956: 12.

yapının plansal özellikleri bu yapının Tykhe'ye adandığını ve sikkelerdeki tapınağın bu tapınak olduğunu gösterir³⁸⁸.

Side Tykhe Tapınağı'nın inşa tarihiyle ilgili farklılık gösteren öneriler yapılmıştır. Hadrianus Dönemi'nin yanında³⁸⁹, bazı bilim insanları tapınağın Antoninler Dönemi özellikleri gösterdiğini belirtir³⁹⁰. Özellikle friz kuşağındaki bezemelerle Aspendos Tiyatrosundaki bezemelerin benzer stili, tapınağın Antoninler Dönemi'nde yapıldığını düşündürür³⁹¹.

³⁸⁸ Mansel-Bean-İnan 1956: 13.

³⁸⁹ Mansel-Bean-İnan 1956: 13-14; Wegner 1989: 161-167

³⁹⁰ Koenings-Radt 1979: 348; Can 2005b: 96.

³⁹¹ Erön 2007: 90-92.

2.8. Phrygia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

Günümüzde Phrygia Bölgesi, Ankara, Afyon ve Eskişehir illerinin tamamını, Konya, Isparta, ve Burdur illerinin kuzey kısımlarını, Kütahya İli'nin batı bölümünü kapsamaktadır. Kuzeydoğusunu Kızılırmak (*Halys*), güneydoğusunu Tuz Gölü (*Tatta*) ve Babadağ (*Salbakos*), batısını Banaz Çayı (*Sindros*) vadisi sınırlar. Bölge adını Thrakia'dan gelen ve bir Trak boyu olan Phrygler'den almıştır³⁹². Strabon Phrygia'nın sınırlarını; "Bithynialıların güney sınırında Mysia Olympos'u denem dağın etrafında oturan Mysia ve Phrygalılar vardır ve bu kabilelerin her biri ikiye ayrılmıştır. Phrygia'nın bir kısmına Büyük Phrygia denir ki burada Midas hüküm sürmüştür ve bir bölümü Galatialılar tarafından işgal edilmiştir. Oysa Hellespontos üzerindeki ve Olympos'un(Uludağ) etrafındaki kısım Küçük Phrygia yani Phrygia Epiktetos denen yerdir. Phrygia Epiktetos anlam olarak kazanılmış fethedilmiş, Phrygia anlamına gelmektedir." Şeklinde tanımlamıştır³⁹³.

2.8.1. Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı

Pessinus Antik Kenti günümüzde Ankara'nın 150 km. kadar güneybatısında, Eskişehir İli'nin, Sivrihisar İlçesi'ne bağlı, Ballıhisar Köyü'ndedir (**Har. 1**). Antik Dönem'de kent Orta Frigya'nın doğu kısmında yer almaktadır. Günümüzde kazıları halen devam etmekte olan kentte yapılan kazılar ilk olarak 1967 yılında P. Lambrechts tarafından başlatılmıştır³⁹⁴. Pessinus MÖ 8. yy.a kadar dayanan tarihinde³⁹⁵ Frigya Kralı Midas³⁹⁶ tarafından Kybele Kültünün kutsal kenti olarak kurulduğundan bahsedilir. Kent diğer Frigya kentlerinde de olduğu gibi sırasıyla Frig, Lidya ve Pers egemenliklerine girmiştir. Kent MÖ 188'de Pergamon Krallığı egemenliğine girmiş, MÖ 167-63 tarihleri arasında yeniden otonom bir yönetime sahip olmuştur. Pergamon hâkimiyeti altında en parlak dönemini yaşayan kentte eski Pessinus Tapınağı'nın yerine etrafı portikolarla çevrili Yunan stilinde bir mermer tapınak yapılmıştır. Pessinus MÖ 129'da III. Attalos'un veraset yoluyla Bergama Krallığı'nı Roma'ya bırakmasından sonra bir süre bağımsızlığını korumuş olsa da MÖ 25'de Augustus Galatia Eyaleti'ni

³⁹² Sevin 2001:193

³⁹³ Strabon XII,8,1; Sevin 2001: 198

³⁹⁴ Lambrechts 1967: 113-31; Lambrechts, 1969a: 121-46.

³⁹⁵ Ruge 1937: 1104; Mitchell 1993: 20.

³⁹⁶ Herodotos I, 4, 35; VIII, 138.

kurunca Roma yönetimine girmiştir. Kentteki tapınak kompleksi başlangıçta Kybele Kültüne hizmet vermiş olup Tiberius Dönemi'nden itibaren yeni bir yapılanma ile Roma kent hayatına uyarlanıp, İmparatorluk Kültünün hizmetine girmiştir. Günümüzde görülen tapınağa ait kalıntılar yine bu döneme (MS 14–37) aittir³⁹⁷.

Kutsal alanda yapılan çalışmalarda İmparatorluk Dönemi yapısından önceki evreler ait hiçbir mimari buluntu ele geçmemiştir³⁹⁸. Bu alanda ele geçen en geç mimari ve seramik buluntular Tiberius Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Augustus Dönemi'ne ait Ankyra 'daki ve Pisidia Antiokheiası'ndaki Augustus tapınaklarının dekoratif düzenlemeleriyle karşılaştırıldığında Pessinus'daki tapınak ve önündeki anıtsal merdivenler tamamen Tiberius Dönemi yapılarıdır ve bunların inşası Augustus'un ölümünden kısa bir süre sonra başlamıştır. Kutsal alanın aşağısındaki sütunlu alan da ya geç Tiberius ya da en geç Claudius Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Diğer yandan kutsal alanın çevirme duvarlarının inşası MS 1. yy'ın ikinci yarısından önce başlamış olmamalıdır³⁹⁹.

Pessinus İmparatorluk Tapınağı, kutsal alanın kuzey bölümünde yer almakta olup, tapınak alanının kuzeybatı köşesinde ve tiyatronun doğu ucunda yer alan, kendinden önceki anıtsal bir yapının kalıntıları üzerine kurulmuştur (**Lev. 44**). Bu alandaki yapıların çoğu Geç Frig Dönemi yapılarının üzerine inşa edilmiş İmparatorluk Dönemi yapılarıdır⁴⁰⁰. Hellenistik Dönem'de neredeyse terkedilmiş bir izlenim veren kentteki İmparatorluk Dönemi yapıları, Pessinus'un Galatia Eyaleti'ne dahil edilmesiyle (MÖ 25) başlayan şehircilik faaliyetlerinin bir sonucudur⁴⁰¹.

Tapınak ön cephesinde in-antis sütunları ile peripteros (6x11 sütun sayısı) plana sahip Korinth Düzeninde bir yapıdır. 13.70x24.10 m. ölçülerindeki yapının yüksekliği yaklaşık 7.60 m.dir. Pronaos ölçüleri 8.20x9.15 m.dir. ve 10.20x9.15m. ölçülerindeki cellanın büyük bir kısmını kaplamaktadır. Tapınağın üzerinde

³⁹⁷ İşcan 1996: 7.

³⁹⁸ Tuna 2003: 26.

³⁹⁹ Bittel 1967: 150.

⁴⁰⁰ Tiyatroya benzer anıtsal bir merdiven (Bkz. Lev. 44b), sütunlu bir avlu tapınağa eklenerek tapınak kompleksi oluşturulmuş olabileceği ve yerel özellikleri ağır basan Korinth Düzenindeki bu tapınak kompleksinin, Kybele tapınımindan çok İmparatorluk Kültü için Sebastion (?) olarak inşa edildiği düşünülmektedir. Bkz. Sevin 2001: 202.

⁴⁰¹ Waelkens 1986: 38-39.

yükseldiği podyumun etrafını basamaklı krepidoma kısımları çevreler 11 ya da 12 krepise sahip krepidomanın yüksekliği 2.44–2.66 m. arasındadır. Kısıtlı üst yapı buluntularına karşın 1993 yılındaki çalışmalarda ele geçirilen friz kuşağında ise Erosların taşıdığı girland bezeme motifi tespit edilebilmiştir (**Lev. 45a**)⁴⁰².

Ayrıca tarihi ve ait olduğu kült ile ilgili olarak Ankyra'daki Augustus ve Roma Tapınağı'nın sol antesinin üzerindeki yazıtta belirtildiği üzere, Silvanus'un Pessinus'da kamusal bir ziyafet düzenlediği ve sonra Pessinus'a imparatorun betimlendiği bir tanrı heykeli diktirdiği anlatılmaktadır. Bundan yola çıkılarak Pessinus'a İmparatorluk Kültünün girdiği açıkça anlaşılabilir. Dört yıl sonraki Helvius Basilas Dönemi'nde ise Pessinus'da bir hekatomb düzenlenmiş ve üzerinde hexastylos bir tapınağın olduğu sikkeler basılmıştır. Sikkeler ve hekatomb, bir tapınağın tamamlanması ya da açılışı için uygun kutlamalardır. Kybele Tapınağı da tam bu sırada, kentte resmi olarak kabul edilen İmparatorluk Kültünün kendine ait bir tapınak ya da kutsal alana ihtiyaç duyduğu dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Bu yüzden yapıyı bir Sebasteion olarak tanımlayıp Basileus Dönemi sikkelerindeki hexastylos tapınakla ilişkilendirmek mümkündür⁴⁰³.

⁴⁰² Bu durum genellikle erken ve orta Hellenistik Dönem tapınaklarında görülen genişlik etkisini arttırmak için yapılan bir tasarımdır. Daha sonraki dönemde daraltılan bu bölümde in-antis iki sütun ya da prostylos dört sütun bulunmaktadır. Bkz. Waelkens 1986: 44-45.

⁴⁰³ Waelkens 1986: 67-70.

2.9. Kilikia Bölgesi'ndeki Tapınaklar

Günümüzde Alanya'dan (Korakesion) İskenderun Körfezi'ne kadar olan ve kuzeyden Toros Dağları ile sınırlanan Kilikia Bölgesi⁴⁰⁴, Ovalık Kilikia (Kilikia Pedias) ve Dağlık Kilikia olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kilikia, Antik Dönem'de İran, Mezopotamya, Mısır, Ege, Kıbrıs, Doğu Akdeniz ve Anadolu'yu birbirine bağlayan konumuyla imparatorlukların ve kültürlerin kavşağı olmuştur⁴⁰⁵. Bölgedeki Korinth Düzenli tapınaklar, Elaiussa, Seleukeia ve Diokaisarea kentlerinde görülür. Bunlar; Elaiussa Sebaste Tapınağı (MS 1. yy)⁴⁰⁶, Seleukeia Zeus Tapınağı (MS 117-138)⁴⁰⁷ ve Diokaisarea Zeus Tapınağı'dır (MS 2. yy.)⁴⁰⁸.

2.9.1. Elaiussa Sebaste Tapınağı

Kilikia Bölgesi'nin Antik Dönem'deki önemli bir kenti olan Elaiussa Sebaste Antik Kenti (**Har. 1**) günümüzde Mersin-Silifke yolu üzerinde bulunan Ayaş Mahallesinde bulunmaktadır. Tarihi coğrafyası ile ilgili olarak Strabon kentin Korykos Kenti'nin yakınlarındaki kıyıya yakın bir ada üzerinde kurulu olduğunu ifade etmiştir⁴⁰⁹. Roma ve Bizans Dönemi'nde Elaiussa Sebaste antik yerleşimi Dağlık Kilikia'nın önemli bir liman kenti durumundadır. Septimus Severus Dönemi'ne kadar olan süreçte bölgenin başkenti durumundaki kent MS 2. yy. sonlarına doğru önemini yitirmiştir⁴¹⁰. Kentin gelişmişliğini gösteren yapılar Augustus ve Arkhelaos Dönemi'nden itibaren görülmeye başlanır. Roma'ya özgü özelliklerde karşımıza çıkan bu yapılar Doğu Akdeniz Bölgesi içerisinde değerlendirildiğinde öncü sayılabilecek şekilde erken tarihlere dayanmaktadır⁴¹¹.

Tapınak kentin güney limanına bakmakta olan geniş bir teras üzerine kuruludur. Elaiussa Sebaste Tapınağı, mimari özellikleri dikkate alındığında MS 1. yy. ortalarından sonra Flaviuslar Dönemi'nde inşa edildiği düşünülür⁴¹² ve MS 5.

⁴⁰⁴ Strabon XIV,5,2.

⁴⁰⁵ Jean 2001: 5; Casabonne-Lemaire: 2002: 54.

⁴⁰⁶ Söğüt 1998: 105.

⁴⁰⁷ Kerem 2007: 174.

⁴⁰⁸ Bent 1890, 321-322; Williams 1974, 405-414.

⁴⁰⁹ Strabon XIV,5,6.

⁴¹⁰ Durukan-Aşkın-Kaplan 2013: 351.

⁴¹¹ Durukan 2011: 154 vd.

⁴¹² Söğüt 1998: 105.

yy.ın sonunda kiliseye çevrilmiş olan yapı, daha sonrasında ise depremlerde gördüğü tahribat dolayısıyla terk edilmiştir (**Lev. 46a**).

Elaiussa Sebaste Tapınağı 6x12 sütun sayısına sahip peripteros planlı bir yapıdır. Kuzey-güney doğrultusunda inşa edilen yapının girişi kuzey kısmındadır. Opus quadratum tekniğinde oluşturulan 3 m. yüksekliğindeki bir podyum (**Lev. 46b**) üstünde yükselen tapınağın stylobat düzleminin (**Lev. 47a**) ölçüleri ise 32.90x17.60 m.dir⁴¹³. Tapınağın in situ şekilde ele geçen yedi adet sütun parçasından sütunların attik-ion kaidelere sahip 24 yivli tamburları oldukları belirlenmiştir. Korinth Düzenindeki başlıkları (**Lev. 47b**) ise iki kısımdan oluşmaktadır. Alt kısmın yüksekliği 62 cm. iken üst bölümünün yüksekliği ise 75 cm.dir. Başlıkların genel stili Erken Flaviuslar Dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Başlıkların üzerinde üç fascialı architrav bloğu yer almaktadır. Architrav üstü friz kuşağında Thiasos tasvirlerine yer verilmiştir. Cella duvarlarının üzerindeki friz kuşaklarında Nikelerin taşıdığı girland motifleri yer almakta olup girlandların ortasında doldurma motifi şeklinde boukranionlar (**Lev. 47c**) görülür⁴¹⁴. Tapınağın üst yapı özellikleri hakkındaki bilgiler tahribat dolayısıyla kısıtlıdır.

Elaiussa Sebaste Tapınağı'nın hangi tanrıya adandığı henüz saptanamamış olsa da bu konuda çeşitli görüşler mevcuttur. Magie, kente ait olan sikkelerin üzerindeki tasvirlerden yola çıkarak Zeus'a adanmış olabileceğini belirtirken, kentteki kazıları yürüten İtalyan ekibi ise, kentin denizcilikteki rolü ve ilk sikkeleri üzerinde görülen Aphrodite tasvirlerinden dolayı yapının Aphrodite'ye adanmış olabileceğini belirtmiştir⁴¹⁵. Fakat özellikleri bakımından tam bir İmparatorluk Dönemi yapısı olarak karşımıza çıkmakta olan Elaiussa Sebaste Tapınağı'nın İmparatorluk Kültüne adanmış olması muhtemeldir.

2.9.2. Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı

Antik Dönem'de Kilikia Bölgesi'nin Seleukeia Kenti'ndeki tapınak, günümüzde Mersin İli Silifke İlçesi'nde olup Saray Mahallesi, İnönü Caddesinde

⁴¹³ Söğüt 1998: 104.

⁴¹⁴ Söğüt 1998: 104.

⁴¹⁵ Magie 1950: 1339.

bulunmaktadır (**Har. 1**). Bugünkü Cumhuriyet İlkokulu'nun 100 m. kadar doğusundadır⁴¹⁶.

Büyük İskender'in komutanlarından olan I. Seleukos tarafından Hellenistik Dönem'in şehircilik anlayışıyla kurulmuştur⁴¹⁷ (MÖ 296-280). Strabon aynı zamanda Seleukeia Kenti'nin Kilikia'dan sonra kurulan ilk Syria Kenti olduğunu belirtir⁴¹⁸. Roma Dönemi'ndeki iskân faaliyetlerinde Dağlık Kilikia'nın askeri ve ekonomik anlamda önemli kentleri arasındaki yerini almıştır. Kentteki en önemli yapılardan biri olan Zeus (Jüpiter) Tapınağı MS 2. yy.a ait olup, MS 5.yy.da gördüğü köklü değişikliklerle kiliseye dönüştürülmüştür⁴¹⁹. Günümüzde tapınağın sütun ve başlığı ile beraber üzerlerindeki architrav parçası hala ayakta durmaktadır (**Lev. 48a**). Anabolu, tapınağın inşa tarihiyle ilgili olarak Hadrianus Dönemi'ne ait olduğunu belirtmiştir. Bu tarihlendirme en yaygın görüş olarak kabul görmektedir⁴²⁰.

Kent merkezinde yer alan tapınakta yapılan ilk araştırmalarda yapının peripteros planlı olduğu belirtilse de⁴²¹ son yapılan çalışmalarda bu bilgi değişmiştir⁴²². Tapınak güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda inşa edilmiş olup yüksek bir podyum üzerinde yer alır. Girişi güneydoğuda olan yapı 8x14 sütun sırasından oluşan pseudo dipteros planlı Korinth Düzeninde bir tapınaktır. Tapınağın stylobat düzleminin ölçüleri ise 39.20x22.20 m.dir. Tapınağın Pronaos kısmındaki ante duvarları arasındaki genişlik ise 6.50 m.dir bu genişlikte olması gereken in-antis sütunlar çalışmalarda ele geçmemiştir⁴²³.

Tapınağın yivli sütunları plinthoslu attik-ion kaideler üzerinde yükselmekte olup 12 tamburdan oluşmaktadırlar. Korinth Düzenli başlıklara sahip sütunların toplam uzunlukları ise 9.28 m.dir. Başlıklar Hadrianus Dönemi özelliği gösterirler⁴²⁴ (**Lev. 48b**). Sütunların taşıdığı architrav üç fascialı olup, fasciaları

⁴¹⁶ Aslan 1998: 99.

⁴¹⁷ Aslan 1998: 99.

⁴¹⁸ Strabon XIV,5,20.

⁴¹⁹ Kerem 2007: 174.

⁴²⁰ Anabolu 1970: 69.

⁴²¹ Keil-Wilhelm 1931: 7-8; Mansel 1943: 10; Anabolu 1970: 25; Akurgal 2000: 475.

⁴²² Topçu 1986: 515; Söğüt 1998: 85-86.

⁴²³ Söğüt 1998: 85-86.

⁴²⁴ MS 117-118 yılları arasında yapılmış olan Ephesos Hadrianus Tapınağı'nın ve Kyzikos Hadrianus Tapınağı'nın başlıkları Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı'nın başlıkları ile benzer özellikler gösterir. Bkz. Söğüt 1998: 86-87.

inci-paye dizileri ile birbirinden ayrılmaktadır. Architrav bloğunun üstünde yer alan friz kuşağında Nikeler tarafından taşınan girlandlar aralarda da rozet şeklinde çiçekler doldurma motifi olarak görülür. Girland motifi friz kuşağında dengeli olarak dağılmıştır ve, bu Hadrianus Dönemi özelliğidir. Friz kuşağı üstte dış sırası ile çerçeveselendirilmiştir. Üst yapıya ait geison ve sima kısımları aynı mimari blok üzerine işlenmişlerdir⁴²⁵.

Tapınağın hangi tanrıya adandığı mutlak bir kesinlikte net değildir. MS 5. yy.da tarihçi Zosimos “*Tapınak, ovadaki ürünlerine musallat olan çekirgelerden kurtulmak için Güneş ve Sanat Tanrısı Apollon’dan yardım isteyen ahali tarafından, çekirgeler Apollon’un gönderdiği kuş sürüsünce yok edilince O’na bir şükran ifadesi olarak yaptırılmıştır*” demişse de. Söğüt Silifke İlçe’sinde bulunan bir yazıtlı sütun parçası üzerinde Zeus Sotater’den bahsedildiğini belirterek bölgede Zeus’a adanabilecek özellikte bu yapı dışında başka bir yapının olmadığını aktarır⁴²⁶.

2.9.3. Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı

Günümüzde Mersin İli’nin, Silifke İlçesi’nde bulunan bir tapınak kenti olan Olba-Diokaisarea (Uzuncaburç) Antik Kenti, Antik Dönem’de Seleukeia’nın 26 km. kadar kuzeyindeki, Lamas ve Kalykadnos nehirleri arasında yer almaktaydı⁴²⁷(**Har. 1**). Strabon ayrıca, Olba’nın Teukros’un oğlu Aias tarafından Kyinda ve Soloi’nin yukarısındaki dağlık bölgede kurulduğunu belirtir⁴²⁸. Çeşitli kaynaklarda farklı isimlerde adlandırılan kentin günümüzde bilinen adı ise “Olba” Seleukeialı Basil tarafından yazılmış kaynaklarda geçmektedir⁴²⁹. Mısır kaynaklarında ise Firavun Mereptah’ın kıtlık zamanı buğday gönderdiği bilinen kentin adı, Ura olarak geçmektedir⁴³⁰.

Silifke'nin 30 km. kuzeyinde, bugünkü Uzuncaburç Köyü’nde bulunan tapınak, Küçük Asya’da Zeus’a ithaf edilen tapınaklardan en iyi durumda olanıdır (**Lev. 49a**). Tören kapısından sonra antik çeşmeyi geçince Sütunlu Cadde’nin solunda bir avlu içerisindeki Zeus Tapınağın bulunduğu alan Hellenistik

⁴²⁵ Erön 2007: 46.

⁴²⁶ Söğüt 1998: 86, Dipnot 592.

⁴²⁷ Magie 1950: 269; Durugönül 1998: 69-76.

⁴²⁸ Strabon XIV,5,10.

⁴²⁹ Ramsay 1960: 404.

⁴³⁰ Akurgal 1999: 103

Dönem’de Olba (Ura) halkının ibadet yeri iken, Olba kent merkezi ise bu kutsal alanın 4 km. doğusunda kalmaktaydı. MS 17 yılında yeniden kurulan ve daha önce Olbios Tapınak Devleti’nin topraklarında Kalykadnos üzerinde olduğu bilinen Prakana Kenti bu tarihten sonra Diokaisareia adını aldı⁴³¹. Kurulan bu yeni kent, daha sonraları Diokaisareia’daki Zeus Tapınağı çevresinde gelişmiştir⁴³².

Bu kentteki yapı kalıntılarında en göze çarpanı ise Zeus Tapınağı’dır⁴³³. Şehrin en eski tarihlenen anıtı olan tapınak, Korinth Düzeninde olup, 33.70x21.20 m. ölçülerindedir. 6x12 sütun sayılı peripteros planlı yapıda (**Lev. 49b**) yivli sütunların birçoğu ayakta ve kısmen tahrip görmüş iken dört tanesi başlık kısımlarına kadar korunabilmiştir. Korinth başlıklarında ortadan iki ince filiz yukarı doğru helixleri takip etmekteyken abaküs kısmındaki palmet yaprakları iki sıra halinde alt kısımları doldurur⁴³⁴(**Lev. 49c**). Sütun kalınlıkları ise yüksekliklerinin ¼ oranındadır. 1958 yılında yapılan çalışmalarda tapınak krepis kısmına kadar açığa çıkartılsa da iç duvarlardan geriye hiçbir şey kalmamış ve ancak genel olarak iç düzenlemesi hakkında fikir elde edilebilmiştir. Bunun temel sebebi Bizans Dönemi’nde tapınağın bir kiliseye dönüştürülmesidir. Sütun araları duvar oluşturulmak için örülmüş, ayrıca doğu kısmının ortasında yer alan iki sütun apsis bölümüne yer açmak için kaldırılmıştır. Tüm bu düzenlemelerde tapınağın orijinal malzemesinden de faydalanılmıştır. Tapınağı ve kutsal alanı çevreleyen yüksek bir peribolos (çevre) duvarı bir sundurmanın çatı kirişleri nedeniyle doğu kesimleri hariç, batı duvarının iç yüzü boyunca görülebilmektedir. Burada bulunan bir yazıt yardımıyla, Seleukos Nikator tarafından MÖ 3. yy.da yaptırılan Zeus Olbios'un çatısının daha sonraki bir rahibi tarafından onarıldığı bilgisine ulaşılmıştır⁴³⁵.

Gelenekselleşmiş anlatımlarda kentteki Zeus Kültünün, Troia Savaşı’nda yer almış ve Kıbrıs’ta bir deniz savaşını yöneten Teukros’un oğlu Aias tarafından kurulduğundan bahsedilse de, buradaki Zeus Kültü Hellenistik Dönem’e aittir. Rahiplere Asya kökenli bir tanrı kültünden dolayı daha önceleri Tarkyaris adı verilirken, sonraki dönemlerde kenti hellenleştirme girişimleri ile bu rahiplere

⁴³¹ Sayar 1999: 210.

⁴³² Magie 1950: 269.

⁴³³ Zeus Olbios Tapınağı ve Kutsal Alanı: Hellenistik Dönem’in Anadolu’daki Korinth Düzeninin dini bir yapıda ilk defa dış cephe elemanı olarak kullanılmasına en erken örnektir.

⁴³⁴ Keil-Wilhelm 1931: Pl. 67.

⁴³⁵ Mama III/I 47; Jones 1937: 198.

Teukros ya da Aias adları verilmişti⁴³⁶. Yukarıda da bahsedildiği üzere kuruluş mitinin bu amaç doğrultusunda oluşturulmuş olması muhtemeldir. Seleukoslar'ın yönetiminde Luvi Tanrısı Tarhu(nt) ile özdeşirilen Zeus Olbios Kültü, bu süreçte dini ve idari bir merkez haline gelmiştir. Böylece yerel halkın direnişini engellemiş olup, uygulanan politikalar tepki çekmeden kabul görerek hellenleştirme çabaları başarıya ulaşmıştır⁴³⁷.

Genel görüş tapınağı MÖ erken 3. yy.a tarihlense de, stilistik temel özellikleri MS 2. yy. ortalarına işaret eder. Dağlık Kilikia'daki çeşitli yapılarda MÖ 2. yy.dan itibaren şimşek, triskelis, kalkan, lobut gibi simgelerin kullanımı görülürken, bu yapıların başında Zeus Olbios Tapınağı vardır⁴³⁸.

Bu Kutsal merkezin birbiriyle bağlantılı şekilde haç ve ticaret merkezi olarak görülmesi bölgedeki önemini Roma İmparatorluk Dönemi'nde korumasına sebep olmuştur. Öyle ki, Olbios Tapınak Devleti'nin topraklarında gelişen Diokaisareia, Domitianus'un İmparatorluğu döneminde sikke basmaya başlamış, Hadrianus ve Antoninus, dönemlerinde Diokaisareia'nın adına "Hadriana" ve "Antoniniana" unvanlarını eklenmiştir⁴³⁹. Septimius Severus (MS 193-211) Dönemi'nde ise Diokaisareia'nın bastığı bir sikke üzerinde Zeus Tapınağı'nın görülmesi İmparatorluk ile Kült merkezinin arasındaki ilişkiyi gösteren başka bir örnektir⁴⁴⁰. Bu sikkede (**Lev. 49d**) Akroter üzerinde görülen bukranon, ya da boğa direk Zeus Kültü ile ilişkilendirilebilir.

⁴³⁶ Magie 1950: 269

⁴³⁷ Şahin 2001, 119.

⁴³⁸ Bent 1890, 321-322; Williams 1974, 405-414; Aydın 2005, 89-90.

⁴³⁹ Jones 1937: 210.

⁴⁴⁰ BMC Lycaonia, Isauria and Cilicia, PL XII:14.

3. KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın önceki bölümünde tek tek incelenen Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınaklar bu bölümde çeşitli başlıklar altında topluca ele alınmıştır. Bu tapınakları daha iyi yorumlamak ve anlamak adına yayılım alanı, konum, altyapı, plan, düzen, kullanılan malzeme, inşa tarihi gibi çeşitli yönlerden bir arada karşılaştırmaları olarak değerlendirilmiştir.

Yayılım Alanı⁴⁴¹

Çalışma sonucunda Anadolu'da Korinth Düzeninde yapıldığı tespit edilen 30 tapınaktan, 6 tanesi Mysia ve İonia, 1 tanesi Galatia, 4 tanesi Karia, 1 tanesi Lykia, 10 tanesi Pisidia, 4 tanesi Pamphylia, 1 tanesi Phrygia, 3 tanesi Kilikia Bölgesi'ndedir. (**Har. 1; Tab. 1**). Çalışma tüm Anadolu'yu kapsamına rağmen, bu tapınakların, temsil ettikleri kültürlerin yayılım alanına paralel olarak, batı ve güney Anadolu'da yoğunlaştığı görülmektedir. Korinth Düzenli tapınakların 12 tanesi kıyı şehirlerinde yer alır iken, 10 tanesi kıyıya yakın, 8 tanesi ise denizden uzak iç bölgelerde kurulmuş kentlerdedir. Tapınakların dağılımı bölgeler bazında incelendiği zaman, yer aldıkları bölgelerin Antik Dönem'deki kültürel ve siyasi önemleri ile tapınaklardaki uygulamaların arasında dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir.

Konum⁴⁴²

Korinth Düzenli Tapınaklar kent içindeki lokasyonlarına göre incelendiğinde; kent içindeki tapınaklardan Pergamon Demeter Tapınağı, Ephesos Serapis Tapınağı, Ankyra Augustus Tapınağı, Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı, Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı, Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı ve Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı kendilerine ayrılmış kutsal alanlar içerisinde yer almaktadır. Yine kent içinde yer alıp bir temenos ile çevrelenmeyen Korinth tapınakları ise, diğer kamu yapıları ile ilişkili durumdadır. Bunlardan Termessos Kenti'ndeki N6 Tapınağı, kent tiyatrosuna en yakın yapı

⁴⁴¹ Bu tapınakların bulunduğu kentler, bölgeler ve coğrafi konumları ile bu konudaki referanslar bu kısımda tekrar sunulmayacaktır. Tapınakların bulunduğu kentler ve bölgeler için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

⁴⁴² Bu tapınakların bulunduğu kentler, bölgeler ve coğrafi konumları ile bu konudaki referanslar bu kısımda tekrar sunulmayacaktır. Tapınakların bulunduğu kentler ve bölgeler için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

olma özelliği taşısa da, yapılan çalışmalarda tiyatro ile olan ilişkisi kült bazında ya da kültürel bazda henüz net bir şekilde ortaya konamamıştır. Bulunduğu kentteki tiyatro yapısıyla ilişkisi olan bir diğer Korinth Tapınağı ise, Side Dionysos Tapınağı'dır. Tapınak kentte yapılan ilk çalışmalarda tiyatro ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. Pessinus İmparatorluk Tapınağının tiyatro ile olan ilişkisinin ise organik olup olmadığı net değildir. Tapınak, kutsal alanın kuzey bölümünde yer almakta olup, tapınak alanının kuzeybatı köşesinde ve tiyatronun doğu ucunda yer almakta olan kendinden önceki anıtsal bir yapının kalıntıları üzerine kurulmuştur⁴⁴³. Kaunos Korinth Tapınağı, Knidos Korinth Tapınağı ve Elaiussa Sebaste tapınaklarının konumlandırılmasındaki ortak amacın kentlerdeki limanlardan görünmesine yönelik olduğu söylenebilir. Bu tapınakların buldukları kentler liman kentleri olup yoğun bir ticaret rotası üzerindedir. Bu yüzden konumlarını değerlendirirken kentin prestiji adına limanlardan girişte ilk göze çarpan yapılar olması düşüldüğü söylenebilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulunca bu yapıların liman yapıları ile birlikte değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca Patara Korinth Tapınağı, Patara Halici içindeki Ana Liman/Yolcu Limanı'ndaki agora kenarında yer alsa da, cephesinin İç limana bakması yine bu çerçevede değerlendirilebilir. Kent içindeki Korinth tapınaklarının çoğunluğunu agora içinde veya yakınında yapılmış olan, Kyzikos Hadrian Tapınağı, Ephesos Hadrianus Tapınağı, Patara Ante-Korinth Tapınağı, Adada D Tapınağı, Kremna Hadrianus Tapınağı, Kremna Antoninus Pius Tapınağı, Termessos N1 Tapınağı, Termessos N2 Tapınağı, Termessos N4 Tapınağı, Side N1 Tapınağı, Side P Tapınağı, Side Thyke Tapınağı ve Seleukeia Zeus tapınakları oluşturur. Pergamon Traianus Tapınağı ve Notion Athena Polias tapınakları ise buldukları kentlerin akropollerinde yer almaktadır⁴⁴⁴. Kent dışı yapılara baktığımızda, Euromos Zeus Tapınağı kent surlarının dışında yer almaktayken, Lagina Hekate Tapınağı'nın bulunduğu Lagina Hekate Kutsal Alanı 9.5 km. uzunluğunda 3.5 m. genişliğinde kutsal bir yol ile Stratonikeia'ya bağlanmaktadır. Kent dışı yapılar adı altında incelenen Sagalassos Dionysos Tapınağı ise kent merkezinden uzakta olup, herhangi bir farklı yapı ile ilişkisi tespit edilemediği için yine bu kategoride değerlendirilmiştir.

⁴⁴³ Bu konuda daha detaylı bilgi için II. Bölümdeki açıklamalara ve dipnotlara bakınız.

⁴⁴⁴ Pergamon Traianus Tapınağı ve Notion Athena Polias Tapınağı, Atina'daki Athena Parthenon Tapınağı gibi akropole inşa edilmişlerdir. Bkz. Gruben 2001: 173 vd; Tomlinson 2003: 43.

Altyapı⁴⁴⁵

Tapınakların konumlandırma işleminde altyapı düzenlemesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Topografik yapıya sahip eğimli yamaçlara sahip kentlerde eğimli araziler teraslanarak düz alanlar meydana getirilmiş ve oluşturulan bu düzlüklere yapılar inşa edilmiştir. Buna göre teraslara inşa edilen tapınaklardan; Pergamon Demeter Tapınağı gymnasionun batısında yüksek bir şekilde yapılmış 100x50 m. ölçülerindeki teras üzerinde yer alır. Pergamon Traianus Tapınağı'nın bulunduğu Temenos 68x58 m. ölçülerinde bir alan üzerindedir. Tapınak terasının üzerine oturacağı bu alan, eğimli yapısı yüzünden kemer ve tonoz şeklindeki uygulamalarla düzlük haline getirilmiştir. Ephesos Serapis Tapınağı temenosun merkezinde ana kaya oyularak oluşturulan 100x75 m. ölçülerindeki teras üzerinde yer almaktadır. Kaunos Korinth Tapınağı bulunduğu kentteki kuzeybatıdaki ana terastan 6 m. yükseklikteki ikinci terasın 60 m. gerisindeki üçüncü bir teras yapısının üzerinde yer alır. En yüksek teras katında bulunan yapı böylelikle hem göl hem de iki limandan rahatlıkla görülebilmekteydi. Knidos Korinth Tapınağı Kentteki orta teraslardan birinde yer almakta olup, Bouleuterion'un doğusuna konuşlandırılmıştır. Sagalassos'taki Antoninus Pius Tapınağı, kentin güneyinde ölçüleri 82.40x60.40 m. olan terasta ve kutsal alanın merkezinde yer alır. Bulunduğu kutsal alanın dört yanını ise 7.50 m. derinliğindeki portikler çevreler. Tapınak kuzeydoğu köşesindeki teras duvarı ile desteklenmiştir. Elaiussa Sebaste Tapınağı ise bulunduğu kentin güney limanına bakmakta olan geniş bir teras üzerine kuruludur.

Anadolu'daki Korinth tapınakları ayrıca altyapıları yönünden podyumsuz ve podyumlu olarak iki gruba ayrılabilir. Pergamon Demeter Tapınağı, Kyzikos Hadrianus Tapınağı, Ephesos Hadrianus Tapınağı, Ephesos Serapis Tapınağı, Notion Athena Polias Tapınağı, Euromos Zeus Tapınağı (Zeus Lepsynos), Kaunos Korinth Tapınağı, Lagina Hekate Tapınağı, Kremna Hadrianus Tapınağı, Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı, Sagalassos Dionysos Tapınağı, Termessos N1 Tapınağı, Termessos N4 (Artemis ve İmparatorlar) Tapınağı, Side N1 Tapınağı ve Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı podyumsuz yapılardandır.

Tapınaklarda görülen podyum uygulamaları yapıyı anıtsallaştırmak ve sağlam bir temel üzerine oturtmak için blokların çok düzgün şekilde örülmesi ile

⁴⁴⁵ Bu kısımda incelemek olan Korinth Düzenli tapınakların planları ile ilgili ayrıntılar ve bu konudaki referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

oluşturulmuştur. Anadolu'da görülen Korinth Düzenli tapınaklardaki podyum uygulamaları ise şöyledir; Pergamon Traianus Tapınağı, andezit bloklarla oluşturulmuş bir podyum üzerinde yer alır. Ankyra Augustus ve Roma Tapınağı 6x54.82 m. ölçülerindeki podyum üzerine oturtulmuştur. Knidos Korinth Tapınağı 17x9.70 m. ölçülerinde ve yaklaşık 1.50 m. yüksekliğindeki opus caementicium tekniğinde yapılmış bir podyum üzerine oturmaktadır. Doğu cephesinde girişi sağlayan merdiven kesit şeklinde podyuma girmekte olup 7 basamaktan oluşmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen podyumlu tapınaklarda opisthodomos kısmının görülmesi nadir rastlanılan bir özellik olup, yapıyı bu yönden ünik örnekler arasına sokmaktadır. Patara Ante (Korinth) Tapınağı en az 1.50 m. yüksekliğinde bir podyum (13x16 m.) üzerinde yükselmekte olup, podyumu düzgün kesilmiş rektogonal taşlar ile oluşturulup kenetsiz yerleştirilmişlerdir. Podyuma çıkış kuzeyden 10-13 basamaklı bir merdivenle gerçekleşir. Adada D Tapınağı alt ve üst silmelere sahip podyumunun yüksekliği 1.72 m. olup, aynı zamanda içi toprak dolgulu bu podyum, üç basamaklı krepis basamaklarına sahiptir. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı'nın podyumu ise ana kayanın tıraşlanması ile oluşturulmuştur ve yüksekliği 3.50 m.dir. Kenarları podyum uzantısı şeklinde ayarlanmış 12 basamaklı merdiven ile pronaos kısmına ulaşılır. Merkez kısmının altında ise ayrıca podyum yüksekliğinde tonozlu bir mahzen vardır. Termessos N2 Tapınağı, 2.57 m. yüksekliğindeki bir podyum üzerinde yükselmekte olup, tapınağın, kendi uzunluğu ise podyum hariç 6.87 m. dir. Pronaosa açılan 10 basamaklı merdiven yanlarda podyum uzantılarıyla sınırlandırılmıştır ki, bu uygulama Roma İmparatorluk Dönemi Tapınaklarında sıkça görülen bir düzenleme şeklidir⁴⁴⁶. Kremna Antoninus Pius Tapınağı, Termessos N6 Tapınağı ve Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı da yüksek bir podyum üzerine inşa edilen yapılardandır. Side Dionysos Tapınağı'nın üzerinde yükseldiği ince uzun, dikdörtgen planlı podyumun batı yarısı, krepis basamakları ve ön cephedeki merdiven basamaklarının bir bölümü sağlam kalabilmiştir. Podyumu 65 cm. yüksekliğinde kalker taşından kesilmiş bloklar ile inşa edilmiş olup, podyumun sahip olduğu orthostatlar 65 cm. yüksekliğindedir ve alt üst silmelerle sınırlandırılmıştır. Side P Tapınağı ise, 2.21 m. yüksekliğinde üzeri kemerlerle örtülü bir podyum üzerine oturmaktadır. Side Tykhe Tapınağı'nın podyumuna güneyinde yer alan 9 basamaklı merdiven yapısından ulaşılır. Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı'nın üzerinde yükseldiği podyumun etrafını ise 11 ya da

⁴⁴⁶ Fransa'nın Nimes Kenti'ndeki Maison Carrée Tapınağı, bu tarzdaki özelliği ile öncü ve sonraki uygulamalara örnek teşkil eden yapılardandır. Bkz. James-Anderson 2001: 68-79.

12 basamaklı krepidoma kısımları çevrelemektedir. Elaiussa Sebaste Tapınağı Opus quadratum tekniğinde oluşturulan 3 m. yüksekliğindeki bir podyum üzerine oturtulmuştur.

Plan⁴⁴⁷

Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların plan tiplerine baktığımızda, yapılarda, ağırlıklı olarak prostylos ve peripteros planların ağırlıkta uygulandıkları görülür. Görülen diğer plan tipleri sayısında ise dengeli bir dağılım söz konusudur (**Tab. 3**). Kyzikos Hadrianus Tapınağı dipteros tarzındaki planı ile bu konuda tekil örnektir. Anadolu'da Korinth Düzeninde inşa edilen bu tapınaklardan 1 tanesi tartışmalı olmak üzere prostylos plana sahip 12 tapınak öne çıkmaktadır. Bu tapınaklar şunlardır; Pergamon Demeter Tapınağı, Ephesos Hadrianus Tapınağı, Ephesos Serapis Tapınağı, Patara Ante-Korinth, Tapınağı Adada D Tapınağı, Antiokheia Augustus Tapınağı, Kremna Hadrianus Tapınağı, Kremna Antoninus Pius Tapınağı, Termessos N1 Tapınağı, Termessos N2 Tapınağı, Termessos N4 Tapınağı ve plan özellikleri tartışmalı olsa da yapılan çalışmalarda prostylos planlı olabileceği belirtilen Side Dionysos Tapınağı'dır. Korinth Düzeninde Prostylos plana sahip tapınakların 2/3'ünü ise Pisidia Bölgesi'ndeki yapıların oluşturması dikkat çekicidir (**Tab. 1**). Ağırlıkta olarak görülen plan tiplerinden bir diğeri ise peripteros plan tipindeki yapılardır. Anadolu'da Korinth Düzeninde 8 tane peripteros planlı yapı tespit edilmiştir. Bunlar; Pergamon Trajanus Tapınağı, Euromos Zeus Tapınağı, Kaunos Tapınağı, Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı, Side N1 Tapınağı, Pessinus Tapınağı, Elaiussa Sebaste Tapınağı ve Uzuncaburç Zeus Tapınağı'dır. Bu plan tipindeki yapılar bölgesel bazda dağınıklık arz etse de, birbirleri komşu ve yakın bölgelerde yoğunluk göstermesi bakımında önemlidir. Buna göre, Mysia ve Karia, Phrygia ve Kilikia bölgelerinde bir yoğunluk söz konusudur. Bunlar dışında Pisidia Bölgesi'nde ise 2 tane peripteral düzende yapı bulunmaktadır. Pseudo dipteros planlı yapılar ise, Ankyra Augustus Tapınağı, Lagina Hekate Tapınağı ve Seleukeia Zeus Tapınağı'dır. Knidos Korinth Tapınağı ve Side Dionysos Tapınağı pseudo peripteros planlı yapılardan olup⁴⁴⁸, Bu yapıların plan özelliklerine baktığımızda, Nîmes Maison Carrée Tapınağı ile

⁴⁴⁷ Bu kısımda incelemek olan Korinth Düzenli tapınakların planları ile ilgili ayrıntılar ve bu konudaki referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

⁴⁴⁸ Bu kısımda incelemek olan Korinth Düzenli tapınakların planları ile ilgili ayrıntılar ve bu konudaki referanslar burada tekrar verilmeyecektir. İlgili ayrıntılar ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

etkileşim içinde olduğunu, hatta aynı tarihlerde yapıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca az sayıda inşa edilen pseudo peripteros planlı tapınaklardan ikisinin, Anadolu’da olması dikkat çekici bir durumdur. Güney kıyılarındaki bu uygulamaların farklılığı üzerine düşünülünce, karışık eğilimlerin görüldüğü yerler olduğu aşikârdır. Side ve Knidos’ta bulunan pseudo peripteros planlı bu iki tapınak, tamamen “Batılı” bir tarzın örneklerini gördüğümüz ve şimdilik sadece güney kıyısında karşımıza çıkmakta olan yapılardır. Bu yapıların Anadolu’da batılılaşma ve Romalılaşma çabaları içinde değerlendirilmesi gerekir⁴⁴⁹. Azınlık gruptaki plan tipleri ise, Templum in-antis planlı yapılardan Notion Athena Polias Tapınağı ile Termessos N6 Tapınağı iken, diğer planlardan ayrılan yuvarlak planlı yapılardan Side P Tapınağı ile Side Tykhe Tapınağı ise aynı kentte olmaları bakımından dikkat çekicidir.

Anadolu’daki Korinth Düzenli prostylos planlı yapıların genel ölçüleri ve genişliklerinin uzunluklarına oranlanması yönünden incelendiğinde kendi aralarında farklılıklar gösterir. En boy oranının kareye yakın olduğu yapılara baktığımızda. Bunlar; Ephesos Hadrianus Tapınağı, genel ölçüleri 7.96x8.20 m., oranı (1/1.03) olarak kareye en yakın prostylos planlı yapı olma durumundadır. Ephesos Serapis Tapınağı, genel ölçüleri 29.20x36.70 m., oranı 1/1.25. Patara Ante Korinth Tapınağı, genel ölçüleri 9.70x12.80 m., oranı 1/1.31. Termessos N1 Tapınağı, genel ölçüleri 11.50x15.85 m., oranı 1/1.37. Termessos N2 Tapınağı, genel ölçüleri 8.45x12.45 m., oranı 1/1.47. Termessos N4 Tapınağı, genel ölçüleri 6.72x10.08 m., oranı 1/1.5. Prostylos planlı bu yapılar aynı zamanda 1/1.5 oranının altında olup, kendi plan tiplerindeki bu oran aralığı ile çoğunluğu (5) oluşturur. Prostylos plan tiplerindeki görülen diğer oranlama aralığı ise 1/1.5-1.96 aralığıdır. Bu yapılar ise Pergamon Demeter Tapınağı, genel ölçüleri 7.975x14.14 m., oranı 1/1.77. Adada D Tapınağı, genel ölçüleri 10.85x19.17 m. oranı 1/1.76 dır ki, Pergamon Demeter Tapınağı ile aynı oranlarda olması açısından dikkat çekicidir. Antiokeia Augustus Tapınağı, genel ölçüleri 14.20x27.95 m. oranı 1/1.96 dır ve Klasik 1/2 oranına⁴⁵⁰ en yakın ve tek prostylos planlı yapı olması bakımından dikkat çekicidir. Bu özelliğini Anadolu’da Korinth Düzeninde görülen en erken (MÖ 1.yy.ın son çeyreği) prostylos planlı yapı olmasına ve henüz bu

⁴⁴⁹ Bu plandaki yapılar özellikle Roma’da daki yapılarda (Örn. Tivoli’deki tapınak, Nimes Maison Carée.) ve İmparatorluğun batı eyaletlerinde karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁵⁰ Bilindiği gibi Klasik planlardaki tapınaklar, ideal olarak yapı genişliğinin uzunluğa oranı 1/2 olacak biçimde inşa edilmektedir. Bkz. Serdaroğlu 2004.

erken İmparatorluk Dönemi'nde Klasik mimarinin geleneğine bağlı Anadolu mimarlar tarafından yapılmış olabileceğine bağlayabiliriz.

Anadolu'da Korinth Düzenli peripteros planlı tapınaklarda görülen en boy oranlaması ise şu şekildedir; Pergamon Traianus Tapınağı genel ölçüleri 20x32 m. iken, oranı 1/1.6 dır ve Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı ile neredeyse bire bir ölçülerde ve orandadır. Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı'nın genel ölçüleri 21.20x33.70 m. iken, en boy oranı ise 1/1.58 dir. Bu iki yapı peripteros planlı yapılarda boyuna oranla daha enlice yapılardır. Diğer peripteros planlı yapıları kendi aralarındaki oranlara göre gruplayacak olursak , ikinci grubu Side N1 Tapınağı, Pessinus Korinth Tapınağı ve Elaiussa Sebaste Tapınağı oluşturur. Side N1 Tapınağı'nın genel ölçüleri 16.37x29.50 m. iken oranı 1/1.80 dir. Pessinus Korinth Tapınağı'nın genel ölçüleri 13.70x24.10 m. oranı 1/1.75 olup, Elaiussa Sebaste Tapınağı'nın genel ölçüleri 17.60x32.90 m., oranı ise 1/1.86 dir. Peripteros planlı yapıları kendi aralarındaki oranlarına göre gruplamaya devam ettiğimizde ise Klasik orana en yakın yapılar; Euromos Zeus Tapınağı, Kaunos Tapınağı ve Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'dır. Euromos Zeus Tapınağı genel ölçüleri 8.90x19.00 m., oranı 1/2.13 iken, Kaunos Tapınağı'nın genel ölçüleri 5.75x11.95 m. oranı 1/2.07 olup, Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'nın genel ölçüleri 13.80x26.80 m., oranı ise 1/1.94 tür. Bu son gruptaki yapıları oranlarına göre dikkate aldığımızda dikdörtgene yakın görünümde olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Pseudo peripteros planlı yapıların ölçü ve oranlamasına baktığımızda; Knidos Korinth Tapınağı genel ölçüleri 7.10x12.00 m. iken oranı 1/1.69 dur. Side Dionysos Tapınağı'nın ise genel ölçüleri 7.23x17.55 m. olup, oranı 1/2.42 dir.

Anadolu'da Korinth Düzenli olup, dipteros planında inşa edilen Kyzikos Hadrianus Tapınağı, bu bakımdan tekil örnek konumundadır. Anadolu'daki tüm tapınaklar arasında en büyük ölçülere sahip yapılardan biridir. Bunda Antik Dönem mimarisinin çok özel, uygulaması zor olan ve nadir görülen plan tipinde olmasının önemi büyüktür. Buna göre de, incelediğimiz yapılarda genel ölçüler itibari ile en büyük yapıdır. Kyzikos Hadrianus Tapınağı'nın genel ölçüleri 48.84x106.56 m. olup boyunun genişliğine oranı ise, 1/2.18 dir.

Düzen⁴⁵¹

Ana yapının boyutları ve oturduğu stylobat düzleminin ölçüleri ile ilişkili olarak yapıyı çevreleyen sütunların kalınlıkları ve dizilişleri farklılıklar göstermektedir. Yapıları tasarlayan mimarlar sütun alt çapını temel alıp, belirli kurallar çerçevesinde bir takım oranlamalar yaparak⁴⁵², sütunların dizilimlerini ve yükseklikleri hesap etmiş ve yapıların orantılı şekilde görünmesini sağlamışlardır.

Buna göre; Pergamon Traianus Tapınağı 6x10 sütun sayısına sahip, üç cephesi stoalarla çevrili, 20x32 m. ölçülerinde Korinth Düzeninde peripteral bir yapıdır. Sütun kaideleri attik-ion tipinde olup başlık yüksekliği 1.27 m. sütun yüksekliği 9.72 m. iken alt çapı 1.08 m.dir. Kyzikos Hadrianus Tapınağı uzunluğu 116.23 m. olan yapının, genişliğinin ise yaklaşık 70 m.dir. 8x16 sütundan oluşan tapınağın ölçüleri net şekilde bilinemediğinden, Cyriacus'un stylobat uzunluğunun 360 ayak, genişliğinin 160 ayak olarak bahsetmesinden yola çıkıp, bir ayağın Herodotos'un bildirdiğine göre 29.6 cm. olduğu baz alınınca; tapınağın stylobatının 106.56 m. uzunluğunda ve 48.84 m. genişliğinde iken tapınağın cellası ise 140 Yunan ayağı 21.3 m, iki sütun aralığı 4.2 m, bir sütunun boyu ise 21.3 m'dir olması gerektiği düşünülür. Sütun tamburları 2.10 m çapında olup üzerlerindeki, 2.50 m. yüksekliğindeki Korinth başlıkları ile Roma Dönemi'nin bu düzendeki sahip olduğu en yüksek başlıklardır. Ephesos Serapis Tapınağı 29.20x36.70 m. ölçülerinde olup, cephesinde 8 sıra halinde yükselen sütunlar kaliteli işçilik gösteren Korinth tipi başlıklara sahiptir. Bu sütunlar yivsiz monolit tarzda yaklaşık 15 m. yüksekliğinde olup 1.52 m. alt çapa sahiptirler. Yapının toplam uzunluğunun 22 m. olduğu kesinleşmesi ise yapının anıtsallığına başka bir kanıt olmuştur. Euromos Zeus Tapınağı 14.40x26.80 m. ölçülerindeki bir stylobat üzerine oturmakta olup, 6x11 sütun sayısına sahip peripteros planlı heksastylos bir yapıdır. Yapıdaki sütun kaideleri plinthos üzerine oturan attik-ion tipi kaidelerdir (yükseklik 37.5 cm). Üsten birinci torus üstündeki yüksek tambur ile yekparedir. Plinthosların ölçüleri ise 1.25x1.25 m. kare formunda olup 17 cm. yüksekliğindedirler. Üç tamburdan oluşan sütunların başlıklarla beraber kaidersiz yükseklikleri 7.70 m. dir. Sütun başlıkları Korinth Düzeninde olup 90 cm. yüksekliğindedirler. Ana yapı ise 19 m. uzunluğundadır. Kaunos Korinth

⁴⁵¹ Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların mimari düzenleri ve oranları ile ilgili daha detaylı ayrıntılar ve bu konudaki referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

⁴⁵² Vitruvius III, III, 1 vd.

Tapınağı'nın Stylobat ölçüleri 19.70x18.85 m. olup, 6x9 sütun sırasına sahiptir. Yapının sütun özelliklerine bakıldığında peristyle ve in-antis sütunları ölçü profil ve malzeme bakımından aynı özelliktedirler. 26 yiv sayısına ait tamburların en altlarındaki parça kaideyle yekparedir bu parçanın toplam yüksekliği 75 cm.dir. Sütun kaideleri attik-ion tipinde olup yükseklikleri (tambursuz) 28.7 cm. üst çapı 65 cm. alt çapları ise 1.06 m dir. Yapıda ele geçen tüm kaideler aynı profildedirler.

Knidos Korinth Tapınağı'nın stylobat düzleminin ölçüleri ise 12.20x8.20 m.dir. Tapınaktaki tahribat dolayısıyla sütun özellikleri ve sayısı tam olarak bilinemesi de Mert'in yeniden kurma çalışmalarında oranlar doğrultusunda olması gereken ölçüler verilmiştir⁴⁵³. Buna bağlı olarak günümüze kalan parçalardan yola çıkılınca stylobat üzerine plinthos kısmı ile yekpare olarak yerleştirilmiş attik-İon kaidelere sahip olduğu anlaşılan yapıda, sütun uzunluklarının kaide ve başlıklarla beraber 6 m. olduğu düşünülmektedir. Lagina Hekate Tapınağı, stylobat ölçüleri 17.76x24.45 m. olup, Euthynteria ve stylobat oranı 8x11 sütun sayısı ile Anadolu'da bilinen tek örnektir. Pseudo dipteros olarak Korinth Düzeninde inşa edilen tapınağın anteler arasında yer alan in-antis sütunları ise İon başlıklıdır. Tapınağın peristasis sütunları attik-ion kaideli olup, dört tamburdan oluşmaktayken 6.90 m. yüksekliğe sahiptirler. 24 yivli olan sütun tamburlarından ilki ve plinthos kısmı aynı bloktan yapılmıştır (**Lev. 24c**). 1.16x1.16 m. ölçülerindeki plinthos üzerinde torus ve trochilos yer alır. Kaidelerinin yüksekliği 54 cm. dir. Başlık yükseklikleri 93 cm. ile 1.05 m. arasında, alt çap ölçüleri 64.5 cm. ile 67.5 cm. arasında değişmektedir. Patara Ante (Korinth) Tapınağı, 12.80x9.70 m ölçülerinde olup, ante ve aralarındaki sütunların kaideleri attik-ion tipindedir. Pedestal altlıklar üzerinde yükselen ante kaideleri bu altlıklarla beraber aynı bloktan yapılmıştır. Pedestal altlıkların yükseklikleri 92 cm., ante kaidelerinin ise 44 cm. dir. Ante başlıkları, yükseklikleri 85 cm. olan üç katlı Korinth tipi başlıklardır. Aynı zamanda çatıyı taşıyan dört sıra Korinth sütunu bulunmaktadır. Adada D Tapınağı, cephesinde 4 sütunun bulunduğu prostylos planlı bir yapı olup, genel ölçüleri itibari ile 19.17x10.85 m.dir. Tapınağın yivsiz sütunları kaideler üstünde yükselmektedir, bu kaideler altta 10 cm. yükseklikte plinthos ve üstte iki torus arasında bir trochilustan oluşan attik-ion tipindedirler (yükseklik 33 cm., çap 70 cm.). Merkezdeki iki sütun aralığı 3.32 m. iken yanlardaki aralık ise 2.15

⁴⁵³ Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların bu bölümde bahsedilen mimari düzenleri ve oranları ile ilgili daha detaylı ayrıntılar ve bu konudaki referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız

m.dir. Sütun başlıklarının ise hiçbiri bulunamamıştır. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı, Korinth Düzeninde prostylos planlı tapınağın genel ölçüleri 14.20x27.95 m.dir. Ayrıca 4x3 sütun düzenlemesine sahip yapı bu yönden bölgede çok görülmeyen bir düzenlemeye sahiptir. Sütun kaideleri kare altlıklara (plinthos) sahip attik-ion yapıdadırlar (yükseklik 43cm). Tamburlardan oluşan yivli mermer sütunlar 7.26 m. yüksekliğindedirler. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı'nın Korinth Düzenindeki sütun başlıklarının yükseklikleri 1 m. çapları ise 92 cm. dir. Kremna Hadrianus Tapınağı'nda ise 3 tanesi yan yana ele geçen sütun tamburları 24 yivli olup çapları 0.90-1.00 m. arasında değişmektedir. Sütun başlıkları Korinth Düzeninde olup fazlaca tahrip olmuşlardır. Başlıklar 93 cm. yüksekliğe 87 cm. çapa sahiptir. Ön cephesinde 6 sütuna sahip bir yapıdır. Kremna Antoninus Pius Tapınağı, yivli sütunları sekizgen postamentler üzerine oturtulmuşlardır. Yüksekliği 98 cm. olan postamentler, sütunlar ile beraber işlenmişlerdir. Sütunların üst çapı 52 cm.dir. Yüksekliği 66 cm. olan Korinth Düzenli sütun başlıkları, ante plaster (yükseklik 62 cm.) başlıklarından biraz daha yüksektir. Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı, peripteral 6x11 sütuna sahip olup, 26.80x13.80 m. ölçülerindedir. Yivli sütunları Niemann'a göre 7.50 m., Waelkens'e göre 6.52 m.dir. Yekpare sütunların sahip olduğu kaideler attik-ion düzenindedir ve plinthos yükseklikleri 43 cm. dir. Sütun başlık yükseklikleri ise 90-85 cm. arasında değişmektedir⁴⁵⁴. Termessos N1 Tapınağı genel ölçüleri ise 15.85x11.50 m. olup, pronaosun önünde 6, yanlarında ise 2 sütun vardır ve bu sütunlar pronaosun en uçtaki sütunları ile ante duvarı arasındadır. Yivsiz sütunlar sekiz köşeli alçak postamentler üzerine oturtulmuştur. Postamentler ile attik-ion düzenindeki sütun kaideleri (yükseklik 55 cm.) aynı düzlem üzerinde yer almaktadır. Cephedeki sütun sırasındaki aralıklar, yanlara göre daha geniştir. Termessos N2 Tapınağı, 12.45 m. uzunluk ve 8.45 m. genişlik ile dikdörtgen bir yapıdadır. 2.57 m. yüksekliğindeki bir podyum üzerinde yükselen tapınağın, kendi uzunluğu ise podyum hariç 6.87 m. dir. Pronaosta attik-ion kaidelere sahip işlenmiş sekiz köşeli postamentler kullanılmıştır ve üzerlerinde 5.04 m. yüksekliğinde yivsiz dört adet sütun bulunmaktadır. Bu sütunların üzerindeki başlıklara ise ulaşılamamıştır. Side N1 Tapınağı stylobat düzleminin ölçüleri 16.37x29.50 m.dir. Korinth Düzenindeki peripteros planlı yapı 6x11 sütun ile düzenlenmiştir. Attik-ion tipindeki sütun kaidelerinin yüksekliği 61 cm.dir ve

⁴⁵⁴ Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların bu bölümde bahsedilen mimari düzenleri ve oranları ile ilgili daha detaylı ayrıntılar ve bu konudaki referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız

altlarında kare yassı levha şeklinde plinthoslara sahiptir. Kaidelerin üzerinde yükselen sütun gövdeleri 24 yive sahiptirler. Sütunların taban çapı 1.08 m. üst çapları ise 89 cm.dir. Sütun başlığı ise iki sıra şeklinde etli akanthus yaprakları ile bezenmiştir ve yüksekliği 1.12 m. dir. Kaideden itibaren sütun başlığına kadar olan yükseklik toplam 8.85 m. dir. Pessinus Korinth Tapınağı, ön cephesinde in-antis sütunları ile peripteros (6x11 sütun sayısı) plana sahip Korinth Düzeninde bir yapıdır. 13.70x24.10 m. ölçülerindeki yapının yüksekliği yaklaşık 7.60 m.dir. Pronaos ölçüleri 8.20x9.15 m. dir ve 10.20x9.15m. ölçülerindeki cellanın büyük bir kısmını kaplamaktadır⁴⁵⁵. Elaiussa Sebaste Tapınağı, 6x12 sütun sayısına sahip peripteros planlı bir yapıdır. Stylobat düzleminin ölçüleri ise 32.90x17.60 m.dir. Tapınağın in situ şekilde ele geçen yedi adet sütun parçasından sütunların attik-ion kaidelere sahip 24 yivli tamburları oldukları belirlenmiştir. Korinth Düzenindeki başlıkları ise iki kısımdan oluşmaktadır. Alt kısmın yüksekliği 62 cm iken üst bölümünün yüksekliği ise 75 cm. dir. Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı, 8x14 sütun sırasından oluşan pseudo dipteros planlı Korinth Düzeninde bir tapınaktır. Tapınağın stylobat düzleminin ölçüleri ise 39.20x22.20 m.dir. Tapınağın yivli sütunları plinthoslu attik-ion kaideler üzerinde yükselmekte olup 12 tamburdan oluşmaktadırlar. Korinth Düzenli başlıklara sahip sütunların toplam uzunlukları ise 9.28 m.dir. Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı Korinth Düzeninde olup, 33.70x21.20 m. ölçülerindedir. 6x12 sütun sayılı peripteros planlı yapıda yivli sütunların birçoğu ayakta ve kısmen tahrip görmüş iken, dört tanesi başlık kısımlarına kadar korunabilmiştir. Sütun kalınlıkları ise yüksekliklerinin ¼ oranındadır.

Kullanılan Malzeme⁴⁵⁶

Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların inşasında, ağırlıklı olarak yerel taşların ve mermerin kullanıldığı görülür. Buldukları bölge itibari ile beyaz, kahverengi sarımtırak ve pembemsi renklere sahip çeşitli kireç taşları, kum ve çakılların sıkışmasıyla oluşan konglomera tortul kayacı, deniz kenarlarında başkalaşım yoluyla oluşan kıyı taşı, volkanik lavların soğuması ile oluşan andezit,

⁴⁵⁵ Bu durum genellikle erken ve orta Hellenistik Dönem tapınaklarında görülen genişlik etkisini arttırmak için yapılan bir tasarımdır. Daha sonraki dönemde daraltılan bu bölümde in-antis iki sütun ya da prostylos dört sütun bulunmaktadır. Bkz. Waelkens 1986: 44-45.

⁴⁵⁶ Söz konusu tapınakların inşa malzemelerine yönelik tartışmalar ve bu konudaki referanslar burada tekrar sunulmayacaktır. Tapınaklarda kullanılan yapı malzemeleri için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız. Ayrıca tapınak-kullanılan malzeme eşleşmesi için Tablo 4'e bakınız.

Anadolu Korinth Tapınak Mimarisi'nde kullanımı görülen malzeme grubunu oluşturur (Tab.8)⁴⁵⁷.

Pergamon Demeter⁴⁵⁸, Ephesos Hadrianus, Kaunos Korinth, Sagalassos Antoninus Pius, Patara Ante, Pisidia Antiokheia Augustus ve Adada D tapınaklarındaki uygulamalarda, mermerden cephe düzenlemesi için ya da kaplama elemanı olacak şekilde faydalandığı görülürken, ana yapı duvarları ve temellerinde ise andezit ile kireç taşı malzemelerden faydalandığı görülür. Pergamon Traianus, Ephesos Serapis, Ankyra Augustus, Knidos Korinth, Lagina Hekate, Side N1, Side P, Side Thyke, Pessinus ve Kyzikos tapınaklarının ise yardımcı malzemeler ve bazı kaplama elemanları dışında neredeyse tamamının mermerden yapıldıkları görülür.

Özellikle Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisinde kireç taşı kullanımının yaygın olduğunu görürüz. Buna göre; Adada D Tapınağı, yapımında kentteki diğer tapınaklarda da olduğu gibi yakın çevreden temin edilen kireçtaşı kullanılmıştır. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı, inşasında ise gri, beyaz ve sarımtırak renklere sahip kireç taşı yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı, bulunduğu kentin çevresinden temin edilen mermer benzeri kireç taşından inşa edilmiştir. Cella duvarları düzgün kesilmiş kireç taşından isodomik teknikte örülmüştür. Sagalassos Dionysos Tapınağı'nda görülen pseudo isodomos tekniğinde örülen duvarlar, kent çevresindeki ocaklardan temin edilen kireç taşı bloklarla oluşturulmuştur. Termessos N1 Tapınağı'nın cella duvarları kireç taşından inşa edilirken iç ve dış yüzeyleri sade bırakılmıştır, pronaos ile naosu ayırın nişli duvar ise düzgün isodomik örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Termessos N2 Tapınağı cella duvarları ise, pseudo isodomik düzende düzgün kesilmiş kireçtaşından örülmüştür.

Pisidia Bölgesi tapınak mimarisinde kullanımı yoğun görülen kireç taşının, hemen yakınındaki aynı coğrafi ve jeolojik özelliklere sahip Pamphylia Bölgesi'nde de eşdeğer bir kullanımı vardır. Bu bölgedeki Side Dionysos Tapınağı

⁴⁵⁷ Korinth Tapınaklarında temel yapı malzemesi olarak kullanılmış olan mermer, andezit, kireç taşı, kum taşı, kıyı taşı ve konglomeranın jeolojik oluşumu ve Anadolu coğrafyasındaki dağılımı için Bkz. Güney 1994.

⁴⁵⁸ Pergamon'daki mermer mimari uygulamalardaki artış II. Eumenes zamanından sonra görülmektedir. Bu dönem itibarıyla mermer, değerli ve nadir bir ham madde olarak karşımıza çıktığı için genellikle mimari süsleme elemanlarında ihtiyatlı şekilde kullanıldığı görülür. Bkz. Stephan 1931: 28.

Sarımtırak renkli sert kireçtaşından inşa edilmiştir. Tüm yapılarda kullanılan malzemelerin lokal kaynaklar göz önüne alınarak ihtiyaçlar doğrultusunda tedarik edildiği görülse de, bu konudaki tekil örneği oluşturan Notion Athena Polias Tapınağı'nda, yapı malzemesi olarak Mykale'den getirilen gri-mavi lokal mermer kullanıldığı tespit edilmiştir⁴⁵⁹.

Alt yapıda, Topoğrafyanın düzensizliği dolayısıyla ana kayanın tıraşlanarak veya desteklenerek inşa edildiği ve yapının bir parçası haline getirildiği tapınaklar; Lagina Hekate Tapınağı, ana kayadaki boşluklar dolayısıyla kesilen ve desteklenen konglomera taşlar ile kot seviyesi ayarlanmıştır. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı, podyumu ana kayanın tıraşlanması ile oluşturulmuştur. Side N1 Tapınağı, yontularak düz bir düzlem elde edilmiş doğal konglomera tabakasının üzerine oturtulmuştur. Kenarlarında konglomera tabakasının kademeli olarak işlenmesiyle meydana getirilen basamak yapısı üç krepis (kademe) den oluşmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Korinth Düzeninin getirdiği anıtsallık, estetik algı, özellikle cephe ve başlık süslemelerindeki detaycılık, kullanılan yapı malzemesini direk olarak etkilemektedir. Bu duruma ters açıdan da bakmak mümkündür. Ham maddeye ulaşılabilirlik, temin edilebilmesindeki ekonomik ve teknolojik gelişmeler, yapılarda görülen mermer kullanımının artmasına sebep olmuştur. Mermer diğer malzemelere göre daha kaliteli ve ince gözenekli olduğu için, taşın üzerine istenilen nitelikte süslemeler yapılabilmesine, dolayısıyla Korinth Düzeninin rahatlıkla uygulanabilmesine olanak tanımaktadır.

Buna göre, Korinth Düzenli tapınakların cephe düzenlemesinde temin edilebilir ölçüde en fazla görülen malzemenin mermer olması, doğal bir sonuçtur. Ne yazık ki bu sonucun günümüzde görülen olumsuz yönü ise, mermerin yeniden kullanımına ilişkindir. Özellikle mermerin kullanıldığı yapılarda görülen tahribat, sonraki evreler de hatta yakın tarihlerdeki devşirme uygulamaların bir sonucudur. Bu da mermerin dayanıklılığı ile tercih edilen ve yeniden kullanıma müsait olan bir malzeme olmasından kaynaklıdır. Kyzikos Hadrianus Tapınağı'ndaki gibi, Hadrianus Tapınağı da dâhil kentte bulunan birçok mermer yapı malzemesinin

⁴⁵⁹ Söz konusu tapınakların inşa malzemelerine yönelik tartışmalar ve bu konudaki referanslar burada tekrar sunulmayacaktır. Tapınaklarda kullanılan yapı malzemeleri için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız. Ayrıca tapınak-kullanılan malzeme eşleşmesi için Tablo 4'e bakınız.

yakılarak kireç yapılması. Hadrianus Tapınağı'nda bunu doğrular nitelikte Orta Çağa ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait kireç kuyularının ortaya çıkartılması, mermer yapıların tahribata neden bu denli açık olduğunun başka bir somut örneğidir.

İnşa Tarihi⁴⁶⁰

Pergamon krallığının Roma'ya vasiyet yoluyla geçmesi ile (MÖ 129) Asya Eyaleti'nin kuruluşundan hemen sonraki otorite boşluğundan istifade eden korsanlar, Dağlık Kilikya'da, Likya, Pamphylia ve Psidya'da yuvalanıp bölgedeki kentleri ve tapınakları talan etmiştir. MÖ 28 yılında Roma İmparatorluğu her konuda yeniden yükselişe geçerek. MÖ 27 yılında, Principatus Dönemi'nin başlaması ile bölgedeki güvenliği sağlamış ve MS 284 yılına kadar sürecek olan yapısal değişikliklere, yeniden organize edilen yapılaşmaya olanak sağlamıştır⁴⁶¹. Anadolu'da özellikle Korinth Düzenindeki yapılarda görülen uygulamaların, bu dönem aralığına denk gelmesi şaşırtıcı değildir. Roma egemenliğinde Anadolu'daki imar faaliyetlerinin artmış olduğu ise daha önceki bölümlerde belirtilmiştir. Anadolu'nun bu döneminde yeni yapılan veya mevcut yapılarda, siyasi faktörlerin şekillendirdiği mimari anlayışının, getirdiği yenilikler söz konusudur. Bu yenilikler, Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren gelişen farklı üslupları ve stilleri oluşturmuştur. Bu bağlamda Anadolu'da Korinth Düzeninde inşa edilen yapıların tarihlendirilmesinde, mimari parçaların stil kritiği önemli bir rol oynamaktadır.

Tarihlendirilmesi stil kritik ve yazıtlar yardımı ile yapılan tapınaklar⁴⁶² şunlardır;

Lagina Hekate Tapınağı: MÖ 81 yılında Mithridates'e karşı kazanılan savaşın anısına tapınağın bulunduğu kutsal yerin dokunulmazlığını onaylayan Roma Senatosu'nun kararı cella duvar bloklarının bazılarında yer alır ve terminus ante quem olarak kabul edilmektedir. Frizlerde, MÖ 2. yy.ın ilk yarısında görülen savaş ve kargaşa döneminin ardından gelen barış ve dostluk ön plana çıkarılmıştır (**Lev. 24e**). Bunlardan en önemlisi tapınağın batısında bulunan Gigantomakhia

⁴⁶⁰ Burada bahsedilen konu hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

⁴⁶¹ Serdaroğlu 2004: 3; İplikçioğlu 2007: 48-49.

⁴⁶² Burada bahsedilen tapınaklar kronoloji oluşturacak şekilde sıralanmıştır. Bu tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara, dipnotlara ve Tablo-6'ya bakınız.

Bergama Zeus Altarı'nın frizlerinde işlenmiştir. MÖ 150 tarihine verilen ve tarihi kesin olan Bergama Zeus Altarı'ndan daha sonra yapıldığı ileri sürülmektedir. Barok ifadelerin burada da bulunması stil kritik açısından önemlidir. Kuzeydeki Amazonamakhia sahnesinde Roma etkisi olduğu görülmektedir. Bu nedenle stil kritik yöntemiyle yapılan çalışmalarda frizler MÖ 125'ten itibaren Augustus Dönemi'ne kadarki zaman dilimi arasına yerleştirilmektedir. Stil olarak görülen bazı nüanslar, değişik atölyelerden gelen ustaların çalıştığını gösterir.

Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı: Yapıldığı bölgede varlığı bilinen büyük bir Augustus Kültü tarihi kaynaklarda geçmektedir. Antiokheia'da MÖ 25 civarı Colonia Caesarea adıyla kurulan koloni ve buraya Augustus tarafından gönderilen veteranların minnettarlıklarını göstermek için Augustus Kültünü kurdukları düşünülmektedir. Aynı zamanda stil ve bezeme özelliklerine göre de tapınak Augustus Dönemi'ne verilmektedir.

Side Dionysos Tapınağı: Cella duvarına ait Korinth Düzenli yarım sütun başlıkları Augustus Dönemi özellikleri göstermektedir. Üst yapı elemanlarının incelenmesiyle Anadolu'da Augustus Dönemi'ne ait tapınaklara bir yenisi eklenmiş olup, tapınakta Korinth Düzeninin seçilmiş olması ve yapının pseudo peripteros planda yapılması Nîmes Maison Carrée Tapınağı ile etkileşim içinde olduğunu, hatta aynı tarihlerde yapıldığını gösterebileceği belirtilmiştir⁴⁶³.

Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı: Bu alandaki yapıların çoğu Geç Frig Dönemi yapılarının üzerine inşa edilmiş İmparatorluk Dönemi yapılarıdır. Hellenistik Dönem'de neredeyse terk edilmiş bir izlenim veren kentteki İmparatorluk Dönemi yapıları Pessinus'un Galatia Eyaleti'ne dâhil edilmesiyle (MÖ 25) başlayan şehircilik faaliyetlerinin bir sonucudur⁴⁶⁴. Ayrıca tarihi ve ait olduğu kült ile ilgili olarak Ankyra'daki Augustus ve Roma Tapınağı'nın sol antesinin üzerindeki yazıtta belirtildiği üzere, Silvanus'un Pessinus'da kamusal bir ziyafet düzenlediği ve sonra Pessinus'a imparatorun betimlendiği bir tanrı heykeli diktirdiği anlatılmaktadır. Bundan yola çıkılarak Pessinus'a İmparatorluk Kültünün girdiği açıkça anlaşılabilir. Dört yıl sonraki Helvius Basilas Dönemi'nde ise Pessinus'da bir hekatomb düzenlenmiş ve üzerinde hexastylos bir tapınağın olduğu sikkeler basılmıştır. Sikkeler ve hekatomb, bir tapınağın tamamlanması ya da açılışı için uygun kutlamalardır. Kybele Tapınağı da tam bu sırada, kentte resmi

⁴⁶³ Büyükkolancı 2005: 10.

⁴⁶⁴ Waelkens 1986: 38-39.

olarak kabul edilen İmparatorluk Kültünün kendine ait bir tapınak ya da kutsal alana ihtiyaç duyduğu dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Bu yüzden yapıyı bir Sebasteion olarak tanımlayıp Basilas Dönemi sikkelerindeki hexastylös tapınakla ilişkilendirmek mümkündür⁴⁶⁵.

Ankyra Augustus ve Roma Tapınağı: Tapınağın inşa tarihiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Krencker ve Schede yapıda Hermogenes tarzı bir plan uygulanmasının varlığını savunarak bu uygulamayı Hellenistik Dönem ile bağdaştırırken, bu görüşe daha sonraları Lauter de katılmıştır. Mitchell ise yapıdaki Res gestae Divi Augusti yazıtından yola çıkarak tapınağı Geç Augustus-Erken Tiberius Dönemi'ne tarihlenmiştir. Fakat yapının en önemli unsuru olan cellasındaki yazıt ve bu bölümdeki mimari stil, birçok araştırmacının yapının Augustus Dönemi'nde inşa edildiği yönündeki genel görüşünün temelini oluşturur. Kadioğlu ve Görkay cella kısmının mimari süslemeleri ve düzenlemelerinin Hellenistik Dönem Anadolu özelliğlerinde olmasının tapınağın yapımından çok önce tasarlanıp uygun ekonomik şartlar sağlanana kadar kent arşivinde bekletilmesine bağlanabilir. Dolayısıyla belki de bu hazır projenin uygulanması yapıyı tarihlendirmede karışıklığa yol açmıştır. Peristasis kısmının ise sonradan açığa çıkan ihtiyaç doğrultusunda yapıya eklenmesi muhtemeldir. Cella duvarlarının üstünde yer alan ranke frizinde Nike figürleri yer almaktadır ve tanrısallaştırılmış Julius Caesar'ın Forum Romanum'daki tapınağında görülen uygulamasıyla benzerdir. Kesin olan ise peristasis kısmının Roma Dönemi özelliklerinde olup cellasındaki yazıtlarla yapının İmparatorluk Kültüne dâhil olduğunun bilinebilmesidir⁴⁶⁶.

Elaiussa Sebaste Tapınağı: Bulunduğu Elaiussa Sebaste Antik yerleşimi Roma ve Bizans Dönemi'nde Dağlık Kilikia'nın önemli bir liman kenti durumundadır. Septimus Severus Dönemi'ne kadar olan süreçte bölgenin başkenti durumundaki kent MS 2. yy. sonlarına doğru önemini yitirmiştir. Kentin gelişmişliğini gösteren yapılar Augustus ve Arkhelaos Dönemi'nden itibaren görülmeye başlanır. Roma'ya özgü özelliklerde karşımıza çıkan bu yapılar Doğu Akdeniz Bölgesi içerisinde değerlendirildiğinde öncü sayılabilecek şekilde erken tarihlere dayanmaktadır. Mimari özellikleri dikkate alındığında MS 1.yy. ortalarından sonra Flaviuslar Dönemi'nde inşa edildiği düşünülür. Yapı MS 5.

⁴⁶⁵ Waelkens 1986: 67-70.

⁴⁶⁶ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

yy.ın sonunda kiliseye çevrilmiş, daha sonrasında ise depremlerde gördüğü tahribat dolayısıyla terk edilmiştir.

Pergamon Traianus Tapınağı: Çevresinde bulunan bir yazıt yardımıyla Traianus ve Zeus Philios'a adanan tapınağın yapımına MS 114 yılından birkaç yıl önce başlandığı anlaşılır. Traianus adına yapılmış olsa da bu yapıdaki mimari ve sanat anlayışı Hadrianus Dönemi özellikleri taşır. Bu yapıdaki gibi MS 2. yy.ın ilk çeyreğine ait Korinth başlıklarında aralıklı düzenlenmiş alt sıra akanthus yaprakları arasından yükselen üst sıra akanthus yaprakları, oldukça yüzeysel iki kanalla belirtilmiş ve yaprak gözleri kapalı damlalar halinde işlenmiştir. Kalathos ise tektonik bir yapı oluşturur. Üst sıra akanthus yapraklarının uzun saplarla yukarıya doğru yükseltilmesi, MS 2. yy.ın ilk çeyreğinde görülen zengin Hadrianus stilini yansıtır. Akanthuslarda kanallar derince oyulmuş; akanthus yaprakları dışı doğru plastik olarak açılmıştır. İnce ve derin damarlar yuvarlak bitimli yaprak uçlarına dek uzatılırken, yaprak dişi aralarının ayrıntılı biçimde derince oyulması ile ışık-gölge etkisi belirginleşir. Üst sıra akanthus yapraklarının zemine yarı gömülü olması Ephesos Pallio Nympheiumu'ndan beri görülmektedir. Aynı özellik Ephesos Hadrianus Tapınağı'nda da görülür. Konsolların alt bölümündeki akanthus yapraklarının yanından çıkan volütler diğer yandan gelen volütlerle birleşerek Medusa başlarına zemin oluşturmuştur. Volütlerin üzerinde yer alan Medusa başları tam olarak bitirilememiştir. Konsol başlangıçlarında yer alan akanthus yaprakları Hadrianus Dönemi özelliklerini yansıtmaları bakımından oldukça önemlidirler.

Notion Athena Polias Tapınağı: Etrafını Dor Düzeninde bir stoa çevirmekte olan yapı Hellenistik Dönem'den beri var olup, İmparator Hadrianus Dönemi'nde (MS 2. yy ilk çeyreğinde) bugünkü görünümünü kazanmıştır. Tapınak, frizlerinde boğa başlarını (bukranion) destekleyen defne yapraklarından yapılmış çelenklerle (Girland) süslenmiştir. Ayrıca kazılarda kolossal kült heykelinin parçaları bulunmuştur⁴⁶⁷.

Ephesos Hadrianus Tapınağı: Tapınağın architrav bloğunun üzerindeki yazıt yardımıyla inşa tarihi kesin olarak bilinebilmektedir. Bu yazıttan yola çıkarak Ephesos Hadrianus Tapınağı MS 117-118 yılları arasında inşa edilmiştir. Tapınak Antik Dönem'deki bir depremde muhtemel olarak yıkılmış ve orijinal malzemeleri

⁴⁶⁷ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

ile tekrar inşa edilmiştir. Cella girişinin üstünde belden yukarısı çıplak şekilde tasvir edilmiş Medusa figürleri akanthus çanağı içinden çıkar şekilde ana dalları tutmaktadır. Buradaki bitkisel bezemelerin benzeri Celsus Kütüphanesi'nin plasterlerinde de görülür. Friz kuşağında bitkisel motiflerin yanında rozet motifi şeklinde kullanılan hayvan ve mitolojik yaratık tasvirleri ise Anadolu'da ilk kez Hadrianus Tapınağı'nda görülür.

Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı: Yivli sütunları plinthoslu attik-ion kaideler üzerinde yükselmekte olup 12 tamburdan oluşmaktadırlar. Korinth Düzenli başlıklara sahip sütunların toplam uzunlukları ise 9.28 m.dir. Başlıklar Hadrianus Dönemi özelliği gösterirler. Sütunların taşıdığı architrav üç fascialı olup fasciaları inci paye dizileri ile birbirinden ayrılmaktadır. Architrav bloğunun üstünde yer alan friz kuşağında Nikeler tarafından taşınan girlandlar aralarda da rozet şeklinde çiçekler doldurma motifi olarak görülür. Girland motifi friz kuşağında dengeli olarak dağılmıştır ve bu Hadrianus Dönemi özelliğidir. Friz kuşağı üstte dış sırası ile çerçeveslendirilmiştir. Üst yapıya ait geison ve sima kısımları aynı mimari blok üzerine işlenmişlerdir. Bulunduğu kent Roma Dönemi'ndeki iskân faaliyetlerinde Dağlık Kilikia'nın askeri ve ekonomik anlamda önemli kentleri arasındaki yerini almıştır. Kentteki en önemli yapılardan biri olan bu tapınak MS 2. yy.a ait olup, MS 5. yy.da gördüğü köklü değişikliklerle kiliseye dönüştürülmüştür.

Kremna Hadrianus Tapınağı: Mimari elemanlarındaki bezemelerin benzerlerinin saptanması ve kıyaslanması yoluyla Büyükkolancı tarafından, Mitchell'in de öngörülerinden faydalanarak Hadrianus Dönemi'ne verilmektedir (MS 117-138). Yapının stil özelliklerinin gösterdiği dönem ve ayrıca bölgede varlığı bilinen İmparator Kültü, yapının Hadrianus'a adandığına işaret etmektedir. S.Mitchell çalışmalarında halen daha kabul görmekte olan bu düşünceyi ortaya koymuş ve savunmuştur⁴⁶⁸.

Kyzikos Hadrianus Tapınağı: Bulunduğu Kyzikos Kenti MS 10.11.117 yılında meydana gelen deprem ile tahrip olmuştur. MS 124 yılında Anadolu gezisindeki İmparator Hadrianus, Kyzikos'a geldiğinde, kentin onarılmasına ve Jupiter (Zeus) Tapınağı'nın inşasına yardım etmiştir. Halk da yapılacak olan tapınağı Hadrianus'a adanmış ve inşasına başlamıştır. Böylece Pergamon ve

⁴⁶⁸ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

Smyrna'dan sonra Anadolu'da İmparator tapınağı inşa eden kent, Kyzikos olmuştur. Bununla ilgili olarak Aristides, MS 167'de Hadrian Tapınağı'nın kuzeyindeki Agora'da yaptığı bir konuşmada tapınağın alınlığında, yapının Hadrianus'a ithaf edildiğini belirten yazıtın olduğunu bildirir. Hadrianus ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenen mimari bezeme parçaları ise tapınağın farklı dönemlerde tekrar tekrar onarım gördüğüne ilişkin başka bir kanıttır. Ele geçen plastik eserlerin bazılarını, naos kısmının duvarları üstünde yer alan MÖ 2. yy.da dini ve mimari yapılarda sıkça görülmeye başlanan Medusa başları oluşturur. Tapınağın mimari bezemelerine değinilecek olursak, tahribattan dolayı kompozisyon bütünlüğü oluşturulacak bilgilerden yoksun bir yapıdır. Üst yapı öğeleri arasında çoğunluğunu Korinth başlıklarının oluşturduğu, altta dış sırası, üstte astragal, yumurta dizisi ve kenger yaprakların korunduğu büyük bir mermer blok, bitkisel bezelere sahip, altın yaldız ve kırmızı-mavi boyaların kullanıldığı parçalar halinde aslan başı üç çörtten ele geçirilmiştir. Ayrıca ele geçirilen bir friz parçasında Parthlarla yapılan savaşın betimlendiği bir sahne görülür.

Sagalassos Dionysos Tapınağı: Postamentli kaidelerin üzerinde yükselen yivli sütunlara sahip tapınağın, ele geçirilen plaster başlıklarından Korinth Düzenli olduğu net olarak saptanabilmiştir. İki sıra akanthus yaprakları ile bezenen plaster başlıkları, derin oluklarıyla oluşturulan ışık gölge oyunları ile etkileyici bir görünüme sahip olup, Antiokheia Augustus Tapınağı'nda da görüldüğü şekilde architravin altında yer alan friz sırasını sınırlandırmaktadır. Yapıyı tarihlendirmede önemli bir yeri olan Korinth Düzenindeki plaster başlıklarında Hadrianus Dönemi (MS 115-120) Ephesos-Pergamon Okulu etkileri görülür. Bu başlıkların bir benzerine Ephesos Celsus Kütüphanesinin üst katında rastlanılır. Üç fascialı architravda (yükseklik 54-56 cm.) fascialar arası inci dizileri ile sınırlandırılmıştır. Taç kısmında ise altta İon kymationu ve bunun üstünde lotus palmetten oluşan bezemeler yer almaktadır. Soffitler, Pergamon Traianus Tapınağı, Ephesos Celsus Kütüphanesi ve bölgedeki bir diğer tapınak yapısı olan Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'ndaki ile benzer özelliktedir⁴⁶⁹.

Termessos N2 Tapınağı: Pisidia Bölgesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen ve aralarında Termessos N2 Tapınağı'nın da bulunduğu çok sayıda tapınak bulunmaktadır. Tapınağın inşa tarihi ile ilgili ise farklı görüşler

⁴⁶⁹ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

mevcuttur. Bu tartışmalar Hadrianus Dönemi ve Geç Roma Dönemi arasındadır. Büyükkolancı Termessos N2 Tapınağı'nın tarihlenmesinde mimari süslemelerin incelenmesinden faydalanarak Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmesi gerektiğini düşünür. Stilistik açıdan özdeş örneklerle birlikte incelendiğinde N2 Tapınağı'nın friz bezemeleri Sagalassos Dionysos Tapınağı bezemeleri ile büyük benzerlikler içermektedir bundan yola çıkılarak Geç Hadrianus ile Erken Antoniler Dönemi arasında inşa edilmiş olması daha muhtemeldir (MS 140-150). Tapınağın arka cephesinin günümüzde alınlığa kadar ayakta kalabilmesi, tarihlendirme çerçevesinde üst yapı elamanlarının stilistik açıdan ele alınmasına ve bu yönden yoğunlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Tapınağın güneybatı köşesinde in situ vaziyette bulunan plaster başlığı, en yakın benzeri olan N1 Tapınağı'ndaki başlıklarda olduğu gibi altta iki sıra akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Üst uçları kabarık yaprakların omurgaları ve damarları belirginken köşe volütleri üst sıradaki yaprak sırasına uygun yay şeklini almıştır. Abaküs ortasında rozet şeklinde bir çiçek yer alır, buna benzer başlık uygulamalarına Ephesos Celsus Kütüphanesi'nin üst katında, liman hamamlarında ve Pergamon Demeter Tapınağı'nda da rastlanılır. N2 Tapınağı sade bir cephe düzenlemesine sahip olsa da, Adada Tapınaklarında görülen Traianus Dönemi aşırı sadeliği ve İon Düzeni, Termessos N2 Tapınağı'nda biraz değişmiş, düz yüzeylerin en azından frizlerde flüt sıralarıyla doldurulmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Termessos N1 Tapınağı: İnşası MS 2. yy.ın ikinci yarısına tarihlenmektedir (MS 140-150). Mimari bezemeleri Hadrianus Dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen Nikaia Lefke Kapısında, girişin her iki yanında da Termessos N1 Tapınağı nişleri ile benzerlikler taşıyan nişler kullanılmıştır. Kullanılan sütunlar kaliteli işçiliğe sahip Korinth başlıkları ile tamamlanmıştır, kırık parçalar halinde ele geçen Korinth başlıklarının ölçüleri tam olarak bilinemese de, sağlam ele geçen ante başlığının uzunluğu 60 cm. olduğu belirlenmiştir ve kullanılan plaster başlıkları ile sütun başlıkları aynı stildedir. Bu başlıklarda kullanılan akanthus yapraklarının benzerlerine Sagalassos Dionysos Tapınağı'nın ante köşelerindeki plaster Korinth başlıklarında da rastlanılır⁴⁷⁰.

⁴⁷⁰ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

Termessos N6 Tapınağı: Sütun kaideleri ele geçirilemese de plinthoslu ve attik-ion profilli toikhobat sırasından yola çıkılarak kaidelerin de aynı profilde olmaları gerektiği düşünülmüş ve ele geçirilen parçalardan sütunların ise yarı yivli oldukları belirlenmiştir. Korinth Düzenindeki ante plaster başlığı (yükseklik 60 cm.) yapının tarihlendirilmesinde bölgedeki diğer tapınlarda görüldüğü gibi belirleyici eleman olmuştur. Kalathos kısmı iki sıra akanthus yapraklarıyla bezeli olan başlığın cephelerinde ortadakileri yüksek tutulan üç adet yaprak vardır. Damarlı yapıda verilen bu yaprakların uçları kıvrık olup çıkıntı yapmaktadır. Kaulisleri düz bırakılmıştır. Genel olarak N6 Tapınağı'nın ante başlıkları, Pergamon Traianus Tapınağı ve Sagalassos Dionysos Tapınağı başlıklarıyla benzerlikler göstermekte olup, Hadrianus ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı: Tarihlenmesi farklı dönemlerde yapılmış farklı bölümlerinin stil özelliklerine dayanılarak evrelere ayrılmıştır. Günümüzde tapınağa ait batısındaki sunağın sadece temeli ve cella duvarlarının birkaç sırası ayakta kalabilmiştir. Tapınlardaki tahribattan dolayı mimari parçalar çevreye dağılmıştır. Kentteki 1884 yılındaki araştırmalarında Lanckoroski ve ekibi tapınlarda bulunduğu bir architrav parçasında Hadrianus adını belirlemişlerdir ve aynı architrav üzerinde 1885 yılında Antoninus Pius adını görerek daha sonraları birçok bilim adamı tarafında da kabul görecektir şekilde tapınağı Antoninus Pius'un yaptırdığı ve İmparatorlar Kültüne adadığı fikrini ortaya koymuşlardır. Buna karşılık yapının mimari unsurları stilistik açıdan Geç Traianus ve Erken Hadrianus Dönemi özellikleri göstermektedir ve daha geç değillerdir. Waelkens ve Vandeput'un önerdiği gibi Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'nın inşasına Hadrianus Dönemi'nde başlanılmış olmalıdır. Ne var ki İmparatorun 138 yılındaki ölümünden sonra İmparator Antoninus Pius tarafından tamamlatılıp yapıyı kendisine ve İmparatorluk Kültüne adamıştır.

Side N1 Tapınağı: Tarihlendirilmesiyle ilgili ilk çalışmaları yapan Mansel, tapınağın bezeme stillerinden yola çıkarak yapıyı MS 150 civarına tarihler ve Antoninus Pius Dönemi'nde yapılmış olabileceğinden bahseder. Daha sonraları yapılan çalışmalarda yine mimari bezemelerin ışığında Hadrianus Dönemi olması gerektiği belirtilmiştir. Pisidia Bölgesi'nin diğer kentlerinden olan Sagalassos'taki Antoninus Pius Tapınağı ile N1 Tapınağı'nın plan özelliklerinin benzerlikler

göstermesi, Mansel'in iki yapının da Antoninus Dönemi'nde yapılmış olabileceği fikrine, ayrıca bu açıdan da dikkat çekmesine sebep olmuştur⁴⁷¹.

Euromos Zeus Tapınağı (Zeus Lepsynos): Özellikle mimari süslemeleri ve Korinth başlıklarındaki karakteristik üslup ile MS 2. yy. ortalarına tarihlenmektedir. Tapınakta Serdaroğlu başkanlığında 1969-70 yılları arasında yapılan çalışmalarda Hellenistik Dönem'e ait tapınağın mimari izlerine rastlanılmış ve aynı zamanda yapının tam adı belirlenebilmiştir. Kapısının güneydoğu sövesi hala ayakta olup 55 cm. genişliğe sahiptir üzerindeki üç fascianın aralarındaki İon kymationu süslemeleri Side N1 ve Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'ndaki kyma profil ve işlemeleri ile büyük benzerlikler gösterir. Başlıkların üstündeki architrav bloğu içbükey ve dışbükeylerin oluşturduğu üç fasciaya sahiptir. Üzerinde MÖ 1. yy.dan itibaren Korinth başlıklı yapılarda görülen dışbükey Lesbos kymationlu friz kuşağı yer alır. Yapıda aslanagzi şeklinde çörtlenler kullanılmıştır⁴⁷².

Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı: Genel görüş tapınağı, MÖ erken 3. yy.a tarihlense de stilistik temel özellikleri MS 2. yy. ortalarına işaret eder. Dağlık Kilikia'daki çeşitli yapılarda MÖ 2. yy.dan itibaren şimşek, triskelis, kalkan, lobut gibi simgelerin kullanımı görülürken, bu yapıların başında Zeus Olbios Tapınağı vardır.

Kremna Antoninus Pius Tapınağı: Mimari öğelerdeki bezeme stilinden yola çıkılarak tapınağın MS 150-161 yılları arasında yapıldığı düşünülmektedir. Yivli sütunlar sekizgen postamentler üzerine oturtulmuşlardır. Yüksekliği 98 cm. olan postamentler sütunlar ile beraber işlenmişlerdir. Sütunların üst çapı 52 cm.dir. Yüksekliği 66 cm. olan Korinth Düzenli sütun başlıkları ante plaster (yükseklik 62 cm.) başlıklarından biraz daha yüksektir. Ayrıca ante ucu plaster başlıklarında devam edecek şekilde görülen bezemeden yola çıkarak Antoninus Pius Tapınağı'nın gırlanlı bir duvar frizine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yüksekliği 32 cm. olan friz (**Lev. 30**), kıvrık dallar ve aralarındaki rozetlerle bezenmiştir. Dışkesimi, konsol, geison ve simadan oluşsan kornişin yüksekliği 44 cm.dir. Tapınağın çevresinde akroter kaidesine sahip alınlık köşesi ve yan cephenin alt

⁴⁷¹ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

⁴⁷² Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

simasına ait aslan başı çörtlenli korniş bulunmuştur. Mitchell fazla yüksek olmayan alınlığın ortasında Suriye tipi alınlıklara özgü kemer olabileceğinden bahsetmiştir. Pronaos kısmındaki soffitli architravların yüksekliği ise 46 cm.dir. Üç fascialı architravın iki yüzü de işlenmiştir. Architravın ön yüzünün üçüncü fasciasındaki yazıttan (NO AVG PIOPP) yola çıkılarak tapınağın Antoninus Pius'a adandığı kesin olarak saptanmıştır (MS 138-161). Antoninus Pius Tapınağı ile Kremna'daki Erken Hadrianus Tapınağı'nın bezemeleri benzer özelliktedirler. Öyle ki, aynı atölyeden çıktıkları düşünülmektedir.

Pergamon Demeter Tapınağı: İlk olarak yer altıyla ilgili çizgileri olan kutsal bir yer olarak, kültüne bağlı olarak kent surlarının önünde bulunmaktaydı. Kutsal alan ancak yapımından 100 sene sonra II. Eumenes'in kenti genişletme çabalarıyla surlu kent alanının içine alınmıştır. Tapınak, kültüne bağlı kalarak çekirdek bir yapıdan dönemler içinde son formuna evrilmiştir. Radt'ın belirttiği şekliyle MÖ 4. yy.da 2 nolu yapı evresindeki eklemeler ve genişlemelerle birlikte kült yeri tapınak halini almıştır. Tapınak ilk anıtsal formuna ise Attaloslar Hanedanı'nın kurucusu olan Philetairos zamanında (MÖ 281-263) kavuşmuştur. Tapınak 3. Yapı evresinde özgün bir düzene sahipti ve antelerin arasında Aiol başlıklı fasatlı sütunlar yer almaktaydı. Bu başlık düzeni iki kuşak sonra Demeter Alanı'nın propylonu için de kullanılmıştır. Demeter Tapınağı'nın bugünkü ve en son boyutlarına architravındaki yazıtlardan I. Attalos'un (MÖ 241-197) eşi Apollonis'in bağışları ile ulaştığı görülür. İkinci Roma inşaat evresinde MS 2. yy.ın ikinci yarısında Demeter Tapınağı'nın cephesi tamamen yenilenmiş ve dönemin mimari görselliğine uyarlanmıştır.

Side Tykhe Tapınağı: Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Tapınağın farklı mimari birimlerinde görülen farklı dönem uygulamaları tapınağın birden fazla inşa gördüğünü ortaya koymaktadır. Side Tykhe Tapınağı'nın inşa tarihiyle ilgili farklılık gösteren öneriler yapılmıştır. Hadrianus Dönemi'nin yanında, bazı bilim insanları tapınağın Antoninler Dönemi özellikleri gösterdiğini belirtir. Özellikle friz kuşağındaki bezemelerle Aspendos Tiyatrosundaki bezemelerin benzer stili, tapınağın Antoninler Dönemi'nde yapıldığını düşündürür.

Patara Ante (Korinth) Tapınağı: Likya'nın, görkemli bir kapıyla birlikte çatı düzeyine dek ayakta kalabilmiş tek tapınağı olan yapının, üst örtüsüyle ilgili bilgiler, bu bölümdeki deformasyon dolayısıyla kısıtlıdır. Aynı zamanda yapının cephe duvarları oldukça sade düzenlenmiştir. Özellikle kapıdaki bezekler

nedeniyle, yapı MS 2. yy.ın üçüncü çeyreğine tarihlenmektedir. Yapının önemini daha da arttıran bu kapının üç tarafını 50 cm. genişliğinde bir bezeme kuşağı dolaşır. ProfİLinde birbirinden inci dizisi ile ayrılan üç fascia üzerinde, ovolo ve kanalisli bir söve tacı vardır. Bu söve bezemesi, söveleri üstte birleştiren kapı lentosunda da devam etmektedir. Kapı lentosu her iki yanına yerleştirilen akanthus yapraklı ve volütlü konsollarla vurgulanmıştır. Yapının bu kısımlarındaki süslemeler, Sagalassos Antininus Pius Tapınağı, Side N1 ve N2 tapınaklarının süslemeleriyle gösterdiği benzerlikler dolısıyla, aynı dönem uygulamaları olması gerektiğı düşünülür⁴⁷³.

Ephesos Serapis Tapınağı: inşa tarihi ise tartışmalıdır. Bu konudaki araştırmalarda bazı bilim insanları yapıyı Hadrianus-Antoninus Pius Dönemi'ne tarihlenirken, yaygın görüşle ise MS 2. yy. son çeyreğine tarihlenmektedir. Üst yapıya bakıldığında başlıkların hemen üzerinde üç fascialı architrav bloğı yer almaktadır. Onun da üzerinde yüksek kabartmalı ve kaliteli işçilikteki ranke bezemeli friz kuşağı yer alır. Bu frizde Eros ve kartal figürlerinin rozet olarak uygulandığı görülmektedir. Tapınağın bütün süslemelerinde hissedilebilen, ışık gölge etkisini arttırmaya yönelik bu derin ve kabartmalı işlemler, Barok stilin tüm özelliklerini yansıtmaktadırlar.

Adada D Tapınağı: Mimari bezemeleri yapının MS 2. yy.ın son çeyreğı yani Severuslar Dönemi'nde yapılmış olması gerektiğine işaret eder. Tapınağın konsolları etrafında yer alan İon kymationu bezemeleri MS 2. yy.a ait Sagalassos Tiyatrosu'nda ve Kremna Geç Dönem İon Tapınağı'nda da benzer şekilde karşımıza çıkar. Bu benzerliklerden dolayı Adada D Tapınağı'nın Severuslar Dönemi'nde yapılmış olması gerektiğı düşünölmüştür.

Knidos Korinth Tapınağı: İnşa tarihi ve evrelerine baktığımızda kentin tarihiyle paralellik göstermekte olup, Klasik, Hellenistik ve İmparatorluk Dönem'lerindeki inşa faaliyetlerinden etkilendiğı görülmektedir. Mert çalışmalarında, Korinth Tapınağı'nın yerinde Klasik ya da Hellenistik Dönem'de yapılmış olması gereken Anadolu geleneğinde cella bölümlenmesi olan öncü bir tapınağın varlığına işaret etmektedir. Bu öncü yapının üzerine inşa edilen Knidos Korinth Tapınağı'nı Love, Korinth başlıklarına göre Geç Hadrianus-Erken Antoninus Dönemi'ne tarihlenirken, Mert ise yapıyı Erken Severuslar Dönemi'ne

⁴⁷³ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız

tarhlemektedir. Yapının aynı zamanda Knidos'lu mimar Stratos'un eseri olabileceği düşünülür. Cella duvarının üstünde bitişik şekilde yer alan 65 cm. yüksekliğindeki frizde ise akanthus ve helixlerden oluşan bezemeler yer alır. Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı'nın cella duvarları üzerinde de buna benzer uygulama ile friz kuşakları oluşturulmuştur.

Side P Tapınağı: Mansel 1965 yılında bulunan birçok mimari parçaya rağmen P Tapınağı'nın tarihlemesinde mutlak bir sonucun çıkmadığından bahsetmiş ve yapıyı önceleri MS 2. yy. ın ikinci yarısına tarihlerken, daha sonraki çalışmalarında 3. yy. başlarına tarihlemiştir.⁴⁷⁴

Termessos N4 (Artemis ve İmparatorlar) Tapınağı: Erken evresinde kentin Hellenistik Dönem yapıları arasında yer alan N4 Tapınağı, kentin yazıtlı tek tapınağı olma özelliğine sahiptir. Kapı lentosundaki yazıta göre tapınak, Aurelia Armasta tarafından, Teimokrates'in vasiyetini yerine getirmek adına, kocasının da yardımı ile Tanrı İmparatorlara ve Artemis'e adanmıştır. Heberday ayrıca, Aurelia Armasta'nın MS 250 yıllarında yaşamış olduğunu ve Termessos'taki zengin ve ünlü bir aileden geldiğini belirtir.

Kült⁴⁷⁵

Anadolu'da Korinth Düzenindeki tapınaklarda görülen kültleri incelediğimizde, 30 yapıdan 5'inde (Knidos Korinth Tapınağı, Patara Ante Korinth Tapınağı, Adada D Tapınağı, Side Dionysos Tapınağı, Elaiussa Sebaste Tapınağı) tartışmalı olmak üzere, 11 tanesinde kesin olarak İmparatorluk Kültü saptanmıştır. Anadolu Korinth Düzeni tapınaklarında oldukça yüksek oranda karşımıza çıkmakta olan İmparatorluk Kültünün, tercih edilmesindeki nedenini Anadolu'da Korinth Düzenini hâlihazırda Roma ile birlikte görmemize ve dönem itibari ile Anadolu'nun siyasi durumuna rahatlıkla bağlayabiliriz. Bunun altyapısını anlamak için bölgenin birkaç yüzyıl önceki din ve yönetim algısını belirtmekte fayda vardır. Hellenistik Dönem'de de görüldüğü üzere, bu dönemde Küçük Asya kentleri çeşitli imtiyazlar ve istikrar yakalayabilmek için dönemin hükümdarları ile olan ilişkilerine önem vermiştir. Bu sonraki dönemlerde din ve

⁴⁷⁴ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız

⁴⁷⁵ Burada bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

devlet olgusunun birlik olacağı şekilde dinin otoriteyi yüceltmek için kullanıldığı, halkın ise bunu benimsediği bir düzen halini almıştır. MÖ 3. yy.ın sonlarına doğru güçlerini aralarındaki anlaşmazlıklar sonucu kaybetmeye başlayan Hellenistik Krallıklar, kendilerinden daha güçlü ve emperyalist bir güç olan Roma'ya biat etmeleri sonucunda, ortaya çıkan bu duruma uygun olarak Roma'nın gücünü Tanrıça Roma'da cisimleştirip Tanrıça Roma Kültünü benimsemişlerdir. MÖ 31 yılında Actium Savaşı'nda galip gelen Octavianus'un MÖ 27 yılında Augustus ünvanını almasıyla Roma'da Cumhuriyet Dönemi bitmiş ve Principatus Dönemi başlamıştır. İlk İmparator Augustus'la birlikte Asia ve Bithynia eyaletlerinin önderliğinde Hellen Kültüründen gelen doğu ile karışık bu farklı toplum yapısını tek bir çatı altında tutup Romanize edebilmek için İmparator Kültü kurulmuş ve daha sonra bu kült süreklilik kazanarak bütün Roma İmparatorları için oluşturulmuştur. Bu kült kapsamında Roma İmparatorları ve aile efradı tanrı olarak kabul edilip onurlarına festivaller düzenlenmiş, kurbanlar kesilmiş ve adaklar adanmıştır. Yine bu kült kapsamında tapınaklar kurularak, bu kültün uygulanması için seçilen rahipler kentlerin ve eyaletlerin elit tabakasına mensup kişiler olmuştur. Burada asıl istenenin politik emeller doğrultusunda şekillendirilip, bütün haline getirilen din ve yönetim algısı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun doğal olarak yansması da, Anadolu'da Roma ile görmeye başladığımız Korinth Düzenli yapılarda karşımıza çıkmaktadır.

Buna göre, İmparatorluk Kültünün Anadolu'da Korinth Düzenli tapınaklarda görüldüğü yapılar⁴⁷⁶ şunlardır;

Pergamon Demeter Tapınağı: İmparator ailesinin üyelerine ve özellikle Augustus'a ait ele geçen mermer portre başları, İmparatorluk Kültünün de bu tapınağa girdiğini kanıtlamıştır. Augustus'un eşi Livia Pergamon sikkeleri üzerindeki tasvirleri tapınağın kült heykeli hakkında da ipucu vermektedir. Öyle ki bu tasvirlerde Livia sol elinde buğday başağı, sağ elinde asası ile oturur vaziyettedir. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere Roma İmparatorluk Dönemi'nde Demeter Kutsal Alanı, kült aktivitelerinin yoğun yaşandığı bir yerd.

Pergamon Traianus Tapınağı: Çevresinde bulunan bir yazıt yardımıyla Traianus ve Zeus Philios'a adandığı ve tapınağın yapımına MS 114 yılından birkaç

⁴⁷⁶ Bu kısımda bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

yıl önce başladığı anlaşılır. Traianus adına yapılmış olsa da bu yapıdaki mimari ve sanat anlayışı Hadrianus Dönemi özellikleri taşır.

Kyzikos Hadrianus Tapınağı: Bulunduğu Kyzikos Kenti MS 10.11.117 yılında meydana gelen deprem ile tahrip olmuştur. MS 124 yılında Anadolu gezisindeki İmparator Hadrianus, Kyzikos'a geldiğinde, kentin onarılmasına ve Jupiter (Zeus) Tapınağı'nın inşasına yardım etmiştir. Halk da yapılacak olan tapınağı Hadrianus'a adanmış ve inşasına başlamıştır. Böylece Pergamon ve Smyrna'dan sonra Anadolu'da İmparator Tapınağı inşa eden kent, Kyzikos olmuştur.

Ephesos Hadrianus Tapınağı: Yapının kime adandığı architrav bloğu üzerindeki yazıt yardımıyla net olarak saptanmıştır. Bu yazıtta Roma İmparatoru Hadrianus'a, P. Vedius Antoninus Sabinus tarafından yaptırılıp adandığı yazmaktadır.

Ankyra Augustus ve Roma Tapınağı: İlk yapımında kültü ve kime adandığı tartışmalıdır. Yapının ilk yapıldığı evresinde Kybele ve Men Kültüne adandığı bir yazıt yardımıyla önerilmiştir. Bununla bağlantılı olarak güneşin doğuşu ve batışı doğrultusunda yapının yönlendirmesinin rahipler tarafından ayarlandığı bu durumun Kybele ve Men Kültü ile ilişkili olabileceği de belirtilmiştir. Tüm bunlar yapının asıl yapıldığı dönemin tartışmalı olması sonucuyla kesinlik kazanamamıştır. Kesin olan ise peristasis kısmının Roma Dönemi özelliklerinde olup cellasındaki yazıtlarla yapının İmparatorluk Kültüne dâhil olduğunun bilenebilmesidir.

Pisidia Antiokheia Augustus Tapınağı: Bulunduğu bölgede varlığı bilinen büyük bir Augustus Kültü tarihi kaynaklarda geçmektedir. Antiokheia'da MÖ 25 civarı Colonia Caeserea adıyla kurulan koloni ve buraya Augustus tarafından gönderilen veteranların minnettarlıklarını göstermek için Augustus Kültünü kurdukları düşünülmektedir. Büyükkolancı ayrıca Augustus Kültünün, bölgede varlığı daha önce bilinen Kybele Kültünün üzerine kurulduğunu düşünür.

Kremna Hadrianus Tapınağı: Yapının stil özelliklerinin gösterdiği dönem ve ayrıca bölgede varlığı bilinen İmparator Kültü, yapının Hadrianus'a adandığına işaret etmektedir. S.Mitchell çalışmalarında halen daha kabul görmekte olan bu düşünceyi ortaya koymuş ve savunmuştur.

Kremna Antoninus Pius Tapınağı: Pronaos kısmındaki soffitli architravların yüksekliği ise 46 cm.dir. Üç fascialı architravın iki yüzü de işlenmiştir. Architravın ön yüzünün üçüncü fasciasındaki yazıttan (NO AVG PIOPP) yola çıkılarak tapınağın Antoninus Pius'a adandığı kesin olarak saptanmıştır (MS 138-161).

Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı: Lanckoroski ve ekibi tarafından 1884 yılında yapılan çalışmalarda, bulunan bir architrav parçasında Hadrianus adını belirlemişlerdir. Aynı architrav üzerinde 1885 yılında yapmış oldukları çalışmalarda Antoninus Pius adını görerek daha sonraları birçok bilim adamı tarafından da kabul görecektir şekilde tapınağı Antoninus Pius'un yaptırdığı ve İmparatorlar Kültüne adadığı fikrini ortaya koymuşlardır. Buna karşılık yapının mimari unsurları stilistik açıdan Geç Traianus ve Erken Hadrianus Dönemi özellikleri göstermektedir ve daha geç değillerdir. Waelkens ve Vandepuut'un önerdiği gibi Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı'nın inşasına Hadrianus Dönemi'nde başlanılmış olmalıdır. Ne var ki İmparatorun MS 138 yılındaki ölümünden sonra İmparator Antoninus Pius tarafından tamamlanıp, yapıyı kendisine ve İmparatorluk Kültüne adanmıştır.

Termessos N4 (Artemis ve İmparatorlar) Tapınağı: Bulunduğu kentin Hellenistik Dönem yapıları arasında yer alan N4 Tapınağı, kentin yazıtlı tek tapınağı olma özelliğine sahiptir. Kapı lentosundaki yazıtta göre tapınak, Aurelia Armasta tarafından, Teimokrates'in vasiyetini yerine getirmek adına, kocasının da yardımı ile Tanrı İmparatorlara ve Artemis'e adanmıştır. Heberday ayrıca, Aurelia Armasta'nın MS 250 yıllarında yaşamış olduğunu ve Termessos'taki zengin ve ünlü bir aileden geldiğini belirtir.

Pessinus Korinth (İmparatorluk) Tapınağı: Ayrıca tarihi ve ait olduğu kült ile ilgili olarak Ankyra'daki Augustus ve Roma Tapınağı'nın sol antesinin üzerindeki yazıtta belirtildiği üzere, Silvanus'un Pessinus'da kamusal bir ziyafet düzenlediği ve sonra Pessinus'a imparatorun betimlendiği bir tanrı heykeli diktirdiği anlatılmaktadır. Bundan yola çıkılarak Pessinus'a İmparatorluk Kültünün girdiği açıkça anlaşılabilir. Dört yıl sonraki Helvius Basilas Dönemi'nde ise Pessinus'da bir hekatomb düzenlenmiş ve üzerinde hexastylos bir tapınağın olduğu sikkeler basılmıştır. Sikkeler ve hekatomb, bir tapınağın tamamlanması ya da açılışı için uygun kutlamalardır. Kybele Tapınağı da tam bu sırada, kentte resmi olarak kabul edilen İmparatorluk Kültünün kendine ait bir tapınak ya da kutsal

alana ihtiyaç duyduğu dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Bu yüzden yapıyı bir Sebasteion olarak tanımlayıp Basilas Dönemi sikkelerindeki hexastylos tapınakla ilişkilendirmek mümkündür.

Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınaklarda⁴⁷⁷ görülen diğer kültler şöyledir;

Ephesos Serapis Tapınağı: Tapınağın hangi külte ait olduğu ve kime adandığı günümüzde halen daha tartışmalıdır. Bununla ilgili olarak Akurgal, Mısır granitinden yapılmış anıtsal boyutlardaki heykelden bahsederken. İlk olarak Keil tapınağın Serapis'e adandığını belirtmiştir. Bu yönde kurulan ilişki sonucu tapınağın adının Serapis Tapınağı olarak geçmesi günümüzde halen daha kabul görmektedir.

Euromos Zeus Tapınağı: Tapınağa ait yazılı belgelere baktığımızda Euromos Kenti'nin Roma Dönemi Sikkeleri üzerindeki tapınak tasviri ve yukarıda da belirttiğimiz üzere 1969 yılı kazılarında çıkan yazıt ve adak parçaları vardır. Bu yazıtlar arasında resmi bir anlaşma metni ve tapınağın Zeus Lepsynos'a adandığına dair kanıtlar yer almaktadır.

Kaunos Korinth Tapınağı: Strabon, Antik Dönem'de Kaunos Burnu'na Artemision denildiğini ve bunun da üzerindeki Artemis Tapınağı'ndan geldiğini belirtmiştir. Herodotos ise Kaunos'lulardan bahsederken "Karia'nın yerli halkındandı ama kendilerini Giritli sayıyorlardı" ifadelerini kullanmıştır. Bunları göz önünde bulundurunca tapınağın Artemis'e adanmış olabileceği düşünülür.

Lagina Hekate Tapınağı: Hekate Tapınağı'nın bölgenin en önemli dini merkezi olup, dini aktivitelerin yoğun yaşandığı kutsal bir alan içinde yer aldığı antik kaynaklar ve yazıtlar yardımı ile bilinmektedir. Tapınağın bulunduğu alanda daha erken dönemlere dayanan eski bir kült varlığı henüz kesin olarak tespit edilemese de, bu alanda yapılan sondaj çalışmaları ile MÖ 6.ve 1. yy arasına tarihlenen ve kült varlığına işaret eden çeşitli buluntular ele geçirilmiştir.

Sagalassos Dionysos Tapınağı: Bu alandaki ilk çalışmalar Lanckronski ve ekibi tarafından yapılmış olup, yapı E1 Bazilikası olarak tanımlanmıştır. Bu

⁴⁷⁷ Aralarında kesin olmamakla birlikte adları, ait oldukları düşünülen kültlerle anılan tapınaklar da bu kısımda anılmaktadır. Bu kısımda bahsedilen tapınaklar hakkında ayrıntılı bilgi ve referanslar için II. bölümdeki ilgili başlıklara ve dipnotlara bakınız.

bazilikanın erken dönem malzemesi ile devşirme bir uygulama şeklinde inşa edildiği görülür. Waelkens bazilikanın kuzey ve doğu duvarlarının alt sıralarının Dionysos Tapınağı'na ait orijinal duvarları olduğunu belirtmiştir.

Termessos N1 Tapınağı: Burası ile ilgili çalışmalarında Büyükkolancı yapının daha farklı kullanım alanlarının olabileceği görüşünü ortaya sürmüştür. Büyükkolancı doktora çalışmasında niş ve apsizli kısımlarındaki karşılaştırmalı değerlendirmeleri ile N1 Tapınağı'nın, halk meclisi binası veya kütüphane olabileceğini belirtmiştir.

Termessos N2 Tapınağı: Yapının kime adandığı kesin olmamakla birlikte, tapınağın çevresinde bulunmuş bir yazıt parçasından yola çıkarak, Tanrı Ares'e adanmış olabileceği birçok araştırmacı tarafından ortaya sürülmüş ve bu görüş kazı ekibi tarafından da kabul görmüştür.

Termessos N6 Tapınağı: Kentte varlığı bilinen Demeter, Dionysos ve Hermes kültlerinden birine ait olabileceği düşünülen N6 Tapınağı'nın ön cephesinin batıya dönük oluşu aynı zamanda Ana Tanrıça kültü ile de bağlantısının olabileceğini düşündürür. Bean ise farklı olarak, ön cephenin batıya dönük oluşunun tapınağın bir yarı tanrı veya kahramana adanmış olmasından kaynaklı olabileceğini düşünmüştür.

Side N1 Tapınağı: Yapının bazı bilim insanları tarafından Apollon Kültüne adandığı görülmüş olsa da daha sağlıklı çalışmalar ve ele geçen sikkelerde görüldüğü üzere, Ana Tanrıça kültünü karşılayan daha anıtsal ve büyük yapının N1 Tapınağı'nın, Athena Tapınağı olması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla bazı kesimler tarafından bilinenin aksine, Apollon'a adanan tapınağın N1 Tapınağı'nın hemen yanındaki daha küçük olan N2 Tapınağı olması gerekir. Side N1 Tapınağı geç dönemde Hristiyan Bazilikası inşasında oldukça tahrip edilmiş ve günümüze kadar bu tahribat farklı dönemlerde de süre gelmiştir.

Side P Tapınağı: Yapının kültü uzun yıllardır kesin olmamakla birlikte, kentte ele geçen sikkeler üzerinden yola çıkarak Ay Tanrısı Men'e ithaf edilmekteydi. Tapınağın hangi tanrıya adandığına dair bu yaygın ve eski görüş, günümüzde yerini Demeter Kültüne ait olabileceği konusunda Kaymak'ın çalışmalarına bırakmıştır.

Side Tykhe Tapınağı: Mansel'in Side Tykhe Tapınağı ile ilgili, somut verilere henüz ulaşmadan önceki tahminlerinde, kent sikkelerinde tasvir edilen yuvarlak planlı bir yapı gözüne çarpmıştır. Sikke üzerinde yer alan tapınağın piramidal çatısı üzerinde nar tasviri ve cella kısmında oturur şekilde Tykhe yer almaktadır. Tapınakta yapılan çalışmalarda yazıt ve kült heykeli bulunamamasına karşılık 12 burç tasviri ve yapının plansal özellikleri bu yapının Tykhe'ye adandığını ve sikkelerdeki tapınağın bu tapınak olduğunu gösterir.

Seleukeia Zeus (Jüpiter) Tapınağı: Tapınağın hangi tanrıya adandığı mutlak bir kesinlikte net değildir. MS 5. yy.da tarihçi Zosimos "Tapınak, ovadaki ürünlerine musallat olan çekirgelerden kurtulmak için Güneş ve Sanat Tanrısı Apollon'dan yardım isteyen ahali tarafından, çekirgeler Apollon'un gönderdiği kuş sürüsünce yok edilince O'na bir şükran ifadesi olarak yaptırılmıştır" demişse de. Söğüt, Silifke İlçe'sinde bulunan bir yazıtlı sütun parçası üzerinde Zeus Sotater'den bahsedildiğini belirterek bölgede Zeus'a adanabilecek özellikte bu yapı dışında başka bir yapının olmadığını aktarır.

Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı: Bulunduğu Kutsal merkezin birbiriyle bağlantılı şekilde haç ve ticaret merkezi olarak görülmesi bölgedeki önemini Roma İmparatorluk Dönemi'nde korumasına sebep olmuştur. Öyle ki, Olbios Tapınak Devleti'nin topraklarında gelişen Diokaisareia, Domitianus'un İmparatorluğu döneminde sikke basmaya başlamış, Hadrianus ve Antoninus, dönemlerinde Diokaisareia'nın adına "Hadriana" ve "Antoniniana" unvanlarını eklenmiştir. Septimius Severus (MS 193-211) Dönemi'nde ise Diokaisareia'nın bastığı bir sikke üzerinde Zeus Tapınağı'nın görülmesi İmparatorluk ile Kült merkezinin arasındaki ilişkiyi gösteren başka bir örnektir. Bu sikkede Akroter üzerinde görülen bukranon, ya da boğa direk Zeus Kültü ile ilişkilendirilebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda Anadolu'da plan ve düzen olarak sağlıklı bilgiler veren, bu anlamda değerlendirilmesi tam anlamıyla yapılabilmiş 30 tane Korinth Düzenli tapınak⁴⁷⁸ olduğu tespit edilmiştir. Tartışmalı yapıların tez çalışmasına dâhil edilmemesinin sebebi ise, bu yapılarda yoğun şekilde görülen tahribatların konu bütünlüğü adına engel teşkil edebilecek olmasındandır. İleriki dönemlerde genişletilecek çalışma alanları ve yapılacak araştırmalar ile eksik kısımların giderileceği ve bu düzendeki yapıların artacağı aşikârdır.

Çalışma kapsamında incelenen tapınaklar, buldukları konumlar itibari ile kent içi ve kent dışı olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır⁴⁷⁹. Kent içindekiler agora, tiyatro, liman ve gymnasium gibi kamu yapılarına yakın konumlandırılmış olup, yine kent içinde kendilerine ayrılmış temenoslarda yer almakta olan bağımsız tapınaklar da görülmektedir. Kent dışı kutsal alanlarda inşa edilmiş yapılarda ise, erken evrelerden gelen bir tapınım söz konusu olup, yapıların yerleşik bir inanca ve bu kutsal alanlarla ilişkili birincil tanrıya adandıkları görülür.

Roma'nın MÖ 1. yy. dan itibaren Anadolu'nun batı ve güney kesimleri ile olan etkileşimiyle, tapınak mimarisine olan etkileri görülmeye başlanmıştır. Bunun en doğal sonucunu ise Korinth Düzenli yapılarlada görmekteyiz. Dönemler itibari ile Anadolu'da Korinth Düzeninin gelişimini takip edebilmeye başladığımız bu sürecin, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi ile Anadolu'da geniş eyaletlere ve kentlere yayıldığı görülür. Bu dönemde Roma'da gördüğümüz özellikler Anadolu'daki Tapınak mimarilerinde de uygulanıp, İmparator Kültünün vurgulanması ile Romalılaştırmanın adımları atılmıştır.

Bunun sonucunda Anadolu'da Korinth Düzenindeki tapınaklarda, basamaklı podyum düzenlemeleri, Korinth tarzındaki cephe düzenlemesinin yukarılara taşıdığı görsellik ve uzayan yapıların anıtsallıkları dikkat çekmektedir. Klasik Dönem'de Hellen dünyasının mimari anlayışı ile bütünleşmiş Anadolu mimarisi, Roma ile daha kompleks bir yapıya bürünmüştür. Öyle ki, önceki

⁴⁷⁸ Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınaklar için Tablo-1'e bakınız.

⁴⁷⁹ Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların kent içindeki konumları için Tablo-2'ye bakınız.

dönemlerin getirdiği Klasik Düzen oranlarının, radikal olmasa da Korinth Düzeni ile farklı bir matematiğe oturtulmaya başlandığı tespit edilmiştir⁴⁸⁰.

Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi tapınaklarında gördüğümüz üzere, Erken Roma Dönemi'nden itibaren bezemeli kaidelerin⁴⁸¹ alınıldığı üzere İon Düzeninde değil, giderek yaygınlaşan Korinth Düzeni içerisinde uygulanması genel bir eğilim tarzı olarak görülmektedir. Buna rağmen, gerek profil yapıları gerekte süslemeleri bakımından standart denilebilecek bir tipolojinin oluşmadığı ve yapılar arasında belirgin olarak bölgesel farklılıklar oluşmadığı görülmüştür.

Anadolu'da Birçok plan tipinde⁴⁸² örneklerini gördüğümüz Korinth Düzeni tapınak mimarisinin, özellikle prostylos plan tipindeki örneklerinin çoğunluğu oluşturması, düzenin getirdiği bir uygulama olup dikkati ön cephede toplamaya yöneliktir. Erken evreleri olan ve mevcut yeri korunan yapılar hariç, sonradan kentlerin göz önünde bulunan alanlarına inşa edilen yapılar, genel olarak İmparatorluk Kültüne adanmış tapınaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu İmparatorluk Kültünün aşılması için tapınak yapılarının kent hayatına adapte edilmesine bağlayabiliriz.

Bu anlamda toplumlarda meydana gelen değişimin nitelik ve kapsamını belirtmesi bakımından Augustus'un, *Tuğladan Bir Şehir Buldum, Mermerden Bir Şehir Bırakıyorum* sözü⁴⁸³ yeni yaşam biçimine hâkim olan zenginlik ve estetik anlayışının bir ifadesi olarak kabul edilebilir. Roma'nın yeni baştan inşası denilebilecek çapta yürütülen bu imar faaliyetleri ile mermer tüketiminde büyük bir artış meydana gelmiştir. Ocakların da mermer talebinde ortaya çıkan bu artışı karşılayabilecek şekilde yeniden organize oldukları anlaşılıyor.

Başlarda Anadolu'da yeniden yapılanma ve mevcut yapıların cephe yenilenmesi ile gördüğümüz Korinth Düzeni, Roma İmparatorluk Dönemi'nde

⁴⁸⁰ Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların ölçü ve oranları için Tablo-5'e bakınız.

⁴⁸¹ Sütun kaidelerinin bezemeli olarak yapılması, MÖ 5. yy. sonlarında Yunanistan'da ortaya çıkan (Bkz. Wegner 1965: 20.) Anadolu'da ise ilk kez Hellenistik Dönem'den (MÖ 3. yy.) itibaren görülmeye başlanan yeniliklerden biridir. Toros profillerinde genellikle örgü bandı veya defne yapraklarının tercih edildiği bu uygulamanın, Hellenistik Dönem Anadolu Mimarlığı'na Attika Tipi kaideler ile birlikte geldiği anlaşılmaktadır (Bkz. Schädler 1991a: 275-277. Schädler 1991b: 91-110.) Bkz. Alp 2008: 36.

⁴⁸² Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların planları için Tablo-3'e bakınız.

⁴⁸³ Urbem Latericium Invenit Marmoream Reliquit, (Suetonius, Divius Augustus, 28,3)

mermer ocaklarının işletilmesindeki başarı ve hammaddeye olan ulaşılabilirlik ile paralel bir gelişim göstermiştir. MS 1. yy.ın sonlarından itibaren mermer üretimindeki gelişimi gösteren yazıtlardan ve bu alanda yapılan çalışmalardan⁴⁸⁴ anlaşıldığına göre, başlangıçta üretim, ocak işletme hakkını imparatorluk idaresinden alan müteahhitler tarafından sağlanırken, daha sonraları imparatorluğun, müteahhitlerin de yanında yer alarak doğrudan üretim kısmında faaliyette bulunduğu görülmektedir. Anadolu ve Yunanistan'ın Roma'ya bağlanması gibi siyasal gelişmeler ise, hem Roma'daki hem de eyaletlerdeki sosyal ve kültürel yaşamda köklü değişimler meydana getirmiştir. Bu gelişmenin en önemli nedeni, Roma ile imparatorluğa yeni bağlanan ülkeler arasında başta şehircilik ve sanat olmak üzere çeşitli dallarda tecrübeli ve yetişmiş kişilerin karşılıklı yer değiştirmiş olmasıdır. Buna göre Roma'da, ithal edilen mermeri işleyecek ustaların olmaması sebebiyle, imar faaliyetlerinde Anadolu ve Yunanistan kökenli mermer ustalarının yer aldığı görülür.

Genel olarak bakıldığında ise Korinth Düzeninin getirdiği anıtsallık, estetik algı, özellikle cephe ve başlık süslemelerindeki detaycılık, kullanılan yapı malzemesini direk olarak etkilediği görülür. Bu duruma ters açıdan da bakmak mümkündür. Ham maddeye ulaşılabilirlik, temin edilebilmesindeki ekonomik ve teknolojik gelişmeler, yapılarda görülen mermer kullanımının artmasına sebep olmuştur. Mermer diğer malzemelere göre daha kaliteli ve ince gözenekli olduğu için, taşın üzerine istenilen nitelikte süslemeler yapılabilmesine, dolayısıyla Korinth Düzeninin rahatlıkla uygulanabilmesine olanak tanımaktadır. Bunun yanında, Korinth Düzenli yapıların cephe düzenlenmesinde temin edilebilir ölçüde en fazla görülen malzemenin mermer olması, doğal bir sonuçtur. Ne yazık ki bu sonucun günümüzde görülen olumsuz yönü ise, mermerin yeniden kullanımına ilişkindir. Özellikle mermerin kullanıldığı yapılarda görülen tahribat, sonraki evreler de hatta yakın tarihlerdeki devşirme uygulamaların bir sonucudur. Bu da mermerin dayanıklılığı ile tercih edilen ve yeniden kullanıma müsait olan bir malzeme olmasından kaynaklıdır.

⁴⁸⁴ Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'da sahip olduğu üç önemli mermer üretim merkezinden Prokonnesos'da beyaz, Teos ve Dokimeion'da ise beyaz yanında büyük miktarlarda renkli mermer üretilmiştir Bkz. Asgari-Drew-Bear 2002: 17; Pococke 1743: 45; Hamilton 1842: 461; Ramsay 1960: 433; Ward-Perkins 1980: 325-338; Röder 1971: 253-312.

Yukarda da bahsettiğimiz üzere Korinth Düzeninde gördüğümüz detaycılık, uygulanmasında mermer gereksinimini zorunlu kılmaktadır. Roma'nın emperyalist bir güç olduğunu ve bu konudaki yetkinliğini göz önünde bulundurursak, Akdeniz'de gelişen hâkimiyeti ve liman kentleri ile ticaret ağını kontrolüne alması, önemli birçok Korinth Düzenli tapınağını güney kıyıları boyunca görmemizi sağlamaktadır⁴⁸⁵.

⁴⁸⁵ Anadolu'daki Korinth Düzenli tapınakların bulunduğu kentler için Harita-1'e bakınız.

KAYNAKLAR

Çalışma içinde konu edilen süreli yayın ya da serilere ilişkin kısaltmalar, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) bu yayınlara ilişkin aşağıdaki web adresinde yer alan kısaltmalar listesine göre düzenlenmiştir. http://www.dainst.org/medien/de/richtlinien_abzukuerzen.html.

Abbasoğlu, H. (1994). *Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akkurnaz, S. (2007). *Anadolu'daki Dor Düzenli Tapınaklar*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Akşit, O. (1967). *Likya Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 1218.

Akurgal, E. (1988). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.

Akurgal, E. (1999). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Tübitak.

Akurgal, E. (2000). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Yayıncılık.

Alanyalı, H. S. (2011). Side'nin Roma Dönemi Panteonu. *Anadolu/Anatolia* 37, 75-92.

Alzinger, W. (1974). *Augusteische Architektur in Ephesos*. Wien: Österr. Archäologisches Inst. im Selbstverl.

Alp, A. O. (2008). Hellenistik-Roma Dönemi Anadolu Mimarlığında Bezemeli Kaideler. *Anadolu/Anatolia* 34,27-46.

Anadolu, M. U. (1970). *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Anadolu, M. U. (1972). Kyzikos'tan Birkaç Yeni Buluntu. *VII. TTKong'70* Ankara, 165-169.

Anadolu, M. U. (1992). Batı Anadolu'da Bulunan Yiv (Oluk) Frizli Yapılar. *Arkeoloji-Sanat Dergisi* VI, İzmir, 1-5.

Aran, B. (1971). *Anadolu'da Roma Devri Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Aslan, İ. (1988). *Silifke Tarihi*. Adana.

- Asgari N. & Drew-Bear T. (2002). The Quarry Inscriptions of Prokonnesos. Herrmann, N. Herz and R. Newman, (Ed.), *ASMOSIA 5*, Interdisciplinary Studies on Ancient Stone – Proceedings of the Fifth International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity, Museum of Fine Arts, Boston, June 1998, 1-19.
- Atalay, E. (1986). 1985 Yılı Notion Kazıları. *VIII. KST. II.*, Ankara. 69-92.
- Ateşlier, S. (2006). Euromos Arkaik Mimarî Terracottaları Üzerine İlk Gözlemler (First Preliminary Report on the Archaic Architectural Terracottas from Euromos), *ArkDer* 8, 59-78.
- Ateşlier, S. (2009). Euromos Arkaik Mimarî Terracottaları. *XXVI. AST.*, 151-158.
- Ateşlier, S. (2010). The Archaic Architectural Terracottas from Euromos and Some Cult Signs, *Labraunda and Karia. An International Symposium Commemorating 60 Years of Swedish Archaeological Work in Labraunda*. The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities, 20-21 November 2008, Boreas. 123-137.
- Aulock, H. (1979). *Münzen und Stadte Pisidiens II*. Tübingen.
- Aydın, A. (2005). Mersin-Silifke Sömek Köyü Kiliseleri Yüzey Araştırması. *XXII. AST. I.*, Ankara, 85-100.
- Barattollo, A. (1995). The Temple of Hadrian Zeus at Cyzicus a New Proposed Reconstruction for a Fresh. *IstMitt*, 45, 57-108.
- Başaran, C. (1988). Arkeolojiye Giriş I. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Yayın No. 13*, 1-12.
- Başaran, C. (1995). *Anadolu Mimari Bezemeleri, Roma Çağı Lotus Palmet Örgesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Başaran, C. (1997). Kyzikos Korinth Başlıkları. *TürkAD XXXI*, 1-52.
- Başaran, C. (1999). *Anadolu Kompozit Başlıkları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bean, G. E. (1966). *Aegean Turkey*. London: Ernest Benn Limited.
- Bean, G. E. (1970). *Kleinasien I*. Stuttgart: OU, Lesebändchen.
- Bean, G. E. (1976). Lagina. R. Stillwell, W.L. MacDonald & M.H. McAllister, (Ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*. N.J: Princeton University Press.

- Bean, G. E. (1980). *Turkey Beyond the Meander*. London: Ernest Benn Limited.
- Bean, G. E. (1997). *Eski Çağda Ege Bölgesi*. İstanbul: Arion Yayınları.
- Bean, G. E. (1999). *Eski Çağda Güney Kıyıları*. İstanbul: Arion Yayınları.
- Bent, J. T. (1890). Cilician Symbols. *CR* 4/7, 321–322.
- Bittel, K. (1967). Beobachtungen in Pessinus. *A.A.* 1967/2: 142-50.
- BMC (1900) *BMC Lyconia, Isauria and Cilicia*. H. S. G. Francis, (Ed.), The Trustees, London.
- Bohtz, C. H. (1981). *Altertu`mer von Pergamon XIII: Das Demeter Heiligtum*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Brandt, H. (1992). Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum. *Asia Minor Studien* 7, Bonn.
- Bowie, (1978). The Vedii Antonini and the Temple of Hadrian at Ephesus. *E. Akurgal için yazılar. The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 867-874.
- Boysal, Y. (1952). Korinth Düzeni'nin En Eski Dini Yapısı Olan Silifke Civarındaki Olba Zeus Tapınağı. *IV. TTKong'52*, Ankara.
- Boysal, Y. (1957). Die Korinthischen Kapitelle der Hellenistischen Zeit Anatoliens. *Anadolu/Anatolia* 2. 123-132.
- Boysal, Y. (1990). Kuzey Karia'dan Hellenistik Tapınaklara Kısa Bakış. *XI. TTKong'90*, Ankara, 321–331.
- Burrell, B. (2003). Temples of Hadrian, not Zeus. *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 43 (2002/3)Dept. of Classics Univ. of Cincinnati Cincinnati, OH. 31–50.
- Burrell, B. (2004). Neokoroi: Greek cities and Roman Emperors. *Cincinnati Classical Studies, New Series Volume IX*. Boston, 422-437.
- Büyükkolancı, M. (1994). 1994 Yılı Notion Kazıları. *IV. MKKS*, Ankara, 371-381.
- Büyükkolancı, M. (1996). *Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükkolancı, M. (1996). *Adada Tapınakları*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Büyükolancı, M. (2004). Side Dionysos Tapınağı (Ü. İzmirliçil, Side Tiyatrosu ve Kazı, Onarım Çalışmaları 2003 içinde). *XIV. MKKS*, Ankara, 283-285.
- Büyükkolancı, M. (2005). *Side Dionysos Tapınağı'na İlişkin Yeni Bulgular*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay.
- Büyükkolancı, M. (2008). Side Dionysos Tapınağı'na İlişkin Yeni Bulgular. İ. Delemen, S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay, Ö. Turak, (Ed.), *Haluk Abbasoğlu'na Armağan*, Euergete, 239-262.
- Büyükkolancı, M. (2010). Side Tiyatrosu Batı Parados Kazıları ve Side Dionysos Tapınağı'na İlişkin Yeni Bulgular. Ü. İzmirliçil, G. Tanyeli, Z. Ahunbay, (Ed.), *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu'07. Side*, İstanbul, 92-102.
- Büyükkolancı, M. ve Erdemgil, S. (1995). *Notion/Claros*. İstanbul.
- Büyüközer, A. (2006). *Lagina Hekate Tapınağı'nın Matematiksel Oranları*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Büyüközer, A. (2010). Lagina Hekate Tapınağı'nın Altyapı ve Stylobat Düzenlemesinde Uygulanan Oranlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 7*, Denizli, 1-15.
- Calder, W. M. (Ed.). (1931). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua I. MAMA IX.*, London.
- Can, B. (2005a). Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri. *Adalya VIII*, 89-119.
- Can, B. (2005b). *Roma Çağı Anadolu Mimarisinde Kıvrıkdal (Ranke) Bezemeleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Casabonne, O. & Lemaire, A. (2002). La Cilicie De l'indépendance à la Conquête macédonienne, *Dossiers Archéologie, n0 276*, Paris, 52-59.
- Chamonard, J. (1895). Les Sculptures de la Frise du Temple d'Hekate a Lagina. *BCH. 19*, 235-262.
- Chitham, R. (1991). *The Classical Orders of Architectur*. New York: Rizzoli Publications.
- Conti, F. (1997). *Eski Yunan Sanatını Tanıyalım*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Coulton, J. J. (1976). *The Architectural Development of The Greek Stoa*. Oxford: Clarendon Press.

- D'Epiro, P., & Desmond, M. (2010). *What are the Seven Wonders of the World*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group.
- Dereli, H. ve Oğuz, R. (1999). Ankara Anıtı (Çev. Dereli, H. ve Oğuz, R). Milli Eğitim-Cumhuriyet Gazetesi. İstanbul.
- Devreker, J., Thoen, H. & Vermeulen, F. (1995). The Imperial Sanctuary at Pessinus and its Predecessors: A Revision. In: *Anatolia Antiqua, Tome 3*, 125-144.
- Diehl, C. & Cousin, G. (1885). Senatus-Consulte de Lagina. *BCH*. 9, 437-474.
- Dinsmoor, W. B. (1950). *The Architecture of Ancient Greece*. London: W. W. Norton Company.
- Dörpfeld, W. (1910). Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909. I. *Die Bauwerke. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung Bd. 35.*, 355-385.
- Drew, Th. & Bear, T. (1994). Pisidia Antiochea'sının Parlak Dönemlerini Yansıtan Yazıtlar. *XII. AST.*, Ankara, 13-17.
- Durugönül, S. (1998). Seleukosların Olba Territorium'daki "akkulturation" süreci üzerine düşünceler. *Olba I*, 67-76.
- Durukan, M. (2011). Olba Teritoryumunda Hellenleştirme ve Romalılaştırma Politikalarının Arkeolojik İzleri. *Adalya XIV*, 137-188.
- Durukan, M., Kaplan, D. ve Aşkın, E., (2013). Septimius Severus Döneminde Elaiussa Sebaste'nin Duraklaması, Korykos'un Yükselişi. *Olba XXI*, 345-370.
- Erdem, Z. K. (1996). *Anadolu'da Hadrianus Donemi Mimari Bezemeleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erön, A. (2007). *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ertüzün, R. M. (1964). *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar. Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*. T.Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara.
- Erzen, A. (1956). Men ve Augustus'un Ankara Mabedi ile olan Münasebetleri. *V. TTKong'56 I*. Ankara. 134-141.

- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları* (Çev. S. G. Angı) Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Friedell, E. (1994). *Kulturgeschichte Griechenlands Leben und Legende der Vorchristlichen Seele*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Gider, Z. (2005). *Lagina'daki Dor Mimarisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grainger, J.D. (2009). *The Cities of Pamphylia*. Oxford: Oxbow Books.
- Gruben, G. (2001). *Griechische Tempel und Heiligtümer* München: Hirmer Verlag.
- Gülbay, O. (2009). *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gültekin, L. (1998) PATARA 1997, Korinth Tapınağı. XX. KST. II., Ankara. 150-160.
- Güney, E. (1994). *Jeoloji Jeomorfoloji Terimleri Sözlüğü*. Diyarbakır: D.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Gordon, R. L. (1996). *The Oxford Classical Dictionary*. New York: Oxford Press.
- Halfmann, H. (1986). Zur Datierung und Deutung der Preisterliste am AugustusRoma-Tempel in Ankara. *Chiron* 16, 35-42.
- Hamilton W.J. (1842). *Researches in Asia Minor: Pontus and Armenia*, London
- Hasluck, F. W. (1910). *Cyzicus*. Cambridge.
- Heberdey, R. (1915). XL. Vorläufiger Bericht über die Grabungen in Ephesos 1913. *ÖJH* 18, 77.
- Heberdey, R. (1929). Termessische Studien. *DenkschrWien* 69/3, Wien-Leipzig.
- Heberdey, R. (1934). Termessos No. 2, in *Pauly-Wissowas Realecyclopadie II. 9*, Stuttgart, 732-775.
- Held, W. & Wilkening-Aumann, C. (2017). Der 'Korinthische Tempel' in Kaunos. Vorläufige Ergebnisse der Untersuchungen im August 2013, in : A. Diler et al., *Basileus. 50. yılında Kaunos/kbid - 50th Anniversary of Caunus / kbid*, Arkeolojik Araştırmalar Suppl. 1, 210–230.

- Heilmeyer, W. D. (1970). *Korinthische Normalkapitelle*. Heidelberg: Studien zur Geschichte der römischen Architekturdékoratüm.
- Herodotos (1973). *Herodotos, Herodot Tarihi* (Çev. M. Öktem). Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Hoepfner, W. (1966). Direk Kale ein Unbekanntes Heiligtum in Kommagene. *IstMitt 16*, 157-177.
- Holland, L. B. (1917). The Origin of the Doric Entablature. *AJA. Vol. 21, No: 2*, 117-158.
- Holleaux, M. (1906). Note sur une inscription de Colophon Nova. *BCH. 30*, 350-359.
- Işık, C. (1992). Kaunos 1991, Korinth Tapınağı (S. AKERDEM, MA.). *XIV. KST. II*, Ankara. 155-165.
- Işık, C. (1993). 1992 Kaunos Çalışmaları. *XV. KST. II*, Ankara. 325-341.
- Işık, C., ve Bulba. M., (1995). 1994 Kaunos Araştırmaları Ön Raporu. *XVII. KST. II*, Ankara. 229-241.
- Işık, C. (1997). 1996 Kaunos Araştırmaları. *XIX. KST. II*, Ankara. 107-133..
- Işık, F. (1993). Patara 1992. *XV. KST. II*, Ankara. 283-286.
- Işık, F. (1999). Antiokheia Kaya Selası. *I. Uluslararası Pisidia Antiokheia Sempozyumu, Yalvaç, 1997. Bildiriler Kitabı*: 20-22.
- Işık, F. (1999). Patara 1997. *XX. KST. II*, Ankara. 159-178.
- Işık, F. (2000). Patara 2000. *XXIII. KST. I*, Ankara, 397-412.
- Işık, F. (2003). Patara 2002. *XXIV. KST. I*, Ankara, 1-10.
- Işık, F. (2004). Patara 2004. *ANMED Sayı: 2004-1*, 57-65.
- Işık, F., İşkan, H., Çevik, N. (2001). *Miliarium Lyciae. Patara Yol Kılavuz Anıtı/ Das Wegweisermonument von Patara, Önrapor/Vorbericht. Lykia IV, 1998/1999*. Antalya.
- Işın, G. (1994). The Easternmost Rock Tomb in Lycia: 'Topal Gavur' at Asartai. *Lykia I*, 68-77.
- İdil, V. (1984). Anadolu'da Roma İmparatorluk Çağı Korinth Başlıkları. *Anadolu Anadolu/Anatolia 20*, 1-49.

- İdil, V. (1984). Kyme Kazısı 1983 Yılı Çalışmaları. *VI. KST.*, Ankara, 415-418.
- İnan, J. (1984). Perge Kazısı 1983 Çalışmaları. *VI. KST.*, Ankara, 323-344.
- İnan, J. (1985). Perge Kazısı 1984 Çalışmaları. *VII. KST.*, Ankara, 397-420.
- İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- İşcan, N. (1996). *Pessinus/Ballıhisar*. Eskişehir: Ülkü Ofset.
- İşkan, H. ve Çevik, N. (1999). Patara 1998, Korinth Tapınağı. *XXI. KST. II.*, Ankara, 91-104.
- James, B. C. & Anderson, C. Jr. (2001). Anachronism in the Roman Architecture of Gaul: The Date of the Maison Carrée at Nîmes. *The Journal of the Society of Architectural Historians*, 60.1, 68-79.
- Jameson, S. (1973). Lykien. *RE (Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1893- 1980). XIII Suppl.* 265-308.
- Jean, E. (2001). La Cilicie Pluralité et Unité. *La Cilicie: Espace et Pouvoirs Locaux*, (Ed. E. Jean et al.) *Varia Anatolica* 13, 5-12.
- Jones, A. H. M. (1937). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford.
- Jones, M. W. (2002). Tripods, Triglyphs, and the Origin of the Doric Frieze. *AJA. Vol. 106, No:3*, 353-390.
- Kadioğlu, M. ve Görkay, K. (2007). Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında: ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ: ANKYRA. *Anadolu/Anatolia* 32, 12-130.
- Kahler, H. (1939). *Die Rönuschen Kapitale des Rheingebietes*, 2. Çiz. 1
- Kanellopoulos, C. (2004). The Temples of Petra: An Architectural Analysis. *AA I. Halbband*, 221-240.
- Karademir, H. (2009). *Anadolu'da Dairesel Planlı Tapınaklar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, M. A. (2000a). Ankyra ve Galatlar. *Kehikeç Sayı: 9*, 77-96.
- Kaya, M. A. (2000b). *Anadolu 'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. İzmir: İlya Yayınları.

- Kaymak, G. (2015). Side P Tapınağı'nda Yeni Araştırmalar, Yeni Bulgular ve Yeni Yorumlar. *Adalya XVIII*, 203-240.
- Keen, A. G. (1998). *Dynastic Lycia. A Political History of the Lycians and their Relations with Foreign Powers C. 545-362 B.C.* London: Brill Academic Publishers.
- Keil, J. & Wilhelm, A. (1931). *Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien*. MAMA III., Manchester: Manchester University Press.
- Keil, J. (1926). XIV. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos. *ÖJH 23*, 265-271.
- Keil, J. (1947). Das Serapeion von Ephesos. *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara, 181-192.
- Keil, J. (1965). *Führer Durch Ephesos*. Wien.
- Kerem, F. (2007). *Mersin Ören Yerleri Kaleleri Müzeleri*. İstanbul: Mersin Valiliği Yayınları.
- Koçhan, N. (2011). *The Temple of Hadrian at Cyzicus in The Light of Excavations. "Cyzique, une cité majeure et méconnue de la Propontide antique"*. Metz: Paul Verlaine Université.
- Koçhan, N. (1991). Kyzikos 1989 Kazısı, Hadrian Tapınağı Mimari Bezemeleri. *TürkAD 29*, 119-132.
- Koçhan, N. ve Meral, K. (2014). İkinci Dönem Kyzikos Kazıları 2006-2013. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*. Ankara, 229-254.
- Koçhan, N. ve Meral, K. (2015). Kyzikos'ta Yapılan Kazı ve Sondajlarla İlgili Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi Sayı:35*, Erzurum, 60-77.
- Koçhan, N.ve Meral, K. (2010). Kyzikos 2008. *XXXI. KST. I.*, Ankara, 51-62.
- Koçhan, N.ve Meral, K. (2011). Kyzikos, 2009. *XXXII. KST. I.*, Ankara, 188-199.
- Koçhan, N.ve Meral, K.(2012). Kyzikos 2010. *XXXIII. KST. I.*, Ankara, 257-270.
- Koçhan, N.ve Meral, K.(2012). Kyzikos 2011. *XXXIV. KST. II.*, Ankara, 337-346.

- Koenings, W. & Radt, W. (1979). Ein kaiserzeitlicher Rundbau (Monopteros) in Pergamon. *IstMitt* 29, 317-354.
- Korkut, T. (2010). Tlos 2009 Yılı Kazı Etkinlikleri. *XXXII. KST. I*. İstanbul, 1-16.
- Krencker, D. & Schede, M. (1936). *Der Tempel in Ankara*. Denkmaler Antiker Architektur, vol. 3. Berlin: de Gruyter.
- Ladstätter, S. & Pließnig, M. (2014). *Final Report TEMPLE OF HADRIAN Conservation Project 2012 – 2014*. Wien: ÖAI.
- Lanckoronski, K. G. (1890). *K. G. Lanckoronski, Stäedte Pamphyliens und Psidiens I*. Wien: Tempsky.
- Lanckoronski, K. G. (1892). *K. G. Lanckoronski, Stäedte Pamphyliens und Psidiens II*. Wien: Tempsky.
- Laubscher, H. P. (1967). Zum Fries des Hadrianstempels in Kyzikos. *IstMitt*, 17, 211-217.
- Lauter, H. (1986). *Die Architektur des Hellenismus*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lawrence, A. W. (1996). *Greek Architecture*. New Haven: Yale University Press.
- Leake, W. W. (1824). *Jurnal of a Tour in Asia Minor*. London: Coronet Books Inc.
- Love, I. C. (1978). A Brief Summary of Excavations at Knidos 1967-1973. *E. Akurgal için yazılar: The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 1111-1133.
- Maeridy, Th. (1912). *Antiquite de Notion II Constantinople*. *ÖJH* 8, 155-36.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II*. Princeton.
- Mansel, A. M., Bean, G. E., & İnan, J. (1956). Side Agorası ve Civarındaki Binalar. Agora von Side und die benachbarten Bauten. *1948 Yılı Kazılarında Dair Rapor*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mansel, A. M. (1943). *Silifke Kılavuzu*. İstanbul: Maarif matbaası.
- Mansel, A. M. (1978). *Side, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Mendel, G. (1912). *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines du Musees Imperiaux Ottomans*. Constantinople: Musee Imperial.
- Meriç, R. (1988). 1987 Yılı Alaşehir Kazısı. X. *KST.*, Ankara, 157-170.
- Mert, İ. H. (2000). Knidos, Korinth Tapınağı 1999 Yılı Çalışma Raporu. XXII. *KST. II.*, Ankara, 95-112.
- Mert, İ. H. (2002). Knidos Korinth Tapınağı 2001 Yılı Çalışması. XXIV. *KST. II.*, Ankara, 365-366.
- Mert, İ. H. (2003). Knidos Korinth Tapınağı 2003 Çalışma Raporu. XXVI. *KST. II.*, Ankara, 244-266.
- Mert, İ. H. (2005). Knidos Korinth Tapınağı. R. *Özgan'a Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul, 229-247.
- Mellink, M. J. (1972). Archaeology in Asia Minor. *AJA. Vol. 76, No:2*, 165-188.
- Mellink, M. J. (1973). Archaeology in Asia Minor. *AJA. Vol. 77, No: 2*, 169-193.
- Miltner, F. (1959). XXII. Vorlaufinger Bericht Über Die Ausgrabungen In Ephesos. *ÖJH 44*, 264-273.
- Mitchell, S. & Waelkens, M. (1987). Sagalassus and Cremna 1986. *AnatSt XXXVII*, 37-48.
- Mitchell, S. (1986). Galatia under Tiberius. *Chiron 16*, 29-30.
- Mitchell, S. (1995). *Cremna in Pisidia: Ancient City in Peace and in War*. London: Duckworth.
- Naumann, R. (1979). *Der Zeustempel zu Aizonoi*. Nach den Ausgrabungen von Daniel Krencker und Martin Schede. Berlin: DAA 12.
- Naumann, R. & Hoffmann, A. (1985). Ausgrabungen in Aizonoi 1984. VII. *KST.*, Ankara, 311-324.
- Naumann, R. (1984). Ausgrabungen in Aizonoi 1983. VI. *KST.*, Ankara, 379-390.
- Ortaç, M. (2001). *Die Hellenistischen und Römischen Propyla in Kleinasien*. Bochum: Ruhr-Universität.
- Özarslan, S. (ed), (2013). Pisidia Antiokheia'sı Augustus Tapınağı Mimari Bezemeleri. *Pisidia Araştırmaları-I Sempozyum Bildiri Kitabı*. Isparta, 395-412.

- Özgan, R., Özgan, C., Jenkins, İ. ve Mert, İ. (2001). 2000 Knidos Kazıları. *XXIII. KST. II.*, Ankara, 351-364.
- Özsait, M. (1985). *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Öztaner, S. H. (2012). Euromos Zeus Tapınağı, Keban Baraj Gölü Alanı Kurtarma Kazıları (1968-1973). *Anadolu/Anatolia Ek III.2*, 335-336.
- Özyiğit, Ö. (2000). Phokaia Kazı Çalışmaları. *XXII. KST.*, Ankara, 1-14.
- Özyiğit, Ö. (2003). 2000-2001 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *XXIV. KST. II.*, Ankara, 333-350.
- Özyiğit, Ö. (2010). 2009 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *XXXII. KST.*, Ankara, 385-404.
- Pococke P. (1743). *Description of the East*. London.
- Pohl, D. (2002). Kaiserzeitliche Tempel in Kleinasien unter besonderer Berücksichtigung der hellenistischen Vorbilder. *AMS 43*, 1-243.
- Price, S. R. F. (1984). *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pülz, S. (1989). *Untersuchungen zur Kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma*. Tübingen: IstMitt Beih.
- Radt, W. (1983). Pergamon. Vorbericht Über Die Arbeiten 1981. *IV. KST.*, Ankara 257-269.
- Radt, W. (1995). Pergamon. Vorbericht Über Die Arbeiten 1995. *AA*, 576-577.
- Radt, W. (2002). *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1916). Colonia Caesarea (Pisidian Antioch) in the Augustan Age. *JRS 6*, 83-134.
- Ramsay, W. M. (1926). Studies in the Roman Province Galatia. *JRS 16*, 201-215
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çev. M. Pektaş). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Reinach, Th. (1890). Les Néocorats de Cyzique. *Rev. Numism.*, 3e série, VIII, 251.

- Rhodes R. F. (1987). Early Corinthian Architecture and the Origins of the Doric Order. *AJA Vol. 91 No: 2*, 477-481.
- Robert L. & Robert J. (1958). *Me' langes Isodore Levy*. Bruxelles: Secrétariat des Éditions de l'Institut.
- Robert, L. (1970). *Recherches Sur Les Inscriptions Grecques De l'Asie Mineure*. Amsterdam: A.M. Hakkert.
- Robertson, D.S. (1943). *Greek and Roman Architectur*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, D. M. (1926). Roman Sculptures from Colonia Caesarea (Pisidian Antioch). *The Art Bulletin Vol. 9 No. 1*, 4-69.
- Röder J. (1971). Marmor Phrygium; Die Antiken Marmorbrüche von İschehisar in Westanatolien. *Jdl 86*, 253-312.
- Ruge, W. (1916). Ionia. *RE, IX*, 1893-1894.
- Ruge, W. (1949). Pamphylia. *RE, XVIII*, 354-407.
- Rumscheid, F. (1994). Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus I/II, *Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur Band 14*.
- Sayar, M. H. (1994). Antik Kilikya'da Şehirleşme. *XII. TTKong'94 I*. Ankara. 193-216.
- Scherrer, P. (2000). *Efes Rehberi*. İstanbul: Ege Yayınları ve Avusturya Arkeoloji Enstitüsü.
- Schuchhardt, C. (1886). Kolophon, Notion, Klaros. *AM 11*, 398-434.
- Schulz, A. & Winter, E. (1990). Historisch Archaeologische Untersuchungen zum Hadrians Tempel von Kyzikos. *AMS I, Mysische Studie*. 35-63.
- Serdaroğlu, Ü. (1971). Euromos 1969, 1970. *AnatSt 21*, 47-48.
- Serdaroğlu, Ü. (1972). Hacıbayramlar Kazısı. *AnatSt 22*, 77-84.
- Serdaroğlu, Ü. (1973). Euromos 1971-1972. *AnatSt 23*, 36-37.

- Serdaroğlu, Ü. (1982). Bautätigkeit øn Anatolien Unter Der Persischen Herrschaft, øn D. Papenfuss, V. M. Strocka (Eds.), Palast Und Hütte, Beiträge Zum Bauen Und Wohnen øm Altertum Von Archäologen, Vor- Und Frühgeschichtlern, Tagungsbeiträge Eines Symposiums Der Alexander Von Humboldt-Stiftung, Bonn-Bad Godesberg, Veranstaltet Vom 25.-30. November 1979 İn Berlin, Berlin, 347-356.
- Serdaroğlu, Ü. (2004). *Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Schorndorfer, S. (1997). *Öffentliche Bauten Hadrianischer Zeit in Kleinasien*. Münster:Lit.
- Soysal, H., Sipahioğlu, S., Kolçak, D. ve Altınok, Y. (1981). *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu*. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Matematik-Fiziki ve Biyolojik Araştırma Grubu, Proje No: YBAG 341, İstanbul.
- Söğüt, B. (1998). *Kilikia Bölgesindeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stephan, M. (1931). *Die griechische Guirlande. Ein Beitrag zur griechischen Ornamentik*. M. von Nordheim, Zella-Mehlis.Thür.
- Stierlin, H. (2002). *The Roman Empire: From the Etruscans to the Decline of the Roman Empire*. Taschen: First Edition.
- Stiller, H. (1895). Das Traianeum. *AVP V*, 2. Berlin.
- Strocka, W. M. (1978). Zur Datierung der Celsusbibliothek. *E. Akurgal için yazılar:The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 893-900.
- Strocka, W. M. (1988). Wechselwirkungfn der Stadtrömischen und Kleinasiatischen Architektur unter Trajan und Hadrian. *IstMitt* 38, 291-307.
- Strong, D. E. (1960). Some Early Examples of the Composite Capitel. *JRS* 50, 119-128.
- Şahin, M. Ç. (1973). Lagina'dan (Koranza) İki Yazıt. *Anadolu/Anatolia* 17, 187-195.
- Şahin, M. Ç. (1976). *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*. Chicago: Ares Publishers.

- Şahin, M. Ç. (1982). Die Inschriften von Stratonikeia I–II, Bonn 1981/1982/1990 (IK 21–22).
- Şahin, N. (2001). *Zeus'un Anadolu Kültleri*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- Şahin, S. (1976). Erythrai için Attik Dekret. *Bulleten XL., No: 160*, 565–568.
- Şimşek, C. (2008). 2007 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları. *XXX. KST. II.*, Ankara, 409-436.
- Tacitus. (2012). *Annals and Histories* (Çev. T. Jensen). Everyman's Library, London.
- Taşlıalan, M. (1993). *Pisidia Antiokheia'sı Augustus Kutsal Alanı ve Tapınağının Rekonstrüksiyonu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşlıalan, M. (1994). Pisidia Antiochea'sı 1992 yılı Çalışmaları. *IV.MKKS Marmaris 1993*, Ankara, 245-284.
- Tekin, O. (2007). *Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12. - MS 4. Yüzyıllar Arası)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Theuer, M. (1918). *Der Griechisch-Dorische Peripteraltempel*. Berlin: Verlag von ErnstWasmuth.
- Thür, H. (1985). Ephesische Bauhütten in der Zeit der Flavier und der Adoptivkaiser. *Lebendige Altertumswissenschaft. Festgabe zur Vollendung des 70. Lebensjahres von Hermann Vetters*, Wien, 81-187.
- Thür, H. (1989). Das Hadriantor in Ephesos. *FİE 11/1*, Wien.
- Tırpan, A. (1997). Lagina Hekate Temenosu, Propylon ve Altardaki Kazı Çalışmaları 1997. *XX. KST. II.*, Ankara, 237-256.
- Tırpan, A. A. (1983). Stratonikeia Kazısı 1982 Çalışmaları. *V. KST.*, Ankara, 209–214.
- Tırpan, A. A. (1990a). Stratonikeia'nın Şehir ve Sur Planı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi, Sayı: 5*, 217- 234.
- Tırpan, A. A. (1990b). Buluntular Işığında Lagina ve Yakın Çevresinin Tarihi Süreci. *S.Ü. Edebiyat Dergisi, Sayı 5*, 75-87.
- Tırpan, A. A. (1996). Lagina Kazısı 1993–1994. *XVII. KST., II.*, Ankara, 209–228.

- Tırpan, A. A. (1997). Lagina Hekate Temenosu. *XVII. KST., II.*, Ankara, 309–336.
- Tırpan, A. A. (1998a). *Stratonikeia Augustus İmparatorlar Tapınağı*, Konya.
- Tırpan, A. A. (1998b). Lagina Hekate Propylonu 1996. *XIX. KST. II.*, Ankara, 173–194.
- Tırpan, A. A. ve Söğüt, B. (2000). Koranza Kazıları 1998. *XXI. KST. II.*, Ankara, 153–162.
- Tırpan, A. A. ve Söğüt, B. (2001). Lagina Hekate Temenosu 1999 Yılı Çalışmaları. *XXII. KST. II.*, Ankara, 299–310.
- Tırpan, A. A. ve Söğüt, B. (2002). Hekate Temenosu 2000 Çalışmaları. *XXIII. KST. II.*, Ankara, 343–350.
- Tomlinson, R. A. (2003). *Yunan Mimarlığı* (Çev. R. Akbulut). Homer Kitabevi, İstanbul.
- Topçu, Ç. (1986). Seleukeia-Kalykadnos 1984 Yılı Kazı Çalışmaları. *VII. KST.*, Ankara, 509-517.
- Tuchelt, K. (1983). Bemerkungen zum Tempelbezirk von Antiochia ad Pisidiam. *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasien, Festschrift für Kurt Bittel*, Mainz.
- Tuchelt, K. (1986). Fragen zum Tempel von Antiochia ad Pisidiam bei Yalvaç. *TTK IX.1*, 535-543.
- Tuna, K. Y. (2003). Dindymene'nin Pencere Kaya Anıtı. *Arkeoloji ve Sanat 114*, 25–31.
- Türkoğlu, S. ve Atalay, E. (1971). *Efes: Tarih-Arkeoloji*. İzmir: Ticaret Matbaacılık.
- Uçankuş, H. T. (2002). Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia: *Kültür Rehberi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 262-264.
- Vandeput, L. (1993a). Honour where Honour is Due, Regional Features on Honorific Monuments of Pisidia?. *AnatSt 43*, 193-202.
- Vandeput, L. (1993b). The Re-use of Hadrianic Architectural Elements in Basilica E1 at Sagalassos. *Sagalassos 1, Yay*, 93-109.
- Vandeput, L. (1997). *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor, Sagalassos: A Case Study*, Brepols.

- Varinlioğlu, E. (1992). Meter Theon. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1990 Yıllığı*. 39-43.
- Varinlioğlu, E. (2002). The Temple at Ankara içinde: T. Drew-Bear-M. Taşlıalan-C. M. Thomas, (Ed.), *Actes du Ier Congres International sur Antioche de Pisidie*, 393-399.
- Waelkens, M. (1986). The Imperial Sanctuary at Pessinus: Archeological epigraphical and numismatical evidence for its date and identification. *Epigraphica Anatolica* 7, 37-73.
- Waelkens, M. (1993). Sagalassos History and Archeology. *Sagalassos I*, yay. Leuven, 8-81.
- Waelkens, M., Mitchell, S. & Owens. (1990). Sagalassos 1989. *AnatSt* 40, 185-198.
- Ward, J. B. & Perkins, H. R. (1975). *Architekture der Römer*. Berlin: Electa Editrice.
- Ward, J. B. & Perkins, H. R. (1978). The Architecture of Roman Anatolia: The Roman Contribution. *E. Akurgal için yazılar: The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 881-891.
- Ward, J. B. & Perkins, H. R. (1980). The Marble Trade and its organization: evidence from Nicomedia. *MemAmAcc* 36, 325-338.
- Ward, J. B. & Perkins, H. R. (1981). *Roman Imperial Architecture*. London: The Pelican History of Art.
- Webb, P. A. (1996). *Hellenistic Architectural Sculpture: figural motifs in western Anatolia and the Aegean Islands*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Wegner, M. (1989). Bauschmuck von Side. *Jale İnan'a Armağan yay. N. Başgelen-M.Lugal*, İstanbul, 161-167.
- Wheeler & Mortimer (1964). *Roman Art and Architecture*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Williams, C. (1974). Temple of Zeus Olbios at Uzuncaburç: A Reconsideration of the Date. *AJA. Vol. 78, No: 4*, 405-414.
- Wilshire, D. (1993). *Virgin, Mother, Crone: Myths and Mysteries of the Triple Goddess*. Rochester: Inner Traditions.

- Wotschitzky, A. (1948). Zum Korinthischen Kapitell im Apollontempel zu Bassae. *ÖJH* 37, 53-80.
- Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yaylalı, A. (1988). Antik Kyzikos Kenti ve Geleceği Üzerine Düşünceler. *I. Kyzikos Paneli*, 12-15.
- Yaylalı, A. (1991). Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları. *XII. KST.II.*, Ankara, 171-194.
- Zanon, P. C. (2009). *The Sanctuary of Demeter at Pergamon: Architecture and Dynasty in the Early Attalid Capital*. Doctoral Dissertation, University of Pittsburgh. (Unpublished).

ANTİK KAYNAKLAR

- Apuleius, L., (1990). *The Golden Ass* (Çev. R. Graves). Penguin Books.
- Augustus. (1999). *Ankara Anıtı* (Çev. H. Dereli ve R. Oğuz). Milli Eğitim-Cumhuriyet Gazetesi. İstanbul.
- Herodotos. (1973). *Herodotos, Herodot Tarihi* (Çev. M. Öktem). Büyük Fikir Kitapları Dizisi. İstanbul.
- Ios. Flav. (2000). *Flavius Iosephos*. TLG CD Rom, California.
- Strabon. (1987). *Coğrafya* (Çev. A. Pekman). Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.
- Tacitus. (1896). *Annales* (H. Furneak) IV.
- Vitruvius (1914). *Vitruvius, De Architectura* (The Ten Books of Architecture) (Çev. M. H. Morgan). (Ed.) Turner, T., Harvard university Press, Cambridge.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Ephesus Foundation-Past Project-The Serapeion of Ephesos: Registration Architectural Parts “*Ephesus-foundation*” Austrian Archaeological Institute-Univ. of Applied Sciences Regensburg. Web. 27 Haziran 2017.

La Maison Carrée “*Maisoncarree*” the Cultural Affairs Department of the city of Nîmes
t.y. Web. 24 Haziran 2017.

The Sanctuary of Athena Polias at Notium “*Goddess Athena*” Roy George t.y. Web. 24
Haziran 2017.

Tablo 1 – Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Bölgesel Dağılımı

	MYsIA	IONIA	GALATIA	KARIA	LYKIA	PSIDIA	PAMPHY.	PHRYGIA	KILIKIA
Pergamon Demeter Tapınağı	X								
Pergamon Trajanus Tapınağı	X								
Kyzikos Hadrianus Tapınağı	X								
Ephesos Hadrianus Tapınağı		X							
Ephesos Serapis Tapınağı		X							
Notion Athena Polias Tapınağı		X							
Ankyra Augustus Tapınağı			X						
Euromos Zeus Tapınağı				X					
Kaunos Korinth Tapınağı				X					
Knidos Korinth Tapınağı				X					
Lagina Hekate Tapınağı				X					
Patara Ante-Korinth Tapınağı					X				
Adada D Tapınağı						X			
Antiokheia Augustus Tapınağı						X			
Kremna Hadrianus Tapınağı						X			
Kremna Antoninus Pius Tapınağı						X			
Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı						X			
Sagalassos Dionysos Tapınağı						X			
Termessos N1 Tapınağı						X			
Termessos N2 Tapınağı						X			
Termessos N4 Tapınağı						X			
Termessos N6 Tapınağı						X			
Side Dionysos Tapınağı							X		
Side N1 Tapınağı							X		
Side P Tapınağı							X		
Side Thyke Tapınağı							X		
Pessinus Tapınağı								X	
Elaiussa Sebaste Tapınağı									X
Seleukeia Zeus Tapınağı									X
Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tap.									X

Tablo 2- Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Kent İçindeki Konumları.

	Akropolde	Agora İçi veya Çevresi	Tiyatro ile İlişkili	Liman veya Çevresi	Kent İçi Kutsal Alan	Kent Dışı Kutsal Alan
Pergamon Demeter Tapınağı					X	
Pergamon Trajanus Tapınağı	X					
Kyzikos Hadrianus Tapınağı		X				
Ephesos Hadrianus Tapınağı		X				
Ephesos Serapis Tapınağı					X	
Notion Athena Polias Tapınağı	X					
Ankyra Augustus Tapınağı					X	
Euromos Zeus Tapınağı						X
Kaunos Korinth Tapınağı				X		
Knidos Korinth Tapınağı				X		
Lagina Hekate Tapınağı						X
Patara Ante-Korinth Tapınağı		X				
Adada D Tapınağı		X				
Antiokheia Augustus Tapınağı					X	
Kremna Hadrianus Tapınağı		X				
Kremna Antoninus Pius Tap.		X				
Sagalassos Antoninus Pius Tap.					X	
Sagalassos Dionysos Tapınağı						X
Termessos N1 Tapınağı		X				
Termessos N2 Tapınağı		X				
Termessos N4 Tapınağı		X				
Termessos N6 Tapınağı			?			
Side Dionysos Tapınağı			X			
Side N1 Tapınağı		X				
Side P Tapınağı		X				
Side Thyke Tapınağı		X				
Pessinus Tapınağı					X	
Elaiussa Sebaste Tapınağı				X		
Seleukeia Zeus Tapınağı		X				
Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus T.					X	

Tablo 3- Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Planlarına Göre Dağılımı.

Sütun Sayısı	TAPINAK ADI	Templum In Antis	Prostylos	Peripteros	Pseudo Dipteros	Pseudo Peripteros	Yuvarlak Plan
---	Pergamon Demeter T.		X				
6x10	Pergamon Trajanus T.			X			
8x16	Kyzikos Hadrianus T.	Dipteros					
2	Ephesos Hadrianus T.		X				
8	Ephesos Serapis T.		X				
2	Notion Athena Polias T.	X					
8x15	Ankyra Augustus T.				X		
6x11	Euromos Zeus Lepsynos			X			
6x9	Kaunos Korinth T.			X			
---	Knidos Korinth T.					X	
8x11	Lagina Hekate T.				X		
4	Patara Ante-Korinth T.		X				
4	Adada D Tapınağı		X				
4x3	Antiokheia Augustus T.		X				
4-6	Kremna Hadrianus T.		X				
4-6	Kremna Antoninus Pius.		X				
6x11	Sagalassos Antoninus Pius T.			X			
---	Sagalassos Dionysos T.		?				
6x2	Termessos N1 Tapınağı		X				
4	Termessos N2 Tapınağı		X				
4	Termessos N4 Tapınağı		X				
2	Termessos N6 Tapınağı	X					
---	Side Dionysos Tapınağı					X	
6x11	Side N1 Tapınağı			X			
---	Side P Tapınağı						X
12	Side Tykhe Tapınağı						X
6x11	Pessinus Korinth T.			X			
6x12	Elaiussa Sebaste T.			X			
8x14	Seleukeia Zeus Tapınağı				X		
6x12	Uzuncaburç Zeus T.			X			

Tablo 4 - Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınaklar-İnşa Malzemesi Eşleşmesi.

Tapınak Adı	İnşa Edilen Malzeme
Pergamon Demeter Tapınağı	MERMER-ANDEZİT
Pergamon Trajanus Tapınağı	MERMER-ANDEZİT
Kyzikos Hadrianus Tapınağı	MERMER
Ephesos Hadrianus Tapınağı	MERMER-ANDEZİT
Ephesos Serapis Tapınağı	MERMER
Notion Athena Polias Tapınağı	GRİ-MAVİ MERMER
Ankyra Augustus Tapınağı	MERMER-ANDEZİT
Euromos Zeus Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI
Kaunos Korinth Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI
Knidos Korinth Tapınağı	MERMER
Lagina Hekate Tapınağı	MERMER-KONGLOMERA
Patara Ante-Korinth Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI
Adada D Tapınağı	KİREÇ TAŞI-MERMER
Antiokheia Augustus Tapınağı	GRİ-BEYAZ-SARIMTIRAK KİREÇ TAŞI
Kremna Hadrianus Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI
Kremna Antoninus Pius Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI
Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı	GRİ-BEYAZ KİREÇ TAŞI
Sagalassos Dionysos Tapınağı	KİREÇ TAŞI
Termessos N1 Tapınağı	KİREÇ TAŞI
Termessos N2 Tapınağı	KİREÇ TAŞI
Termessos N4 Tapınağı	KİREÇ TAŞI
Termessos N6 Tapınağı	KİREÇ TAŞI
Side Dionysos Tapınağı	SARIMTIRAK KİREÇ TAŞI
Side N1 Tapınağı	MERMER- KONGLOMERA
Side P Tapınağı	MERMER-GRİ KUMTAŞI
Side Tykhe Tapınağı	MERMER
Pessinus Tapınağı	MERMER
Elaiussa Sebaste Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI
Seleukeia Zeus Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI
Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı	MERMER-KİREÇ TAŞI

Tablo 5- Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Ölçü ve Oranları

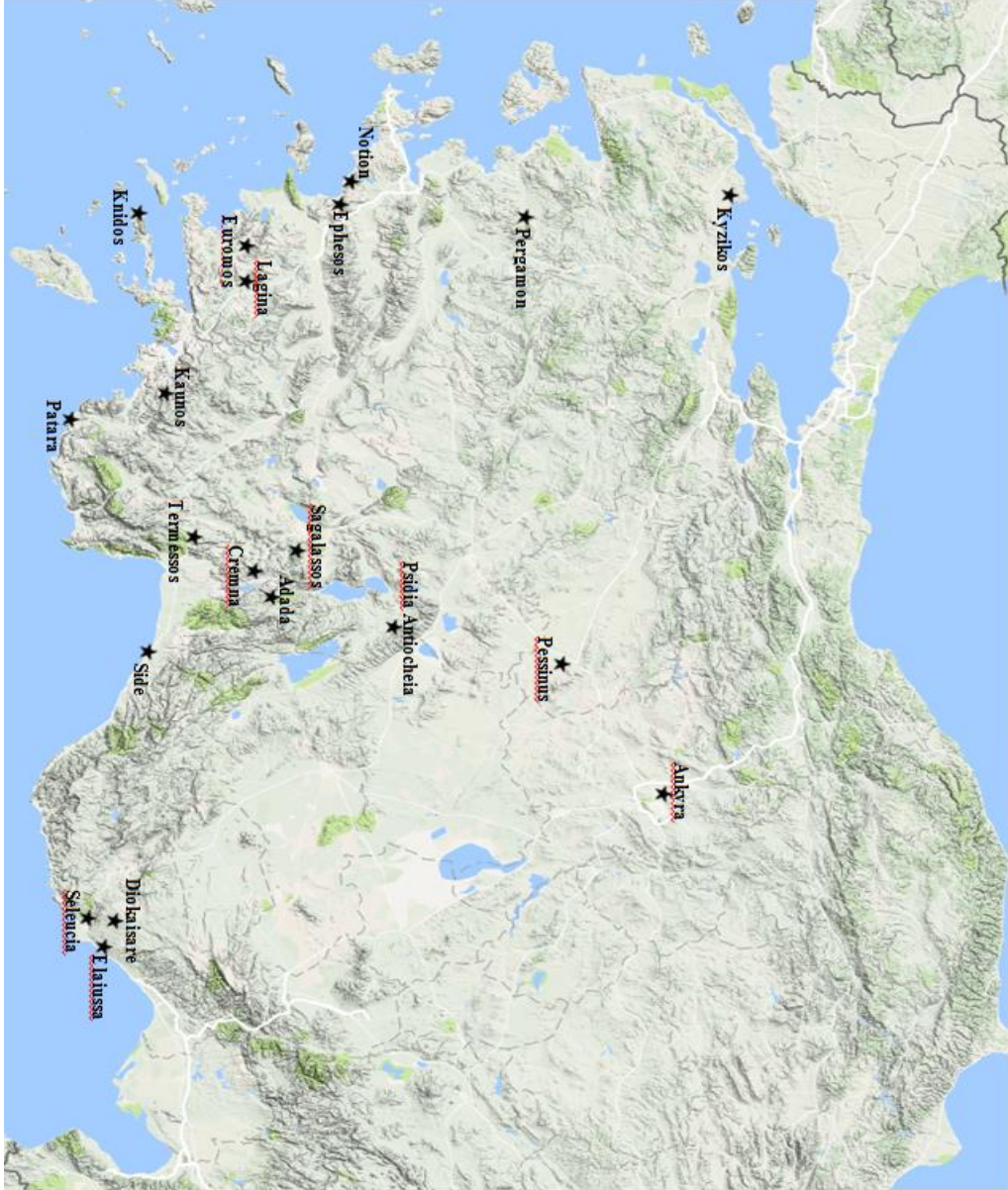
	ANA YAPI		PRONAOS		CELLA		OPİSTHODOMOS	
	Ölçü	Oran	Ölçü	Oran	Ölçü	Oran	Ölçü	Oran
PERGAMON DEMETER TAPINAĞI	7,97x14,14 m.	1/1,77	4,45x5,33 m.	1/1,19	5,33x6,49 m.	1/1,21	---	---
PERGAMON TRAIANUS TAPINAĞI	20x32 m.	1/1,6	?	?	?	?	?	?
KYZIKOS HADRIANUS TAPINAĞI	48,84x106,56 m.	1/2,18	?	?	?	?	?	?
EPHESSO HADRIANUS TAPINAĞI	7,96x8,20m	1/1,03	---	---	5,00x7,50 m.	1/1,5	---	---
EPHESSO SERAPIS TAPINAĞI	29,20x36,70 m.	1/1,25	?	?	?	?	---	---
NOTION ATHENA POLIAS TAPINAĞI	7,50x16,00 m.	1/2,13	?	?	?	?	---	---
AUGUSTUS VE ROMA TAPINAĞI	?	?	?	?	12,8x28,21	1/2,20	?	?
EURONIOS ZEUS TAPINAĞI	8,90x19,00 m.	1/2,13	5,40x7,00 m.	1/1,29	7,00x9,25 m.	1/1,32	2,62x7,00m.	1/2,67
KAUNOS TAPINAĞI	5,75x11,95	1/2,07	4,52x5,75 m.	1/1,27	5,75x6,00 m.	1/1,04	0,40x5,75 m.	1/14,375
KNIDOS KORINTH TAPINAĞI	7,10x12,00 m.	1/1,69	2,50x6,50 m.	1/2,6	6,50x6,50 m.	1/1	1,80x6,50 m.	1/3,61
LAGINA HEKATE TAPINAĞI	17,76x24,45 m.	1,37	5,80x6,52 m.	1/1,12	6,52x7,38 m.	1/1,13	---	---
PATARA ANTE-KORINTH TAPINAĞI	9,70x12,80 m.	1/1,31	2,25x8,00 m.	1/3,55	7,80x8,90 m.	1/1,14	---	---
ADADA D TAPINAĞI	10,85x19,17 m.	1/1,76	6,14x7,00 m.	1/1,14	7,00x7,63 m.	1/1,09	---	---
ANTIOCHEIA AUGUSTUS TAPINAĞI	14,20x27,95 m.	1/1,96	8,80x10,10 m.	1/1,14	7,20x9,00 m.	1/1,25	---	---
KRENAVA HADRIANUS TAPINAĞI	?	?	?	?	?	?	---	---
KRENAVA ANTONINUS PIUS TAPINAĞI	?	?	?	?	?	?	---	---
SAGALASSOS ANTONINUS PIUS TAP.	13,80x26,80 m.	1/1,94	6,63x7,80 m.	1/1,17	6,90x9,30 m.	1/1,34	---	---
SAGALASSOS DIONYSOS TAPINAĞI	?	?	?	?	?	?	?	?
TERMESSOS N1 TAPINAĞI	11,50x15,85 m.	1/1,37	5x11,50 m.	1/2,3	9,50x10,85	1/1,14	---	---
TERMESSOS N2 TAPINAĞI	8,45x12,45 m.	1/1,47	2,76x6,70 m.	1/2,42	6,70x7,20 m.	1/1,07	---	---
TERMESSOS N4 TAPINAĞI	6,72x10,08	1/1,5	2,80x5,50 m.	1/1,96	5,30x5,50 m.	1/1,03	---	---
TERMESSOS N6 TAPINAĞI	7,06x11,55 m.	1/1,63	?	?	5,78x6,90 m.	1/1,19	---	---
SIDE DIONYSOS TAPINAĞI	7,23x17,55 m.	1/2,42	?	?	5,82x11,75 m.	1/2,0	---	---
SIDE N1 TAPINAĞI	16,37x29,50 m.	1/1,80	?	?	?	?	---	---
SIDE P TAPINAĞI	?	?	---	---	?	?	---	---
SIDE TYCHE TAPINAĞI	?	?	---	---	?	?	---	---
PESINTUS TAPINAĞI	13,70x24,10 m.	1/1,75	8,20x9,15 m.	1/1,11	9,15x10,20 m.	1/1,11	?	?
ELAIUSSA SEBASTE TAPINAĞI	17,60x32,90 m.	1/1,86	?	?	?	?	---	---
SELUCIA ZEUS TAPINAĞI	22,20x39,20 m.	1/1,76	?	?	?	?	---	---
UZUNCABURÇ (DIOKLAISAREA) ZEUS T.	21,20x33,70 m.	1/1,58	?	?	?	?	---	---

Tablo 6- Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların İnşa Tarihleri.

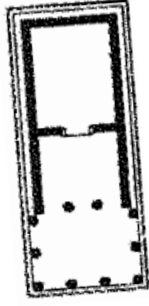
TAPINAK	İNŞA TARİHİ
LAGİNA HEKATE TAPINAĞI	MÖ 125-100
ANTİOKHEİA AUGUSTUS TAPINAĞI	MÖ 1.yy.ın son çeyreği
SİDE DİONYOSOS TAPINAĞI	MÖ 1. yy. sonu-MS 1.yy. başı
ANKYRA AUGUSTUS TAPINAĞI	MS 1.yy.ın ilk çeyreği
PESSİNUS TAPINAĞI	MS 14-37
ELAIUSSA SEBASTE TAPINAĞI	MS 1. yy.ın ikinci yarısı
PERGAMON TRAIANUS TAPINAĞI	MS 114-125
SAGALASSOS DİONYOSOS TAPINAĞI	MS 115-120
EPHESOS HADRİANUS TAPINAĞI	MS 117-118
KREMNA HADRİANUS TAPINAĞI	MS 117-138
SELEUKEİA ZEUS TAPINAĞI	MS 117-138
TERMESSOS N2 TAPINAĞI	MS 140-150
KYZİKOS HADRİANUS TAPINAĞI	MS 2. yy.ın ikinci çeyreği
TERMESSOS N6 TAPINAĞI	MS 2. yy.ın ikinci çeyreği
SAGALASSOS ANTONİNUS PİUS TAPINAĞI	MS 2. yy.ın ikinci çeyreği
KREMNA ANTONİNUS PİUS TAPINAĞI	MS 150-161
EUROMOS ZEUS TAPINAĞI	MS 2. yy. ortaları
SİDE N1 TAPINAĞI	MS 2. yy. ortaları
SİDE TYKHE TAPINAĞI	MS 2. yy. ortaları
UZUNCABURÇ (DİOKAISAREA) ZEUS TAPINAĞI	MS 2. yy. ortaları
TERMESSOS N1 TAPINAĞI	MS 2. yy.ın ikinci yarısı
PERGAMON DEMETER TAPINAĞI	MS 2. yy.ın ikinci yarısı
TERMESSOS N4 TAPINAĞI	MS 3. yy.ın ikinci yarısı
PATARA ANTE-KORİNTH TAPINAĞI	MS 2. yy.ın üçüncü çeyreği
ADADA D TAPINAĞI	MS 2. yy.ın son çeyreği
EPHESOS SERAPİS TAPINAĞI	MS 2. yy.ın son çeyreği
KNİDOS KORİNTH TAPINAĞI	MS 2. yy.
NOTİON ATHENA POLİAS TAPINAĞI	MS 2. yy.
SİDE P TAPINAĞI	MS 3. yy.ın başı
KAUNOS KORİNTH TAPINAĞI	-----

Anadolu'daki Korinth Düzenli Tapınakların Bulunduğu Kentleri Gösteren Harita-1

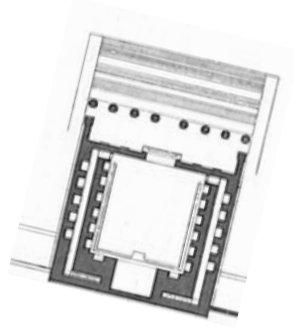
HARİTA 1

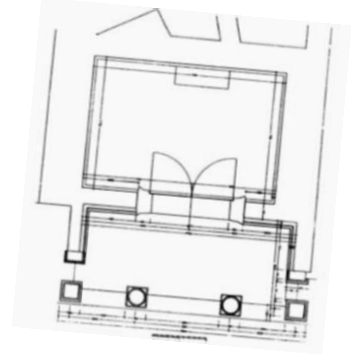
LEVHA 1

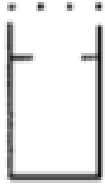
Pergamon Demeter T.

Ephesos Serapis Tapınağı

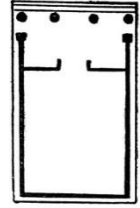
Ephesos Hadrianus

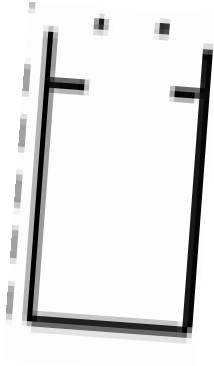
Sagalassos Dionysos T.

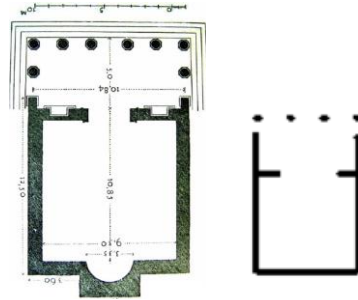
Termessos N4 Tapınağı

Patara Korinth T.

Adada D Tapınağı

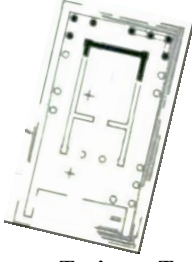
Termessos N1 ve N2 T.

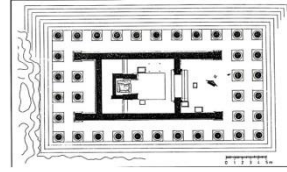
Antiocheia Augustus

Prostylos Planlı Tapınaklar

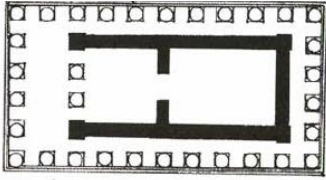
LEVHA 2

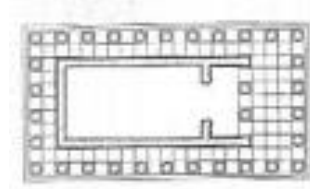
Pergamon Traianus Tapınağı

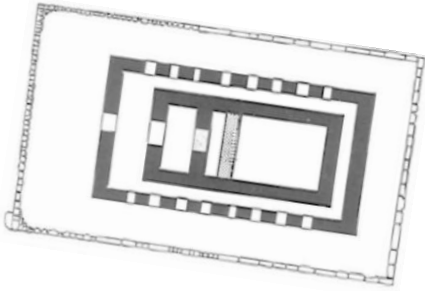
Euromos Zeus Tapınağı

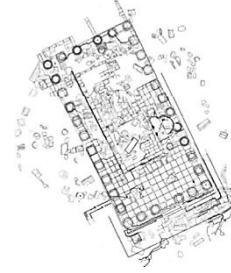
Sagalassos Antoninus Pius T.

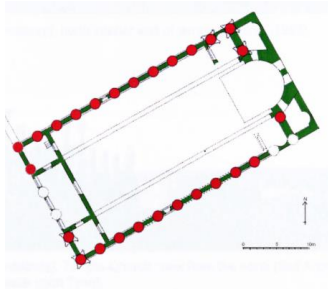
Side N1 Tapınağı

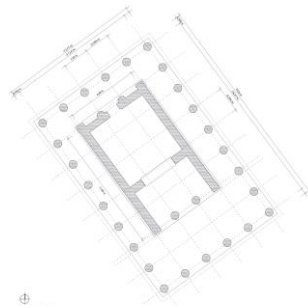
Pessinus Korinth Tapınağı

Elaiussa Sebaste Tapınağı

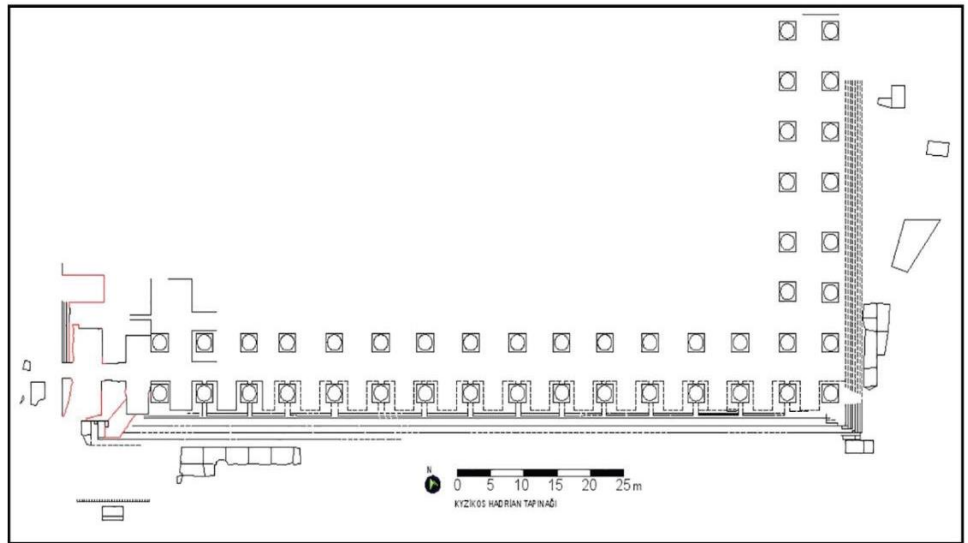
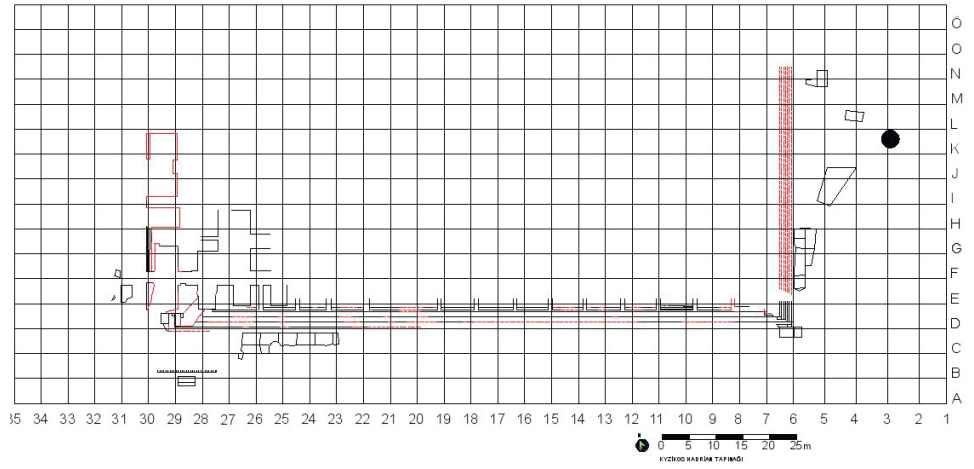
Diokaisarea (Uzuncaburç) Zeus Tapınağı

Kaunos Korinth Tapınağı

Peripteros Planlı Tapınaklar

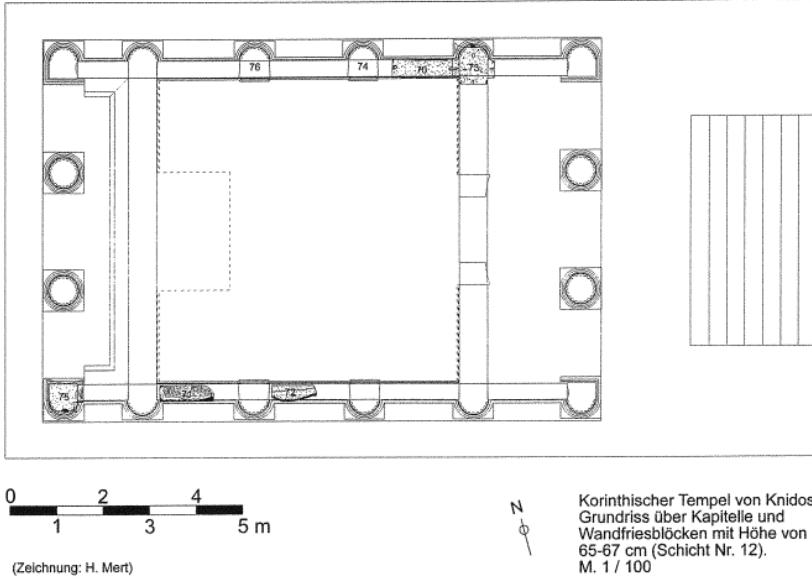
LEVHA 3

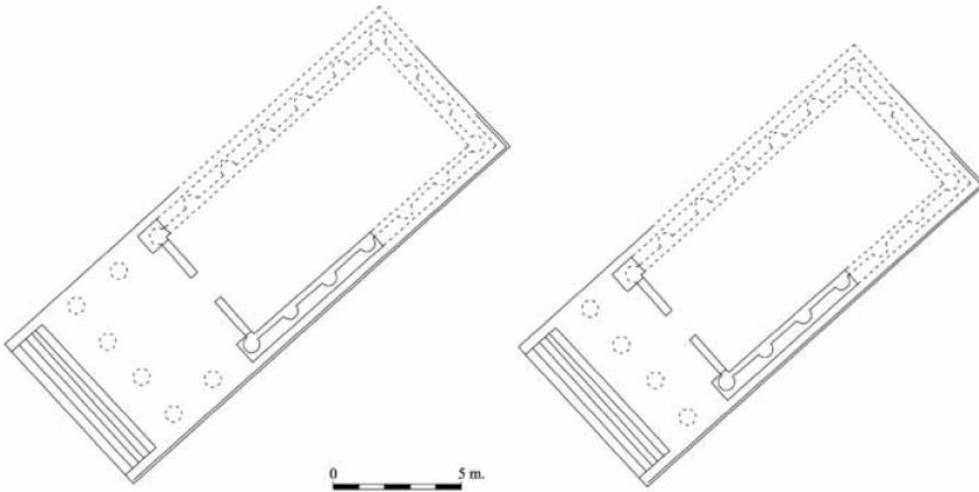
Kyzikos Hadrianus Tapınağı

Dipteros Plan

LEVHA 4

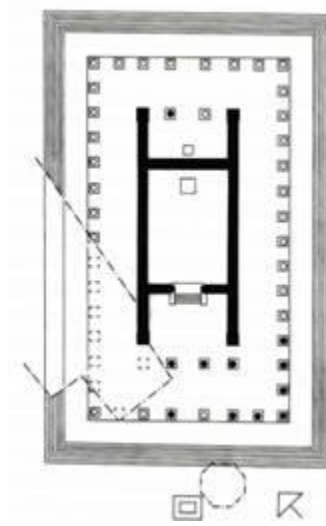
Knidos Korinth Tapınağı

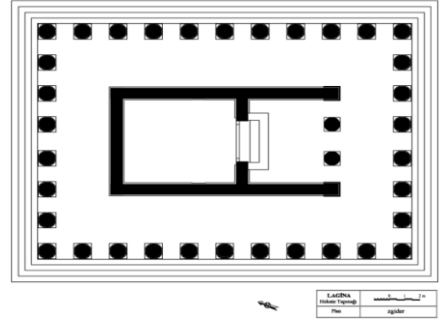
Side Dionysos Tapınağı Restitüsyon Denemeleri

Pseudo Peripteros Planlı Tapınaklar

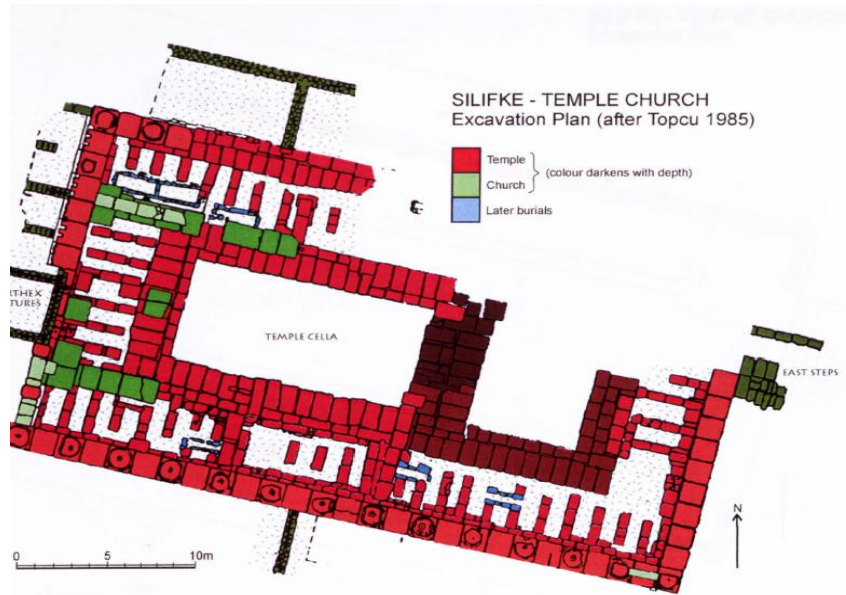
LEVHA 5

Ankyra Augustus Tapınağı

Lagina Hekate Tapınağı

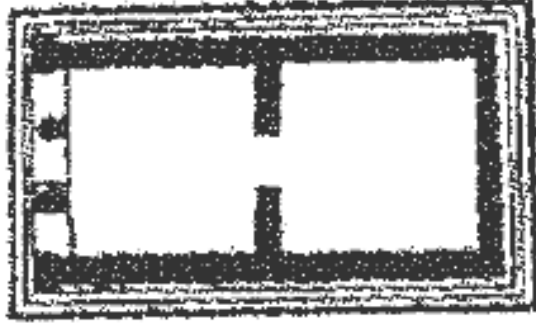

Seleucia, Temple-Church: schematic plan of surviving remains (after Topcu 1985, 15).

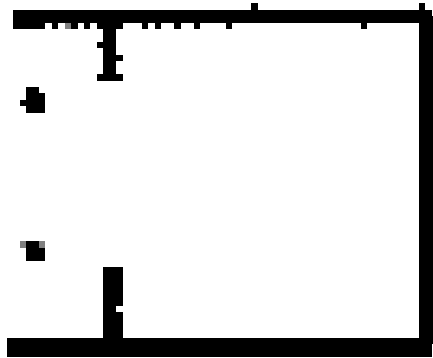
Seleukeia Zeus Tapınağı

Pseudo Dipteros Planlı Tapınaklar

LEVHA 6

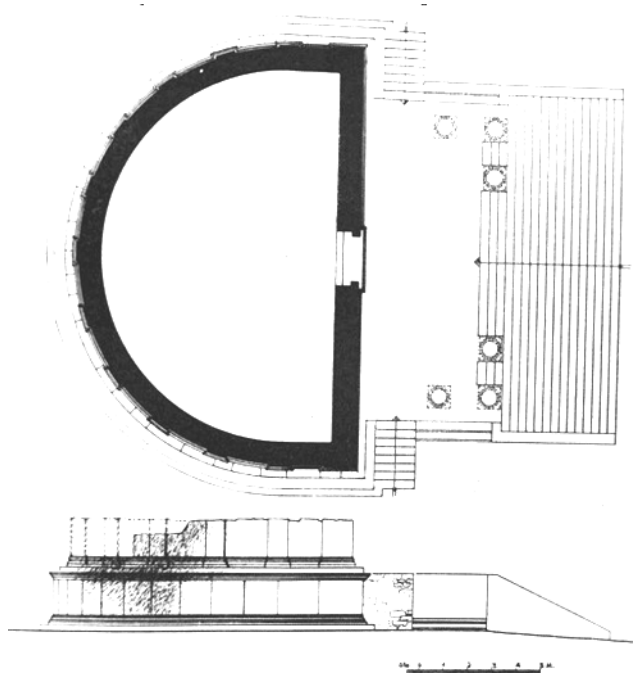
Notion Athena Polias Tapınağı

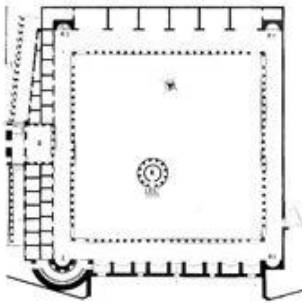
Termessos N6 Tapınağı

İn-Antis Planlı Tapınaklar

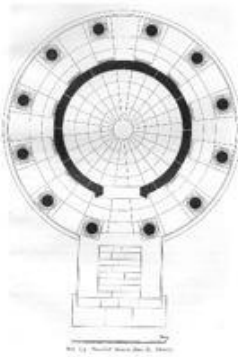
LEVHA 7

Side P Tapınağı

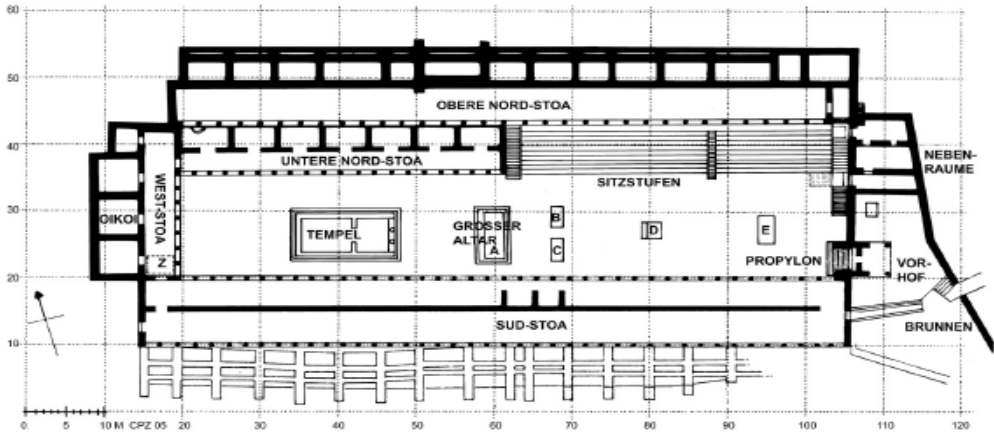
Agora ve Tyche Tapınağı

Side Thyke Tapınağı

Yuvarlak Planlı Tapınaklar

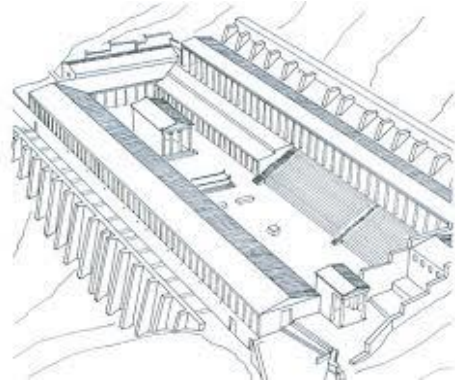
LEVHA 8

A

B

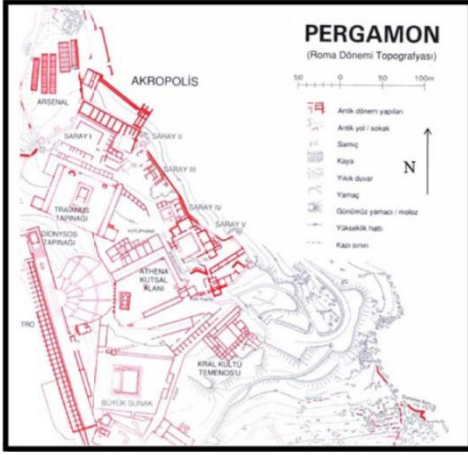
C

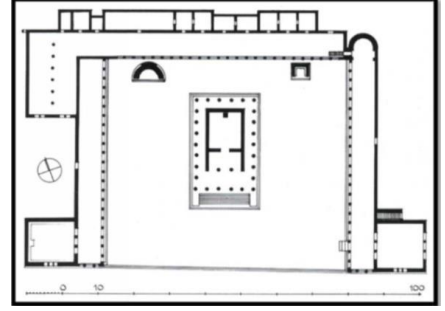
D

Pergamon Demeter Tapınağı

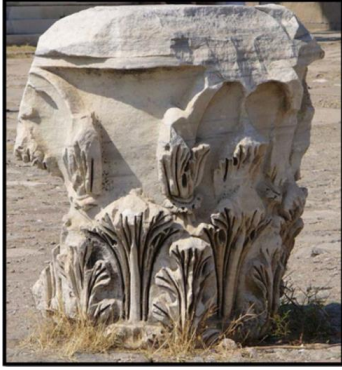
LEVHA 9

A

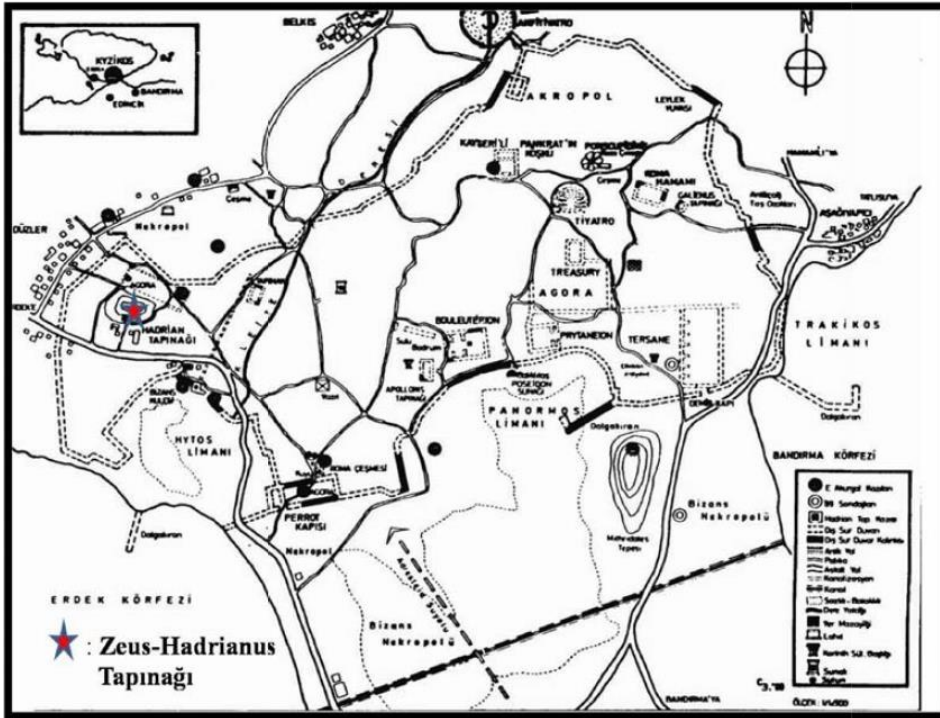

B

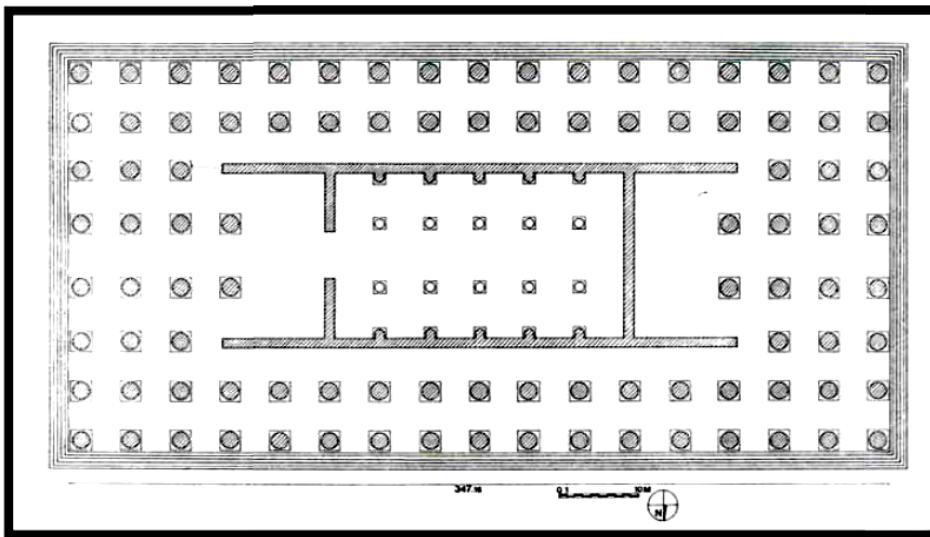

Pergamon Traianus Tapınağı

LEVHA 10

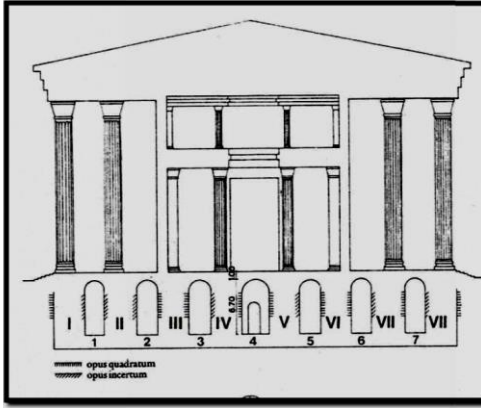
A

B

Kyzikos Hadrianus Tapınağı

LEVHA 11

A

B

C

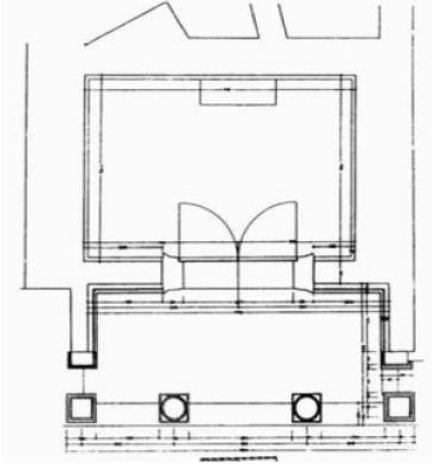
D

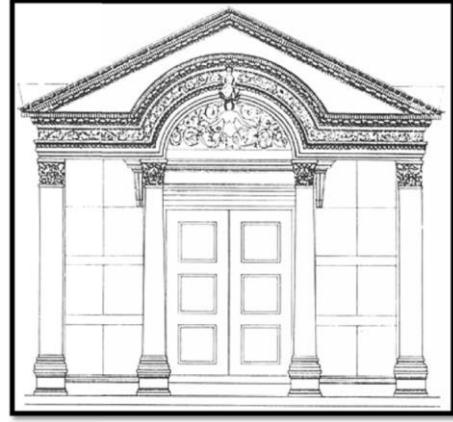
E

Kyzikos Hadrianus Tapınağı

LEVHA 12

A

B

C

Ephesos Hadrianus Tapınağı

LEVHA 13

A

B

C

Ephesos Hadrianus Tapınağı

LEVHA 14

A

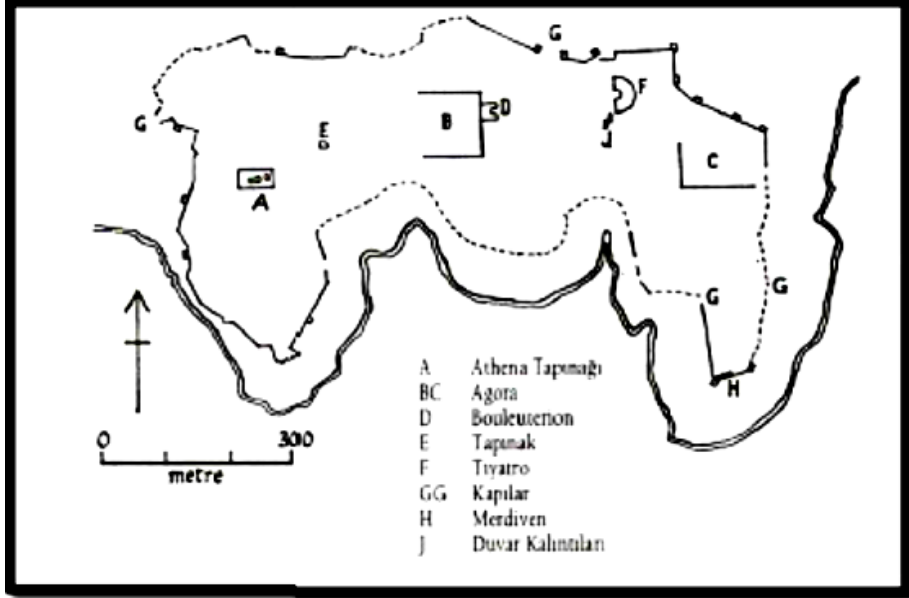
B

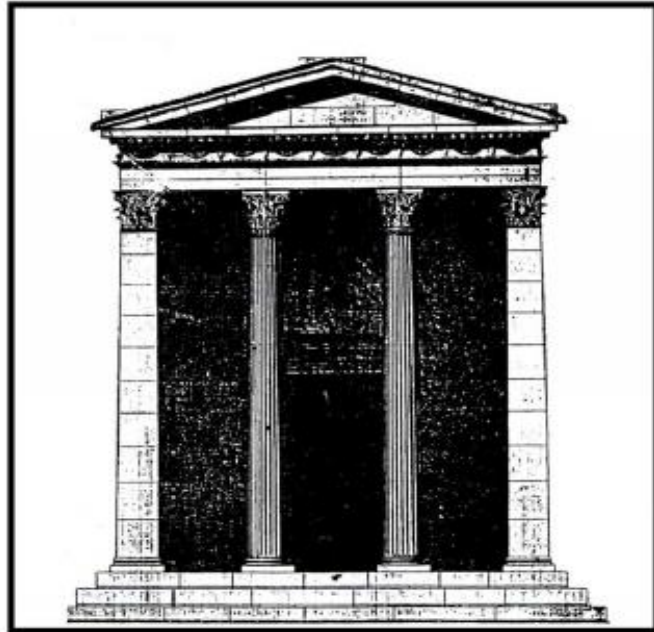
C

Ephesos Serapis Tapınağı

LEVHA 15

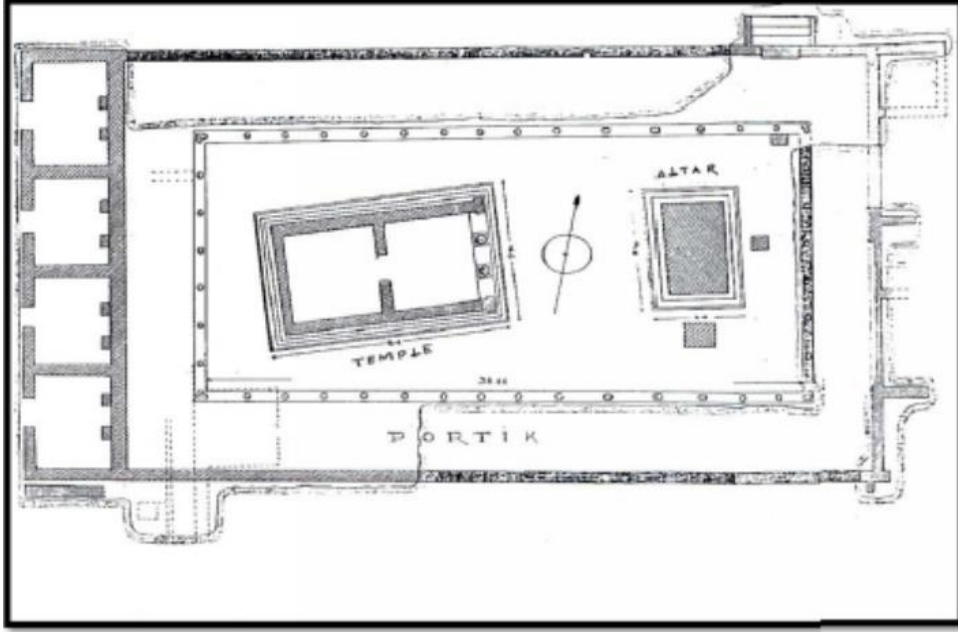
A

B

Notion Athena Polias Tapınağı

LEVHA 16

A

B

Notion Athena Polias Tapınağı

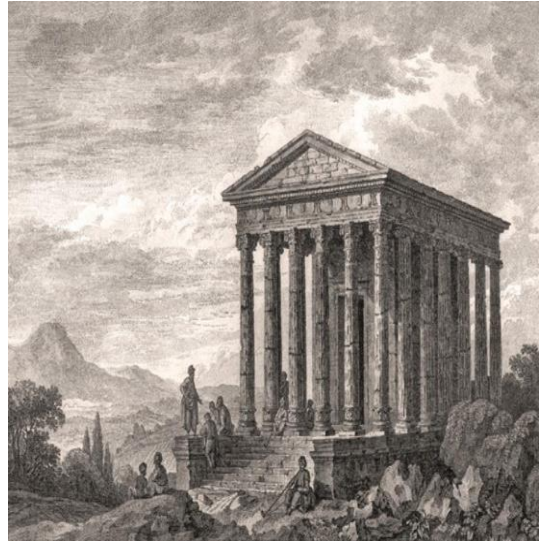
LEVHA 17

A

B

C

Ankyra Augustus Tapınağı

LEVHA 18

A

B

Euromos Zeus Tapınağı

LEVHA 19

A

B

Euromos Zeus Tapınağı

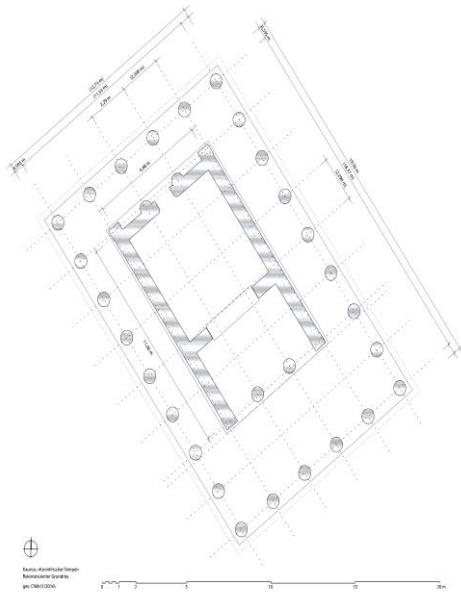
LEVHA 20

A

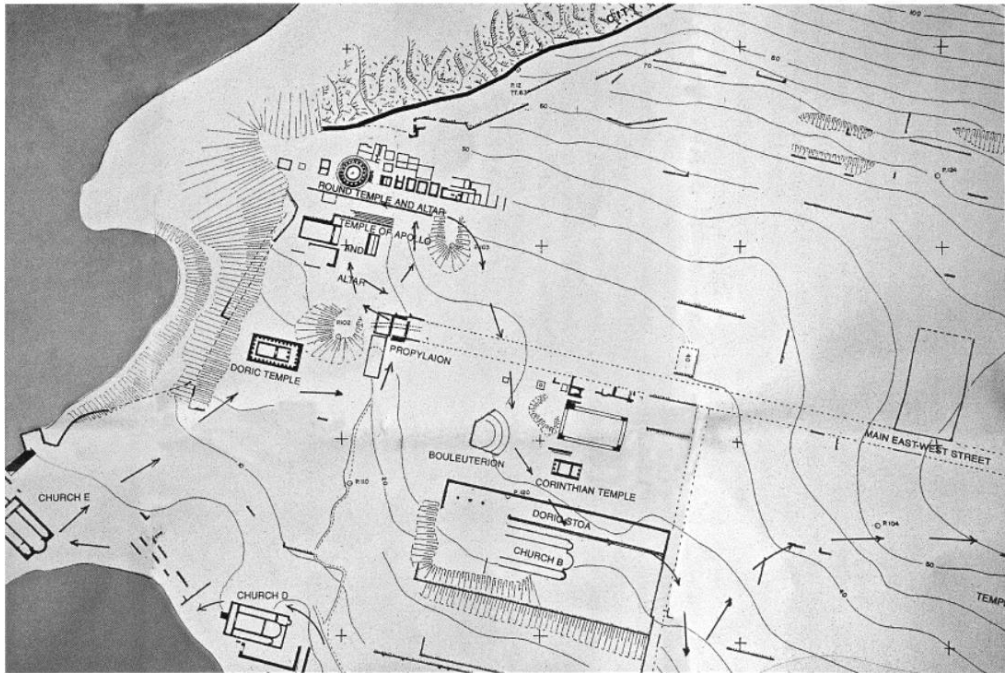
B

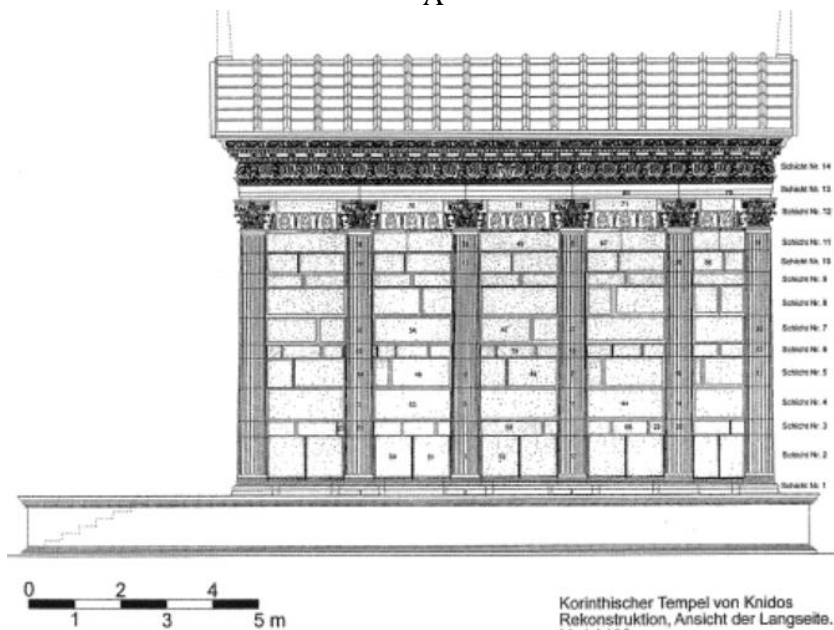
C

Kaunos Korinth Tapınağı

LEVHA 21

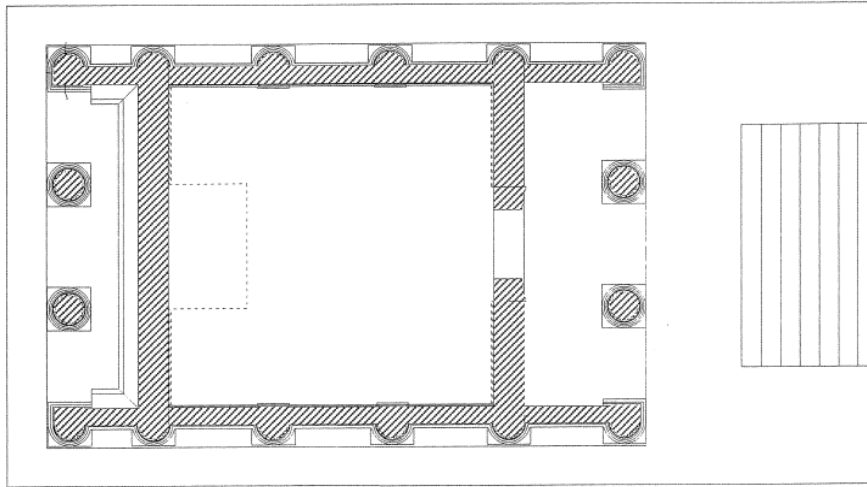
A

B

Knidos Korinth Tapınağı

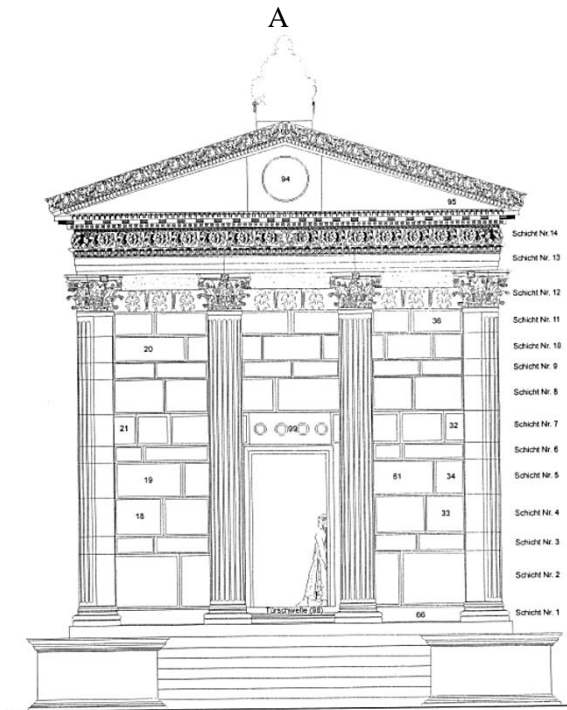
LEVHA 22

0 1 2 3 4 5 m

N
φ

Korinthischer Tempel von Knidos
Rekonstruktion, Grundriss.
M. 1 / 100

0 1 2 3 4 5 m

Korinthischer Tempel von Knidos
Rekonstruktion, Ansicht der Vorderseite.
M. 1 / 50

B

Knidos Korinth Tapınağı

LEVHA 23

A

B

Lagina Hekate Tapınağı

LEVHA 24

A

B

C

D

E

F

Lagina Hekate Tapınağı

LEVHA 25

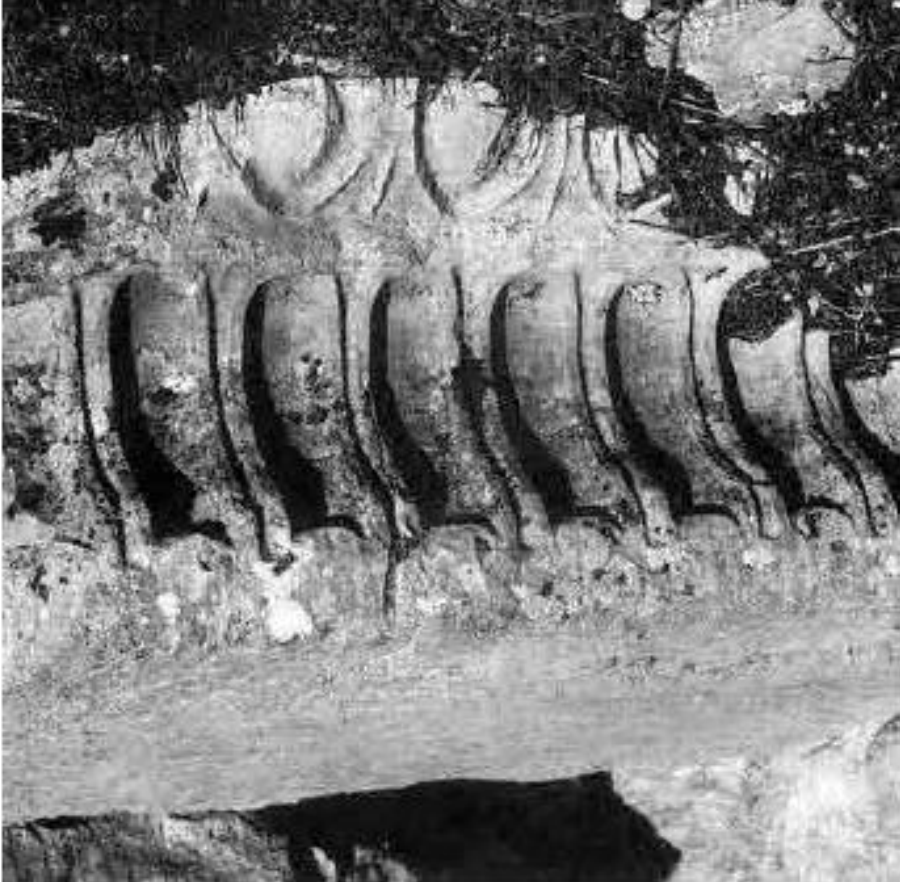
A

B

Patara Korinth Tapınağı

LEVHA 26

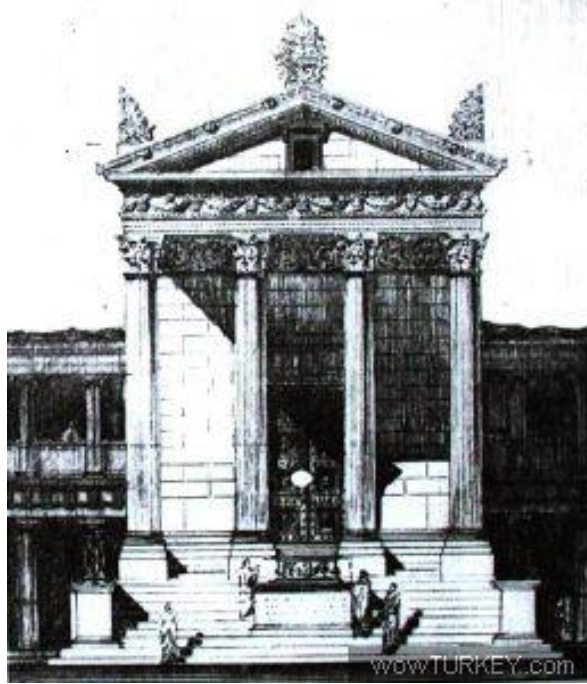

Adada D Tapınağı

LEVHA 27

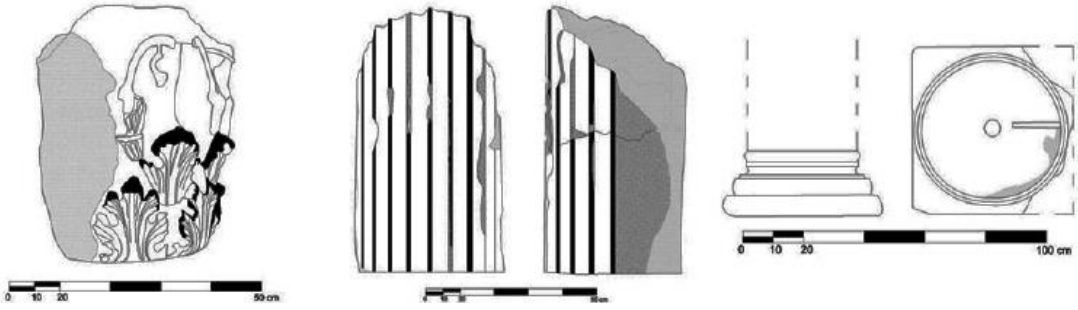
A

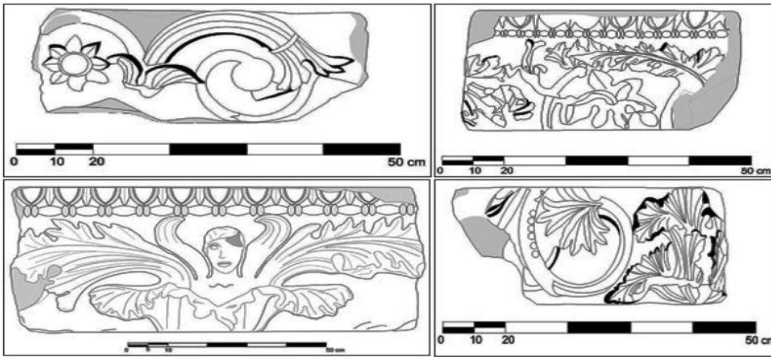
B

Pisidia Antiocheia Tapınağı

LEVHA 28

A

B

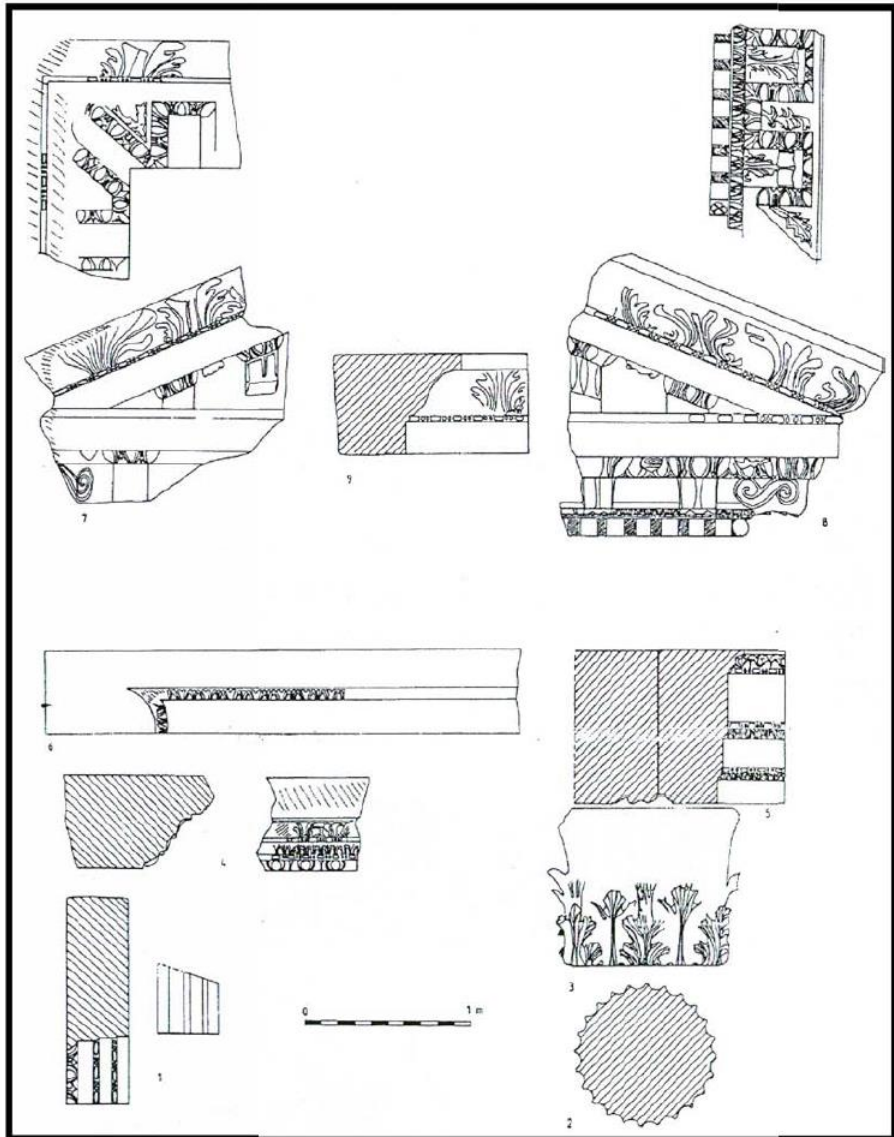
C

D

Pisidia Antiokheia Tapınağı

LEVHA 29

Kremna Hadrianus Tapınağı

LEVHA 30

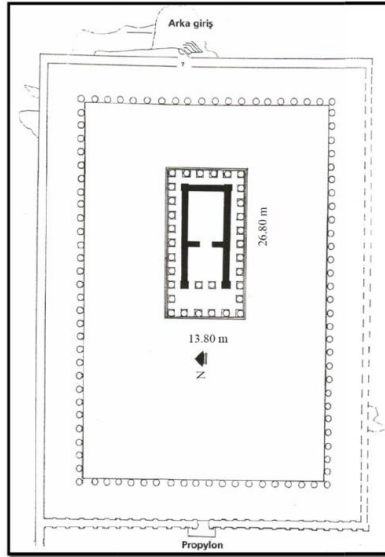

Kremna Hadrianus Tapınağı

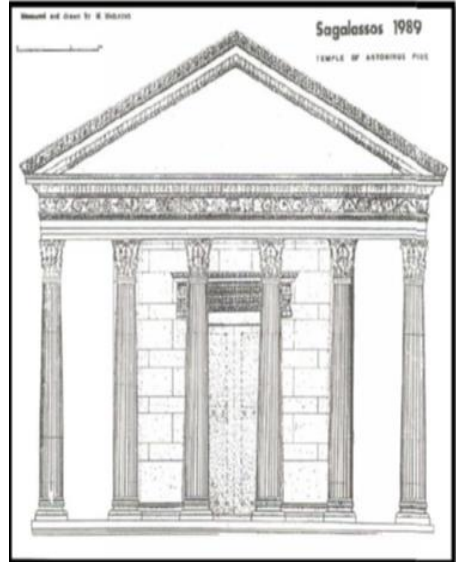
LEVHA 31

A

B

C

Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı

LEVHA 32

A

B

Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı

LEVHA 33

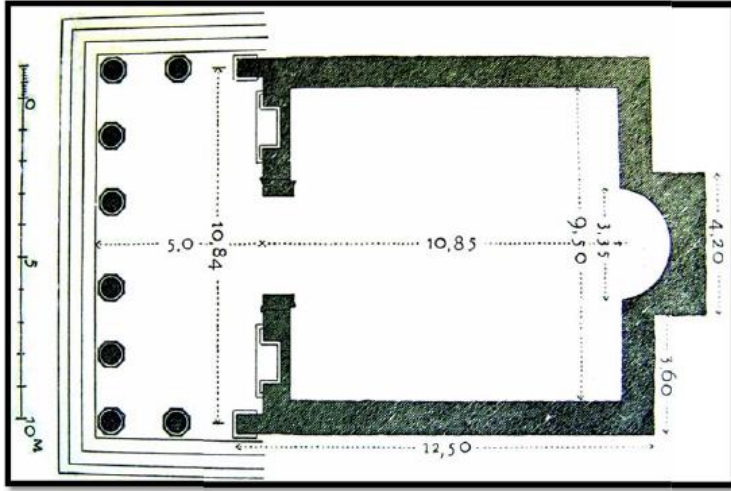
A

B

Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı

LEVHA 34

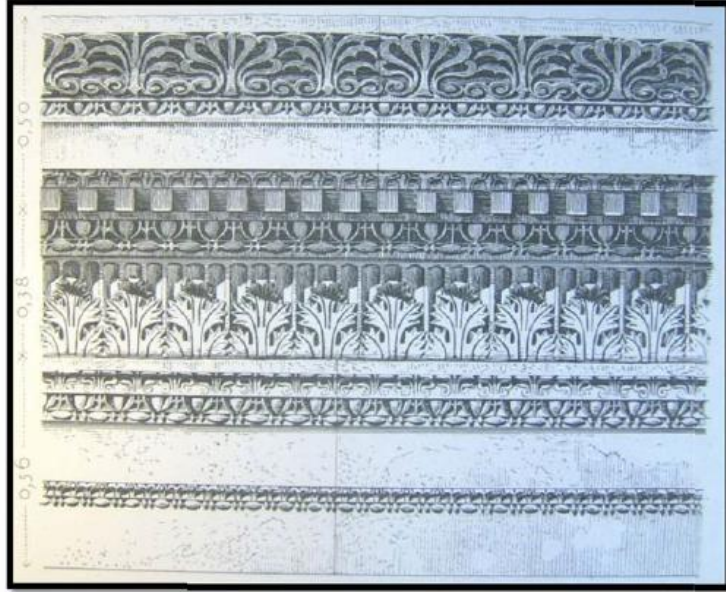
A

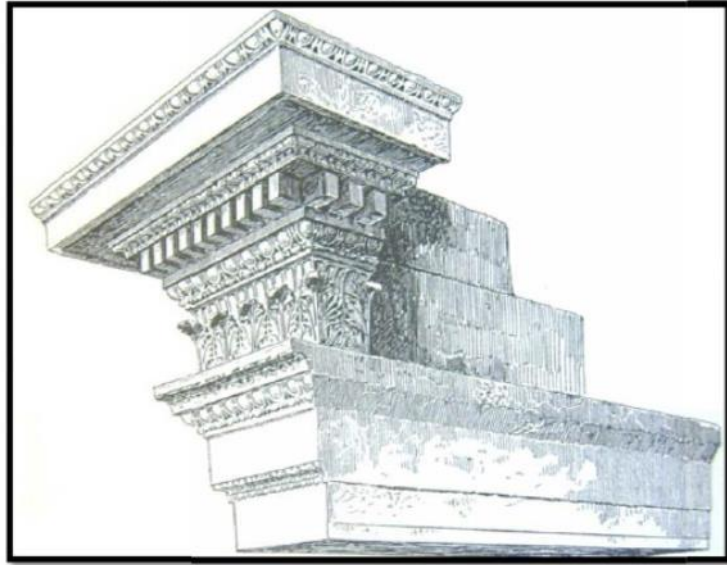
B

Termessos N1 Tapınağı

LEVHA 35

A

B

Termessos N1 Tapınağı

LEVHA 36

Termessos N2 Tapınağı

LEVHA 37

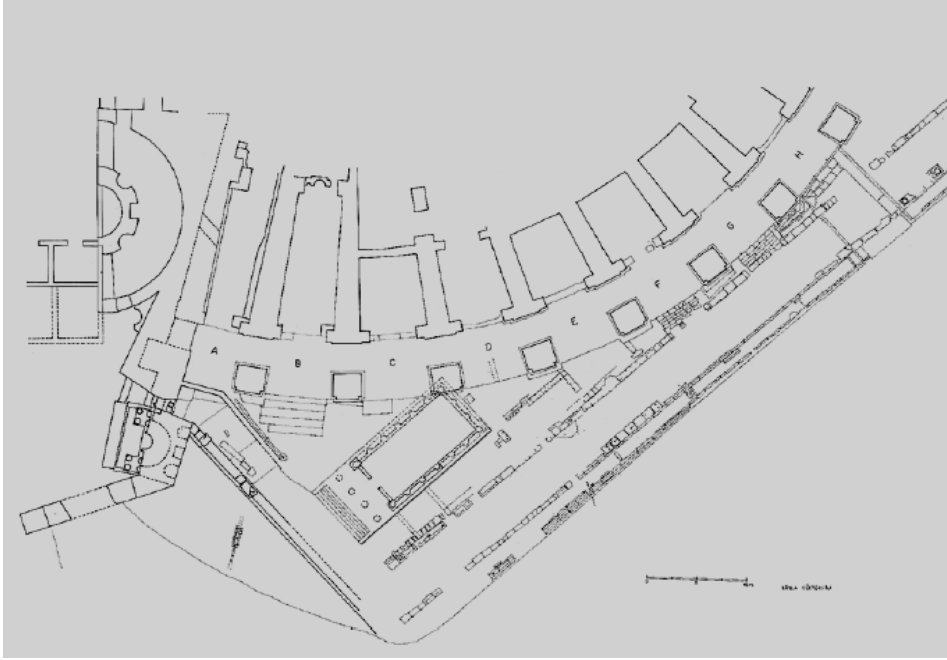
A

B

Termessos N4 Tapınağı

LEVHA 38

A

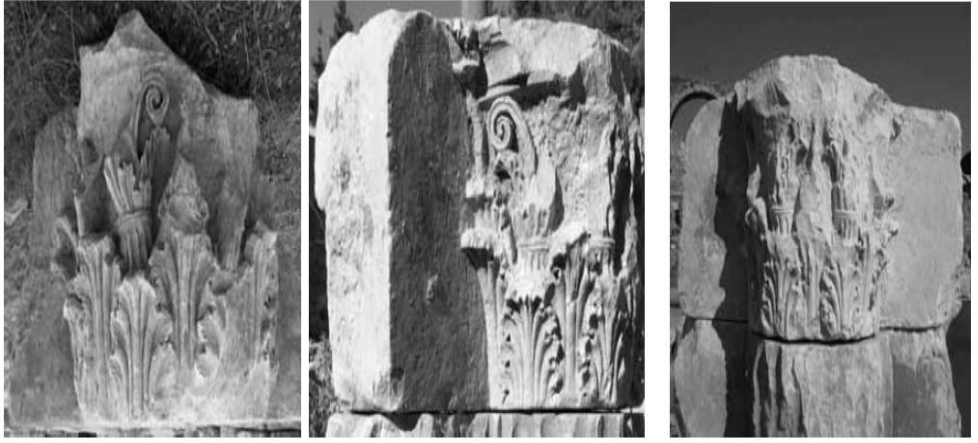
B

C

Side Dionysos Tapınağı

LEVHA 39

A

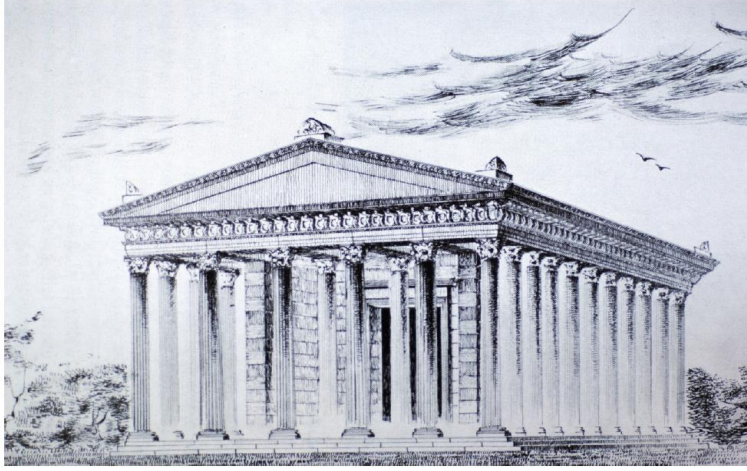
B

C

Side Dionysos Tapınağı

LEVHA 40

A

B

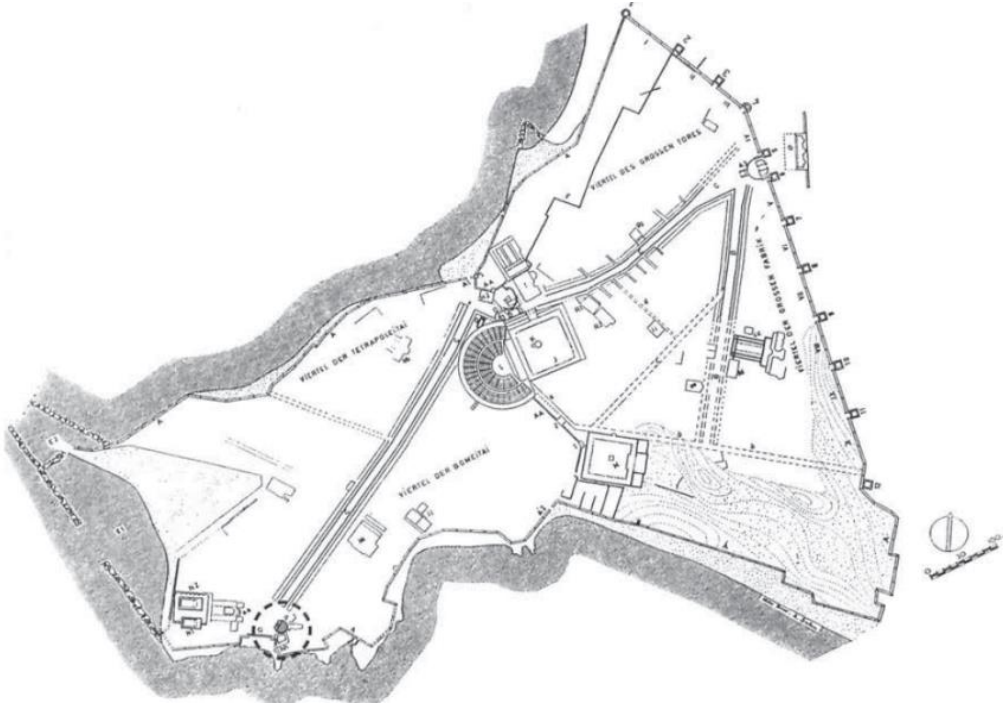
C

D

Side NI Tapınağı

LEVHA 41

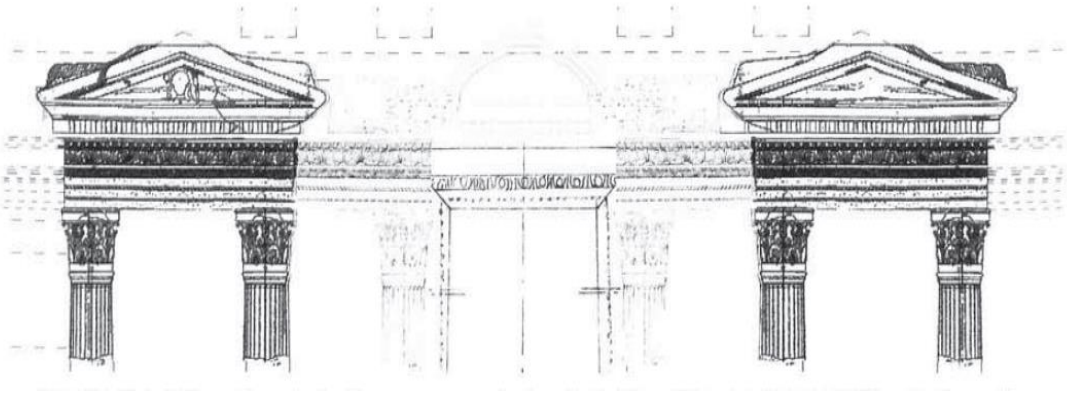
A

B

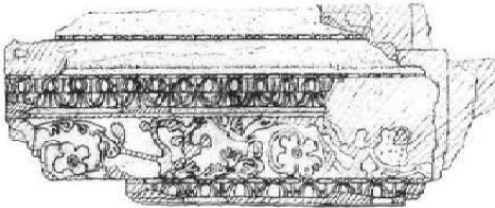
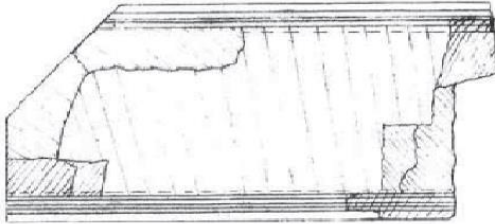
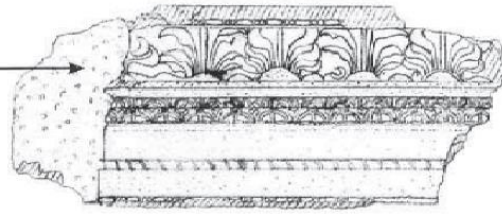
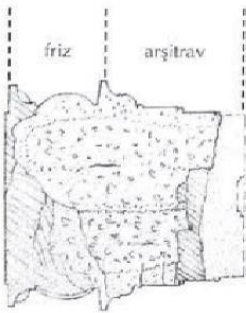
Side P Tapınağı

LEVHA 42

A

Bezeme derinliği fazla olmayan
açık ve kapalı palmet;
içe bakan yüzey

Bezeme derinliği
daha fazla olan
sarmal dal motifi;
dışa bakan yüzey

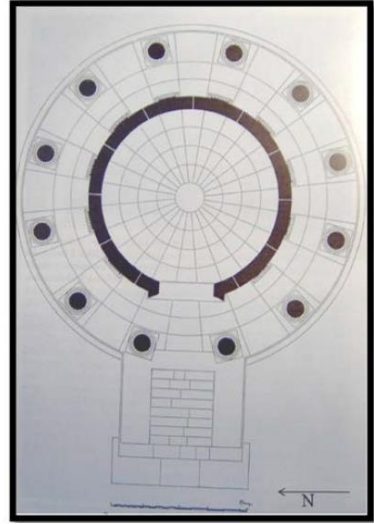
B

Side P Tapınağı

LEVHA 43

A

B

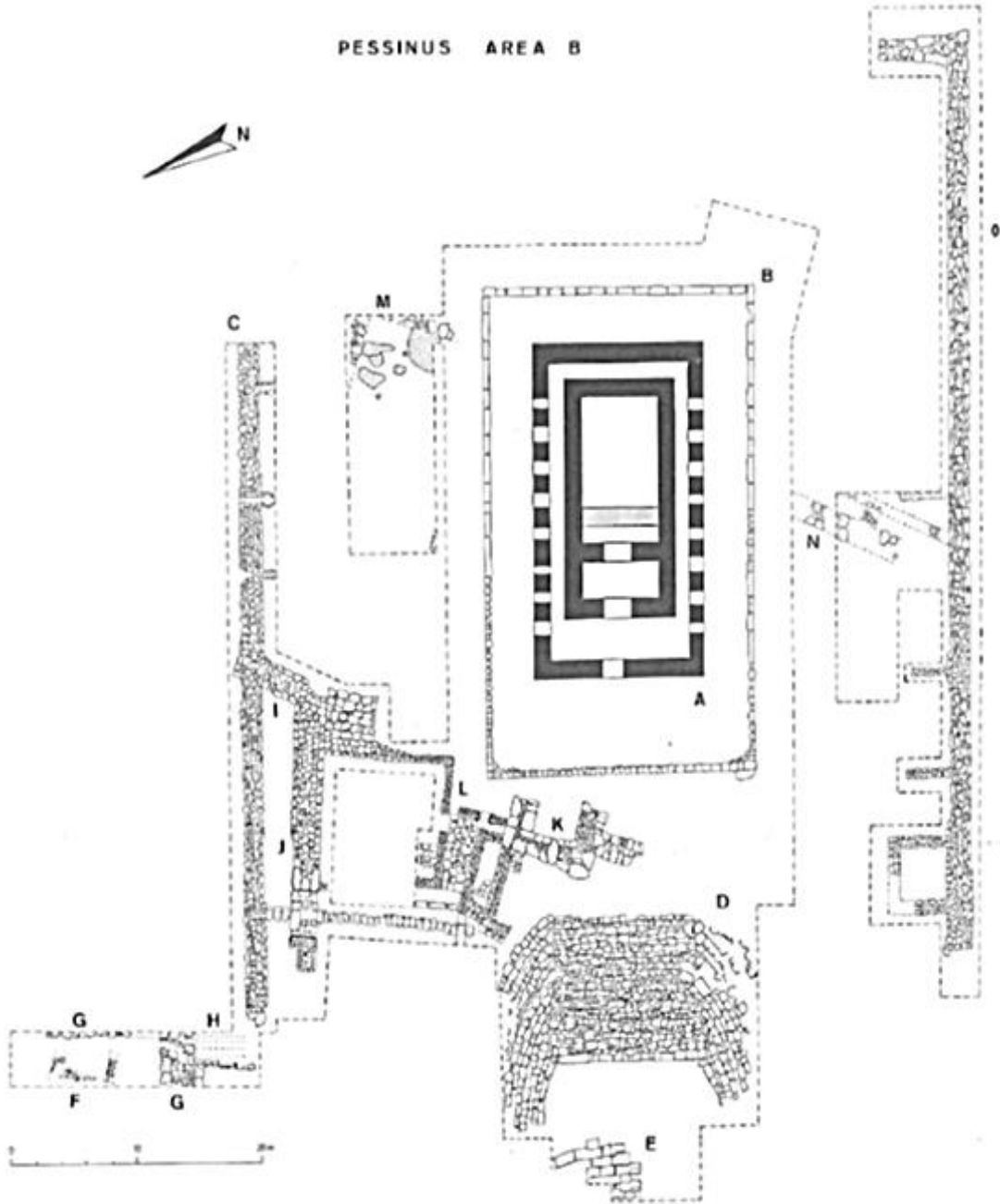
C

D

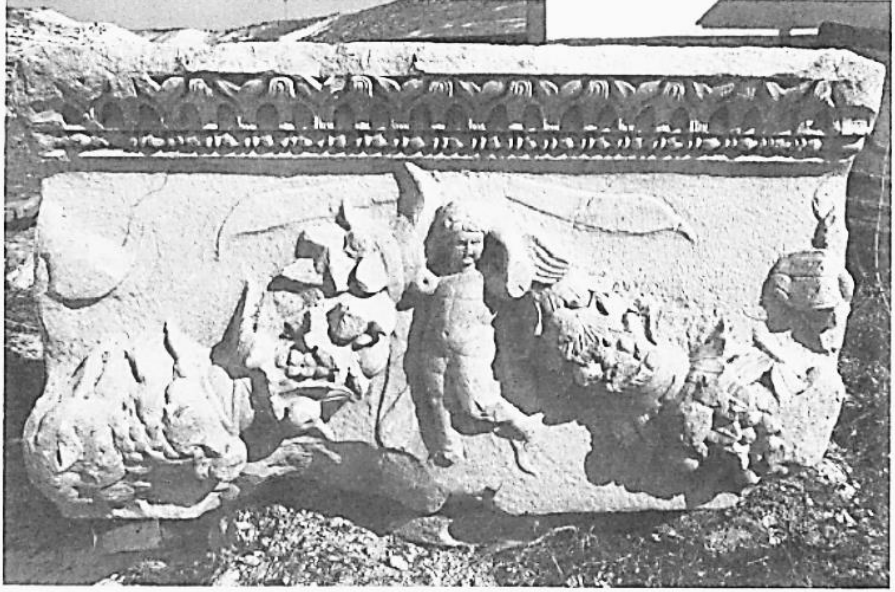
Side Tykhe Tapınağı

LEVHA 44

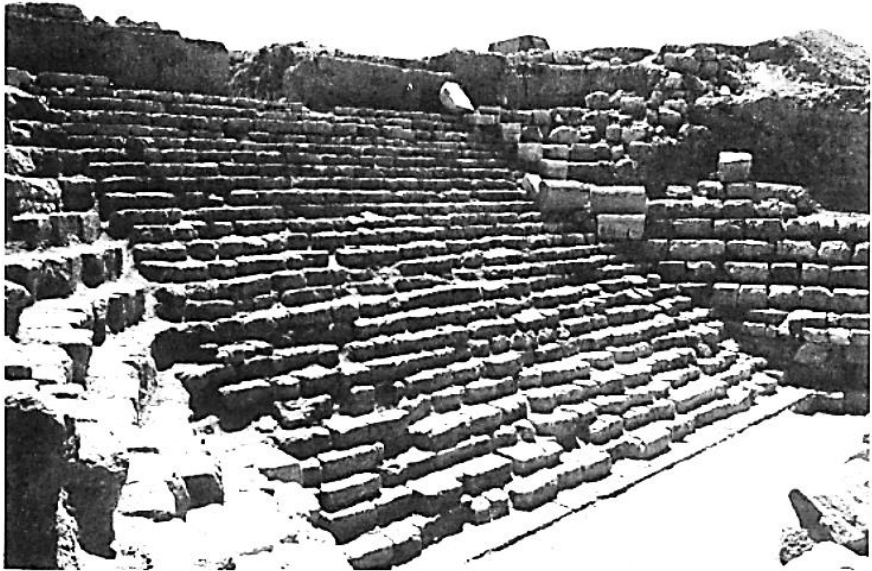

Pessinus Korinth Tapınağı

LEVHA 45

A

B

Pessinus Korinth Tapınağı

LEVHA 46

A

B

Elaiussa Sebaste Tapınağı

LEVHA 47

A

B

C

Elaiussa Sebaste Tapınağı

LEVHA 48

A

B

Seleukeia Zeus Tapınağı

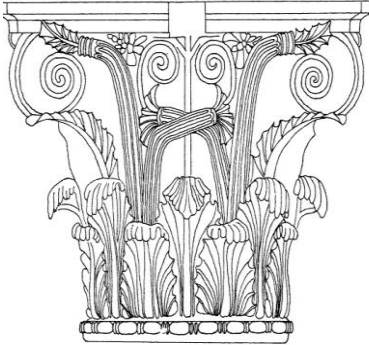
LEVHA 49

A

B

C

D

Uzuncaburç (Diokaisarea) Zeus Tapınağı

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Yiğit TÜMER
Doğum Yeri ve Tarihi : Aydın / 01.01.1989

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Celal Bayar Üniversitesi
Demirci MYO, Muhasebe Programı – 2008
Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Halkla İlişkiler – 2009
Adnan Menderes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü –
2010
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ABD–2017
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Katıldığı Projeler : 2014-2016 Küçük Tepe Höyüğü Kazıları

İLETİŞİM

E-posta Adresi : yigittumer@outlook.com
Telefon : 0555 577 84 00
Tarih : 22.09.2017